

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KAPİTALİZM- İSLAM İLİŞKİSİ:
BİREY, MÜLKİYET, DEVLETİN ROLÜ KAVRAMLARI
ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice BIYIK

DANIŞMAN:

Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

AKSARAY, 2015

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**KAPİTALİZM- İSLAM İLİŞKİSİ:
BİREY, MÜLKİYET, DEVLETİN ROLÜ KAVRAMLARI
ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice BIYIK

DANIŞMAN:

Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

AKSARAY, 2015

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, tüm akademik kurallara ve sosyal bilimler araştırmalarının etik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirdiğimi ve sunduğumu; bu kurallar ve ilkelere aykırı hiç bir yol ve yardıma başvurmaksızın bizzat hazırladığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durum saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlâki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Hatice BİLİK

Tarih

25 / 06 / 2015

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KABUL ve ONAY BELGESİ

Enstitümüzün 122205402 nolu öğrencisi Hatice BIYIK' ın "Kapitalizm- İslam İlişkisi: Birey, Mülkiyet, Devletin Rolü Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme" başlıklı lisansüstü tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA (Aksaray Üniversitesi)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU (Aksaray Üniversitesi)

Üye : Doç. Dr. Erşan SEVER (Aksaray Üniversitesi)

Tezin Savunulduğu Tarih: 25.06.2015, Perşembe

ONAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25.06.2015 tarih ve 2015/22-37 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci

Hatice BIYIK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Kapitalizm ve İslam arasındaki ilişkiyi incelemek üzere yazılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, iktisadi sistemlere ilişkin kavramsal bir çerçeve ortaya konulmuştur. Din ve iktisat arasındaki ilişkinin incelendiği ikinci bölümde ise konu oldukça geniş olduğu için dinin etkisi sadece İslami açıdan değerlendirilerek bir sınırlama getirilmiştir. Çalışmada öncelikle iktisatla ilgili ayet ve hadisler verilip, kavramlar açıklanarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde de ilk olarak din ve Kapitalizm arasındaki ilişkiye yer verilip, özellikle İslam dini ve Kapitalizm arasındaki ilişkiye bireycilik, devletin rolü, serbest ticaret, mülkiyet ve rekabet kavramları çerçevesinde bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın oluşması uzun ve zor bir süreçti. Tezin bu noktaya gelebilmesinde birçok kişinin desteği bulunmaktadır. Bu anlamda çalışmamı yürütürken desteği her zaman var olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA'ya, bu konuda bana yardımcı olan hoşgörülü ve yardımsever hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa ACAR' a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmam süresince her zaman yanımda olup benimle ilgilenen sevgili aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Hatice BIYIK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KAPİTALİZM- İSLAM İLİŞKİSİ: BİREY, MÜLKİYET, DEVLETİN ROLÜ KAVRAMLARI ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Hatice BIYIK

**Aksaray Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

Kapitalizm ile İslam arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, serbest piyasa sistemi içinde belirleyici olan bireycilik, özel mülkiyet, serbest ticaret, rekabet, devletin rolü gibi kavramlar açıklanarak inanç sistemlerinin ve özellikle İslam dininin bu kavramlara bakışı üzerine odaklanılmıştır. Kapitalizm ile İslam' ın benzer ve farklı yönlerinin olup olmadığının gösterilmesi amaçlanmıştır.

Teorik bir yapıda şekillendirilmiş bu çalışmada inanç sistemleri ile iktisadi sistemler arasındaki ilişki gösterilmek istenmiştir. Bu amaçla Kapitalist sistem ile İslam' ın uyumu değerlendirilmiştir.

2015, Sayfa 146

Anahtar Kelimeler:

1. Kapitalizm,
2. İslam,
3. Birey,

4. Mülkiyet,

5. Devletin Rolü.

ABSTRACT**Master Thesis****RELATIONSHIP BETWEEN THE CAPITALISM AND ISLAM: AN
EXAMINATION WITHIN THE FRAME OF INDIVIDUAL, PROPERTY AND
THE ROLE OF GOVERNMENT****Hatice BIYIK**

**Aksaray University
Graduate School of Institute of Social Sciences
Department of Economy**

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Fatma Zişan KARA

In this study, in which the relationship between the Capitalism and Islam is examined, the indicative concepts of the open market system such as individualism, private property, free trade, competition and the role of government is clarified. The perspectives of the belief systems to such concepts, particularly perspective of Islam is aimed to be explained. It is aimed to be revealed that if both Islam and the Capitalism have different or similar aspects.

In this work which is formed in the theoretical structure, it is intended to demonstrate the relationship between the economic systems and the belief systems. For that purpose, the harmony of Capitalism and Islam is evaluated.

2015, Pages 146**Key Words:**

1. Capitalism
2. Islam

3. Individual

4. Property

5. The Role of Government

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

İKTİSADİ SİSTEMLER	3
1.1. İktisadi Sistem Kavramı	3
1.2. İktisadi Sistem Tipleri	5
1.2.1. Piyasa Sistemi	5
1.2.1. Kumanda Sistemi	26
1.2.2. Karma Sistem	31
1.3. İktisadi Sistem Tipleri Üzerine	31

BÖLÜM II

DİN VE İKTİSAT İLİŞKİSİ	33
2.1. Dinin Tanımı.....	34
2.2. Dinin Toplumsal Yaşamdaki Önemi	37
2.3. Din- İktisat İlişkisi	39
2.4. İslam Dini	40
2.4.1. İslam Dininin Kaynakları.....	43
2.4.2. İslam İktisadı	75

BÖLÜM III

İSLAMİ KAPİTALİZM.....	84
3.1 Din ve Kapitalizm İlişkisi	84

3.1.1. Yahudilik ve Kapitalizm İlişkisi	85
3.1.2. Protestanlık ve Kapitalizm İlişkisi	86
3.1.3. İslam ve Kapitalizm İlişkisi	89
3.1.4. İslam Kapitalizm Uyumu	107
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	118
EKLER	132

GİRİŞ

Bir sosyal bilim dalı olarak iktisadın sosyoloji, psikoloji, tarih, hukuk gibi sosyal alanlarla ilişkisi olduğu gibi din ile de yakından bir ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü din hayatın her alanını kuşatan bir olgudur. Din, insanları inanç ve davranış yönünden etkilediği için, insanlar iktisadi konularda kararlar alırken dini uyarıları da dikkate alma gereği hissetmektedirler.

Din ile iktisat arasında önceden de bir ilişki var olmasına rağmen son yıllarda bu ilişki daha da önem kazanmıştır. Fakat bu durumun yeterince anlaşılamamasından dolayı da toplum içinde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Özellikle İslam ve Kapitalizm kavramlarını bir arada görmek farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

İslam ile Kapitalizm arasındaki ilişkiyi incelerken öncelikle akla İslam bir sistem midir ya da İslam'ın bir sisteme ihtiyacı var mıdır? Sorusu gelmektedir. Bu çalışma bu temel soruyu cevaplamak amacıyla hazırlanmıştır. Bu anlamda İslam eğer bir sistem değilse, hangi iktisadi sistem ile bir uyum içerisinde yer alabilir? Literatürde bu soruya cevap tamamen farklı iki sistemle karşılık bulmaktadır: İslam ve Sosyalizm ile İslam ve Kapitalizm. Burada asıl sorun hangi sistemin en iyi sonucu vereceği noktasındaki fikir ayrılıklarıdır.

Son semavi din olan İslam, kişinin hayatını her anlamda kapsayan bir dindir. Kişiyi hem bu dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaştıracak bir reçete hükmündedir. Bu nedenle de inanç, ibadet, ahlâk gibi manevi konuların yanı sıra iktisadi konularda da insanları aydınlatmaktadır. İslam her konuda insanların yaşam şartlarını anlaşılır ve kolay yoldan uygulamaya yönlendirdiği gibi iktisadi anlamda da insanların refah içerisinde bir yaşam sürdürebilmeleri açısından yol göstermektedir.

Dünyada var olan birçok iktisadi sistem başarıyla uygulanamaması nedeniyle zamanla önemini yitirmiş ve yıkılmaya mahkûm olmuştur. Diğer taraftan bazı sorunlar olduğu iddia edilse de Kapitalizm dünyanın büyük kısmında kabul görmüş, ülkelerin iktisadi hayatına yön veren bir sistem olmuştur. Kapitalizm kavram olarak toplumsal, ekonomik bir yapı ve üretim biçimidir. Feodalizmden sonra Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizmde, birey ön plandadır. İktisadi ilkeler de bu anlayış çerçevesinde şekillenmektedir. Bireycilik, özel mülkiyet, kişisel kazanç, serbest piyasa, rekabet gibi kavramlar bu sistemin temel ilkeleridir. Bireyler üretim ve kazançlarını en iyi şekilde ve

isteyerek kullanırlar; böylece şahsi kazanç hırsı rekabeti, verimliliği, yenileşmeyi de beraberinde getirir. İslam’ da da birey, özel mülkiyet, serbest piyasa gibi kavramların var olması bir noktaya kadar Kapitalist sistem ile örtüşmektedir. Kapitalizmin İslam’ la çatışan noktası olarak ise faiz ve dizginlenemeyen kâr hırsı görülmektedir.

Kapitalizmdeki ilke ve kurallarla ahlâk kurallarının bütünleştirilmesi yapılması gereken ilk şey olacaktır. Çünkü asıl ihtiyaç duyulan şey, insanların ahlâki, manevi, sosyal, kültürel, iktisadi ihtiyaçlarının bir bütün içerisinde gözetildiği bir yaklaşımdır. İslam ve Kapitalizm bir arada düşünüldüğünde, Kapitalist sistemin merkezinde yer alan maddi çıkar, bencillik gibi duygular İslam ile sınırlandırılarak yerini daha ahlâki duygulara bırakmaktadır.

Çalışmada yöntem olarak bir değerlendirmeden çok, teorik bir analiz yapılmaktadır. Bu çalışma birey, mülkiyet, devletin rolü bağlamında sınırlandırılmıştır. Çalışmada öncelikle İslami eserlere başvurularak özellikle ayet ve hadisler incelenmiştir. Daha sonra Kapitalist sistemin tarihi ve temel belirleyici unsurları incelenerek, İslam’ ın Kapitalist Sistem ile ilişkisi araştırılmıştır. Özellikle Kapitalizm üzerinde odaklanıp diğer sistemlere sınırlı ölçüde yer verilmektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışma planı olarak ilk bölümde iktisadi sistemler hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. İktisadi sistem kavramı tanımlanarak, piyasa sistemi, kumanda sistemi ve karma sistem açıklanmış ve aralarındaki benzerlikler, farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde din ve iktisat arasındaki ilişki araştırılarak, Kur’ an-ı Kerim’ de yer alan mülkiyet, miras, zekat, faiz, ticaret, kâr gibi iktisadi kavramlar ayetler ve hadisler yardımıyla açıklanmıştır.

Son bölümde de ilk olarak İslami Kapitalizm üzerinde durulmuş özellikle İslam dini ve Kapitalizm birlikteliği bireycilik, devletin rolü, serbest ticaret, mülkiyet ve rekabet kavramları çerçevesinde tartışılmıştır.

I. BÖLÜM

İKTİSADİ SİSTEMLER

İlk dönemlerden itibaren insanlar, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için farklı şekillerde örgütlenme gereksinimi duymuşlardır. İlerleyen dönemlerde artan üretimle birlikte iktisadi bakımdan örgütlenme çok fazla değişime uğramıştır. İhtiyaçları daha iyi karşılayarak, daha çok refaha ulaştırmak için yeni düşünceler ortaya konmuştur. Bu düşünceler sonucu karşımıza “iktisadi sistemler” çıkmıştır. Bu bölümde iktisadi sistemlere ilişkin kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. İktisadi sistem kavramı tanımlanmış ve daha sonra iktisadi sistem tiplerinden piyasa sistemi, kumanda sistemi ve karma sistem açıklanarak aralarındaki farklılıklar gösterilmeye çalışılmıştır.

1.1. İktisadi Sistem Kavramı

İktisat¹ kelimesinin kökeni Arapça’daki “kasd” kelimesinden gelmektedir. Aşırı gitmeme; tutum, tutma; biriktirme, artırma ve ekonomi bilimi gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Buna göre “iktisadi” ise iktisatla ilgili ya da ekonomik gibi bir anlam ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2002: 289).

İnsanların istekleri sonsuz denebilecek kadar çok olduğu için insanların bütün isteklerinin karşılandığı bir dünyayı hayal dahi edemeyiz. Çünkü toplumu oluşturan bireylerin kendilerine haz veren, ıstıraplarını gideren mal ve hizmetleri elde etme ve kullanma istekleri sınırsızken, bütün bu istekleri karşılamaya yarayan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılabilecek kaynakların miktarı sınırlıdır. İsteklerle onları karşılamaya yarayan kaynaklar arasındaki bu dengesizliğe “kıtlık” denilmektedir. İktisat bilimi kıtlık gerçeğine dayanır ve iktisatçılar iktisadi bu kavram çerçevesinde tanımlarlar. Bir İngiliz İktisatçısı olan Lionel Robbins (1898- 1984), “İktisadın Yapısı ve Önemi” adlı eserinde önerdiği bu yaklaşıma göre, iktisat bireylerin sınırsız isteklerinin karşılanmasında, sınırlı kaynakların nasıl kullanıldığını inceleyen sosyal bir bilimdir (Parasız, 2012: 4; Ünsal, 2010: 10).

¹ İktisat kelimesi yerine Türkçe’de Yunanca’ dan geçme ekonomi kelimesi de kullanılabilir. Ekonomi kelimesinin kökeni Yunanca’daki “oikia” (ev) ve “nomos” (kural) kelimelerine dayanır, “ev yönetimi” demektir.

Sistem kelimesinin kökeni Yunanca’ daki “sustema” kelimesi olup birleşik bir bütün anlamına gelmektedir. Dilimize Fransızca’ dan geçen bu sözcük bir bütünü oluşturan düzenli parçalar, birbiriyle uyumlu düşünceler, kurallar, yöntemler, sosyal, ekonomik veya siyasal örgütlenme biçimi, düzen gibi anlamlara gelmektedir (Seyidoğlu, 2002: 564). Acar ve Demir (2005: 365)’ e göre ise sistem “Birbirine bağımlı unsurlardan oluşan bütün. Sınır ve amaçları önceden planlanmış eylemler, işlevler, ögeler ve ilişkiler bütünü. Belirli bir işi ya da amacı gerçekleştirmek için gerekli unsurları bir araya getirip, bir bütün olarak birbirine bağlı ve uyumluluk içinde çalışmalarını sağlayan düzenek” olarak tanımlanmıştır.

İktisadi sistem kavramının dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı kullanımı söz konusudur. Dar anlamda iktisadi sistem kavramı, değişik alanlarda yer alan sınırlı birimleri veya çeşitli sorunlar grubunun arasında bulunan belli uyumluluğu belirtmek, belli bir sistematigi açıklamak için kullanılmaktadır. Geniş anlamda (bütün bir toplumu saran nitelikleriyle) iktisadi sistem ise, kendisini oluşturan ve düzenli işleyişini sağlayan çok sayıdaki ögenin kurduğu bir bütündür. Genel anlamda iktisadi sistem kavramı, Kapitalizm, Sosyalizm gibi, belli yer ve zamanlarda uygulanmış olan, iktisadi hayatın tüm yapılarını kuşatan bir yapıdır. İktisadi sistem, insanlara mal ve hizmet üreten birtakım kurumlar bütünüdür (Gül, 2010: 45-46).

Herhangi bir iktisadi sistemin gerçekleştirmesi gereken başlıca dört görevi bulunmaktadır: İlk olarak toplumun üretim düzeyini belirlemelidir. Bir başka deyişle, sınırlı kaynakların sınırsız isteklerden hangilerinin karşılanmasına tahsis edileceğine karşılık gelen ne, ne kadar üretilecek sorusuna cevap verebilmelidir. Bir iktisadi sistem her bir mal ve hizmetin nasıl üretileceğini de belirlemelidir, yani mallar mevcut üretim tekniklerinden hangisi kullanılarak üretilecek sorusunu cevaplayabilmelidir. İktisadi sistemin bir başka görevi ise, üretilen mal ve hizmetlerin toplumun üyeleri arasında nasıl dağıtılacağını belirlemektir. Bu soru da kısaca kimler için üretilecek biçimindedir. Son olarak ise kişi başına gelirin büyümesini sağlamalıdır (Parasız, 2006: 601; Ünsal, 2010: 11). İktisadi sistemlerin amacı kısaca kaynak dağılımında etkinlik, gelir dağılımında adalet, iktisadi istikrar ve kalkınma olarak belirtilebilir. İktisadi düzenlere göre bunların öncelikleri farklılık göstermektedir (Kallek, 2004: 239).

1.2. İktisadi Sistem Tipleri

İktisadın temel konusunu kıt kaynakların en yüksek tatmini sağlayacak şekilde insan ihtiyaçlarına tahsis edilmesi oluşturmaktadır. Toplum, elindeki üretim faktörleri ile hangi malların üretimini yapacağına karar vererek kaynak tahsisi yapmaktadır. Tarih boyunca toplum adına tahsis sorununun çözümü için başlıca iki sistem uygulanmıştır: Piyasa ve kumanda sistemi. Piyasa sisteminde kıt kaynakların insan ihtiyaçlarına tahsisi sorunu piyasada arz ve talep dengesiyle belirlenen fiyat ve miktar ilişkisiyle çözülmektedir. Kumanda sisteminde ise kimin hangi kaynağı ne kadar kullanacağına kamu adına otorite karar vermektedir. Bazı mal ve hizmetlerin piyasa güçleri tarafından, bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarının ise kumanda sistemine göre belirlendiği karma sistem ise piyasa ve kumanda sistemlerinin belirli unsurlarının birleşmesi ile ortaya çıkmıştır (Eğilmez, 2012: 15-16).

İktisadi sistemler, “mülkiyet” ve iktisadi faaliyetlerin yapıldığı “hukuki çerçeve” gibi temel unsurlarla birbirinden ayrılmaktadır. Çeşitli iktisadi sistemlerin ortaya çıkmasına neden olan bu unsurlara göre piyasa sistemi, kumanda sistemi ve karma sistem olmak üzere üç tipten söz edebiliriz (Parasız, 2006: 17; Zeytinoğlu, 1985: 19).

1.2.1. Piyasa Sistemi

Kaynakların tahsis edilmesiyle ilgili kararların çok sayıda bağımsız bireysel üreticiler ve tüketiciler tarafından alındığı, yani arz ve talep güçlerinin işleyişine dayanan bir sistemdir. Böyle bir sistemde temel ekonomik kararlar tek bir merkezden alınmayıp, fiyat mekanizmasının işleyişi ile gerçekleştirilir. Bu nedenle bu sistem “fiyat sistemi” diye de adlandırılabilir (Parasız, 2006: 18; Seyidoğlu, 2002: 504).

1.2.1.1. Piyasa Sisteminin Doğuşu

Tarihsel olarak, Bronz çağ piyasa öncesi ekonomi ve piyasa ekonomisi arasında geçiş özelliği göstermiş ve piyasa bu dönemde giderek yükselen bir kurum haline gelmiştir. Ortaçağda ise yönetim biçimini feodalite oluşturmaktaydı. Feodal beylerin topraklarında onlar adına üretimi yapan serfler bulunmaktaydı. Bu serfler kendileri için değil başkaları için üretim yapan insanların, ilk ücretli emeğin

temsilcisiydiler. Bu ekonomik devrime “artık değerin yaratılması devrimi” adı verilmiştir. XV. Yüzyıla gelindiğinde ise Avrupa devletleri, zenginlik ve refahın kaynağının değerli maden stoklarından geldiğini düşündükleri için, yeni sömürgeler elde etmek amacıyla birbirleriyle kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdir. Madeni para altın, gümüş gibi değerli madenlerden üretilmekteydi. Altın ve gümüş rezervleri de sınırlı olduğu için oldukça değerliydi (Eğilmez, 2012: 24-25).

Ekonomik devrimlerin en önemlilerinden biri olan Sanayi Devrimi ise XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Buhar makinesinin icadıyla birlikte kitlesel sanayi mamulleri üretimi başlamıştır. Böylece, daha önce tarım işçisi olanlar artık sanayi işçisi olmaya başlamıştır. Piyasa ekonomisinin bugünkü duruma en yakın biçimde ortaya çıkışı Sanayi Devrimiyle birlikte gerçekleşmiştir. Klasik iktisatçılar, aralarında farklılıklar olmasına karşın, genelde parayı ikinci plana koyarak Merkantilizmin temel felsefesi olan bulyonizme (değerli metalleri biriktirme) karşı çıkmanın yanında, devletin ekonomiye karışmasına da şiddetle karşı çıkarak piyasa ekonomisinin yerleştirilmesinden yana olmuşlardır. 1930’ larda yaşanan Büyük Buhran piyasalara devletin gerektiğinde karışmasını öneren Keynesyen Yaklaşım sayesinde aşılmış bu yaklaşım 1960’ lara kadar Kapitalist dünyaya egemen olmuştur. 1960’ lardan itibaren yeniden, Klasik Ekonomi görüşü çerçevesinde gelişen görüşler gündeme gelmiştir. Bunlar arasında Monetarizm, Yeni Klasik Ekonomi görüşü ve Arz Yönlü Ekonomi görüşü en önemlileridir. Bu görüşlerde ortak savunuyu piyasanın kendi haline bırakılması gerektiği yönünde olmuştur (Eğilmez, 2012: 26-27).

Piyasa mekanizmasında sorular, tüketicilerin faydayı en üst düzeye çıkarmasını, üreticilerinde kârı en üst düzeye çıkarmasını amaçlayan iktisadi davranışlarıyla yanıtlanmaktadır. Piyasa sistemi esas itibarıyla Kapitalizm denilen sisteme özgüdür (Ünsal, 2010: 11-12).

1.2.1.2. Kapital, Kapitalist ve Kapitalizm Terimleri

XV- XVIII. yüzyıllar arasında bazı süreçler için özel bir isme gereksinim duyulmuştur. Bu süreçler detaylı bir şekilde incelendiğinde sıradan bir piyasa sistemi içinde alınmasının doğru olmadığı görülmüştür. Bu durumu açıklamaya yarayan bir kavram olarak ilk akla “Kapitalizm” sözcüğü gelmektedir (Braudel, 2013: 47). Kapitalizm terimi, sonundaki “-izm” ekine rağmen, bir zekâ ürünü ya da teorik bir

sistem değildir. Proudhon, Pierre Leroux ve Blanqui gibi XIX. yüzyılın Fransız sosyalistleri bulundukları dönemin ekonomik ve toplumsal sistemini belirtmek için kullanmışlardır. Ne yazık ki bu sözcük, yapılan olumsuz katkılar nedeniyle çok kısa sürede adaletsizlik ya da sömürü kavramlarıyla birlikte anılarak, kötileyici bir yan anlam kazanmıştır (Jessua, 2005: 7).

Kapitalizm terim olarak ABD’den Japonya, Rusya, Brezilya ya da Güney Afrika’ ya kadar birçok yerde çeşitli durumlardaki düzenlere verilen bir isim olarak kullanılmıştır (Wood, 2000: 11). Öncelikle bu terimi, hepsini kapsayacak bir şekilde tanımlayabilmek için ona anlam kazandıran “Kapital” ve “Kapitalist” sözcüklerinin ele alınarak araştırılması gerekmektedir.

Kapitalizm, onun kilit bir ögesi olarak kabul edilen Kapital (sermaye) sözcüğünden türemiştir. O halde, sermaye bir tür kullanımıyla, birikmiş bir zenginlik demektir. Ancak, Kapitalizm bağlamında kullanıldığında kendine özgü bir tanımı vardır. Burada söz konusu olan yalnızca, para biçiminde tüketim malları stoku, makineler ya da maddi şeyler üzerinde izin verilen hak talepleri değildir (Wallerstein, 2012: 20). Kapital sürekli ortada ve etkili olan somut bir gerçekliktir (Braudel, 2013: 48-49). Belirli bir kullanım için ayrılan paradır. Kapital olabilmesinin şartı, birinin o parayı çaba göstererek iyi bir kazanç elde etmek umuduyla bir girişime yatırmasıdır. Daha basit bir ifadeyle, Kapital kişinin genellikle bir şey üreterek, parayı para kazanmak için kullanmasıdır (Appleby, 2012: 4-5). Kapital, işgücünün verimliliğini arttıran ve ulusların servetini yaratan bir kuvvettir. Kapital; Kapitalizmin can damarı, kalkınmanın temeli ve fakir ülkelerin insanların kendileri için üretmedikleri tek şeydir (Soto, 2005: 4).

Bir ticari veya sınai işletme kurmak veya mevcut bir işletmeyi geliştirmek veya modernize etmek için gerekli sermayeyi sağlayan kişi (Seyidoğlu, 2002: 329) olarak tanımlanan Kapitalist, sermaye birikimini toplumsal işlev olarak yerine getirmektedir. Kapitalist sermayesini sürekli artırarak Kapitalist üretimin doğasında bulunur (Marx, 2010: 147). Dolayısıyla Kapitalizm, egemen faktörü Kapitalist olan iktisadi bir sistemdir. Bu Kapitalist ya elindeki sermayeyi yatırarak verimli kılmaya çalışan bir sermaye sahibi veya bu sermayeyi kendi işletmesinde değerlendirmeye karar veren bir müteşebbistir. Bu tanım, Kapitalistler yani sermaye sahipleri ve ücretliler arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir (Jessua, 2005: 8).

Kapitalizm kavramının çok sayıda tanımı bulunmaktadır. Betimsel ya da yapısal açıdan Kapitalizm, üretim ve değişim araçlarının özel mülkiyeti, serbest piyasa ve maaşlı çalışma üzerine kurulmuş iktisadi bir sistemdir. Kapitalizmin nasıl oluştuğundan ziyade ne işe yaradığının anlatıldığı işlevsel tanımında ise Kapitalizm zenginlikle daha çok zenginlik üretmeye yarayan bir iktisadi sistem olarak tanımlanmıştır (Sponville, 2012: 75).

Kapitalizm terimi özellikle XX. yüzyılda, Almanya’ da Werner Sombart, Fransa’da Henri Hauser gibi tarihçiler, Max Weber gibi sosyologlar, Schumpeter gibi ekonomistler sayesinde saygınlık edinmiş ve olumsuz etkenlerden kurtulmuştur (Jessua, 2005: 7-8).

Kapitalizmi Protestanizmin ruhuyla ilişkilendiren Max Weber (Sloterdijk, 2010: 48) Kapitalizmi “Siyasal Kapitalizm” ve “Modern Kapitalizm” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Siyasal Kapitalizm, “Emperyalist Kapitalizm”, “Sömürgeci Kapitalizm”, “Serüvenci ve Yağmacı Kapitalizm”, “Vergici Kapitalizm” ve “Parya Kapitalizmi” olmak üzere beş türdür. Yine Weber’ e göre, iktisadi gelişme süreci, Batı’ da Modern Kapitalizm ile sonuçlanmıştır. Modern Kapitalizm, Kapitalist iktisadi gelişme sürecinin bir meyvesi ve bir aşamasıdır (Torun, 2008: 16).

“Kapitalist Toplum” çalışmasında N. Kuznetsov (1995: 11) Kapitalizmi, “Kapitalizm, bir yandan, mülkten yoksun ya da hemen hemen yoksun halk yığınları ücretliler haline gelmekteyken; diğer yandan, üretim alet ve araçlarının çok az sayıda toprak sahipleri ve Kapitalistler grubunun elinde bulunduğu bir toplum düzeni” olarak görmüştür.

Avusturya Okulu’ nun öncülerinden Joseph Schumpeter, Kapitalizmi tanımlayan şeyin üretim araçlarının özel mülkiyeti; piyasa aracılığıyla kararların koordinasyonu; son olarak da finans kurumları sayesinde sermaye birikimi olduğunu söylemiştir (Jessua, 2005: 9).

J. Appleby (2012: 24, 450) “Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi” adlı eserinde Kapitalizme dair şunları dile getirmiştir: “Kapitalizm, özel yatırımcıların kâr elde etme zorunluluğu çevresinde dönen ekonomik uygulamalardan kaynaklanan kültürel bir sistemdir. ‘Sistem’ sözcüğündeki güçlü imaya rağmen, Kapitalizm, birleşik, eşgüdümlü

bir sistem değil, milyarlarca kişinin ekonomik çıkarlarını piyasada aramasına izin veren bir uygulamalar ve kurumlar dizisidir.”

Acar ve Demir (2005: 228-229)’ e göre Kapitalizm, “Bireylerin ve üretici birimlerin kişisel çıkarları doğrultusunda ve en başta kâr amacıyla iktisadi faaliyetlerde bulunduğu, özel mülkiyet ve hür teşebbüsün esas olduğu, üretimin pazara yönelik olarak yapıldığı, her tür mal ve hizmetin alım satımına konu olduğu sosyo-ekonomik ve ideolojik sistem” olarak tanımlanmaktadır.

Kapitalizm kelimesi ilk olarak 1854 yılında William Makepeace Thackeray’ ın “The Newcomes” romanında fazla miktarda sermaye sahibi olma anlamında kullanılmıştır. 1848 yılında Karl Marx ve Friedrich Engels, “Komünist Manifesto” yu yayımladıktan sonra Kapitalist kelimesinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Pierre Joseph Proudhon, 1867 yılında Kapitalist kelimesini sermaye sahibi anlamında kullanmıştır. Karl Marx ve Friedrich Engels ise Kapitalizmi, “Kapitalist üretim sistemi” anlamında kullanmışlardır. Ayrıca Karl Marx “ Das Kapital” çalışmasında bu kavrama dikkat çekmiş ve kullanmıştır. Daha sonra Kapitalizm kelimesi 1880’ li yıllarda Alman sosyalist kesimlerce kullanılmaya başlamıştır. 1902 yılında ilk olarak Werner Sombart “Modern Kapitalizm” adlı kitabında kullanmıştır. Jacob Streider ise “Modern Kapitalizmin Yaradılışı” çalışmasında kullanmıştır. Kapitalizm kelimesini asıl zirveye taşıyan isim ise “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu” çalışmasıyla Max Weber’ dir. Bu kelimeyi Fransa’ da ise ilk kez 1902 yılında Henry Hauser kullanmış, daha sonra da “Modern Kapitalizmin Doğuşu” çalışmasında Henri Sée kullanmıştır (Dinçer, 2008: 1).

Sermaye, Kapitalist ve Kapitalizm terimleri, bugün de pek çok insan tarafından kullanılmaktadır. Bu terimler sayesinde son iki yüzyılda sürekli olarak artan bir nüfusun ortalama hayat standardının daha önce görülmemiş bir şekilde iyileştirilmesiyle büyük bir başarı elde edilmiştir (Mises, 2004: 34-35). Kapitalizm, esas itibarıyla, sıradan insana bolluk akıtarak, ortalama insanın hayat standardını daha önceki çağlarda hayal dahi edilememiş bir seviyeye ulaştırmıştır. Birkaç kuşak önce sadece küçük bir grubun ulaşabildiği zevkleri milyonlarca insanın elde edebileceği bir hale getirmiştir (Mises, 2004: 43).

Kapitalizmin ortaya çıktığından beri pek çok teori üretilmiştir. Bu teorileri üreten kişilerin en önemlileri arasında Smith, Ricardo, Marx, Sombart, Weber, Braudel,

Schumpeter, Wallerstein gibi isimler sayılabilir. Bu isimler Kapitalizmi farklı dönemlerde ve farklı şekillerde ele almış ve açıklamıştır. Ancak tüm bu teorisyenlerin metinlerinde Kapitalizme ilişkin bazı özelliklerin ortak olduğu dikkat çekmektedir. Bu özellikler:

- Yoğun bir sermaye birikimi ve bununla birlikte ortaya çıkan sürekli büyüme, kâr arttırma zorunluluğu.
- Kâr arttırma ve büyüme sonucunda pazar arayışı.
- Pazar arayışı nedeniyle uluslar arası iktisadi ilişkilere girme zorunluluğu ile buna destek verecek güçlü bir devletin varlığı.
- Sürekli krizlerin yaşandığı belirsiz iktisadi zeminde ayakta kalma mücadelesi.
- Bu mücadelenin getirdiği üretim, teknoloji ve iktisadi örgütlenmede sürekli bir yenilik yaratma gereği.
- Bu gerekliliği yerine getirebilecek özelliklere sahip insan kaynağını oluşturan beşeri sermaye şeklinde sıralanabilir (Gençoğlu, 2012: 100).

Kapitalizm, onun temel özellikleri olarak belirlenen; yoğun sermaye birikimi ve sürekliliği, kâr arttırma ve büyüme zorunluluğu, pazar arayışı, yenilik üretme, uluslar arası iktisadi ilişkiler, güçlü devlet, güçlü beşeri sermaye ile belirsiz bir iktisadi zemin arasındaki etkileşim örüntüleri tarafından belirlenen bir iktisadi sistem olarak tanımlanabilir (Gençoğlu, 2012: 101).

1.2.1.3. Kapitalizmin Kökleri

Kapitalizmin köklerinin Ortaçağa, hatta tarih öncesine kadar uzandığı iddia edilmektedir (Appleby, 2012: 9). Kapitalizm, Ortaçağın sonlarında Feodal sistemin çözülmesinden sonra ticaretin canlanmasıyla ortaya çıkmıştır. XII. ve XIII. yüzyıllarda dinî ve hukukî yapının değiştirilmesi, sermaye birikiminin gerçekleşmesini sağlamıştır. Kapitalizmin ilk türü olan Ticari Kapitalizm, Coğrafi Keşifler, parasal devrimler, Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda gelişme göstermiştir. Ticari Kapitalizmde altın, gümüş gibi değerli madenler ön plandadır. Sanayi devriminin ortaya çıkmasıyla Sanayi Kapitalizmi başlamıştır. Piyasa ekonomisine dayanan Sanayi Kapitalizminde sermaye ve işgücü birbirinden farklıdır. Liberalizmin hâkim olduğu bu sistemde; üretim özgürlüğü, ticaret özgürlüğü fiyat ve rekabet özgürlüğü gibi ilkeler bulunmaktadır (Yakut, 1999: 109).

Kapitalizm, çağımızın Batı toplumlarının gelişmeleriyle birlikte verdikleri bir meyvedir. XVIII. yüzyılda gelişerek devam eden sermaye birikimi, XX. yüzyılın başında, sisteme şeklini vermiştir. Sistem kâr esasına dayanmaktadır. Dünya çapında mükemmel vasıfların kullanılmasını mümkün kılan teknik gelişme ve bütün bunların serbestçe olduğu iktisadi serbesti rejimi, sistemin temel karakterini oluşturmaktadır (Austruy, 2010: 9).

Kapitalizm önce Avrupa ile Amerika kıtalarında oluşmuş ve tüm dünyayı içine alacak biçimde genişlemiştir. Kapitalizm, savunucularının kalabalık görünmeye ve yüksek sesle konuşmaya başlayabildiği sırada, gelişmesinin yaklaşık üç yüz yıl kadarını geride bırakmıştır (Wallerstein, 2012: 100). Kapitalizmin mantığı, ilerlemiş Kapitalist ülkelerin her yerine derinliğine nüfuz etmiş ve bütün dünyaya yayılmıştır. İnsan davranışları, sosyal ilişkiler ve doğal çevre, kârı en çoğa çıkarma, sermaye birikimi, sabit sermayenin kendiliğinden gelişmesi noktasına gelmiştir (Wood, 2000: 20). Kapitalizm, bugün artık evrensel bir boyuta ulaşmıştır.

Kapitalizmin dünyada birçok taraftar bulması uygulamada bu sistemin çok geniş bir yelpazeye yayılması sonucunu doğurmuştur. İlk ortaya çıktığı dönemde en belirgin özelliği bireycilik, maddi üstünlük ve politik hürriyet olmuştur. Zaman içerisinde meydana gelen değişme ve gelişmeye rağmen, bugünkü Batı ekonomilerinin dokusu Kapitalist piyasa ekonomisinin temel ilkelerine dayanmaktadır. Bu temel ilkeler sayesinde teknolojik ve bilimsel alanda büyük ilerlemeler kaydederek, doğal kaynaklardan artan bir şekilde yararlanmayı, iktisadi gelişmenin gerektirdiği sermaye birikimini sağlamayı başarmışlardır. Kişi başına düşen milli gelir ve üretim miktarının artmasıyla bu ülkeler kendi toplumlarına daha yüksek refah seviyesi sağlamışlardır (İslatince, 2009: 119).

Her toplumda Kapitalizm, toplumun yapısal özellikleri ve içinde bulunduğu uluslararası koşulların verdiği çerçeve etrafında uygulanmaktadır. Ancak uygulamadaki farklılıklara rağmen Kapitalizmin genel gelişim şeması şöyle çizilebilir: (Gevgilili, 1973: 55).

i) Kapitalizmin oluşumundaki ilk etken, sosyal işbölümünün kesinleşmesidir. Kapitalizm, pazar için üretim yapan üreticileri gerektirir. Geri kalmış toplumlarda kapalı tarım ekonomilerinin Kapitalizme geçişinde ilk aşama, tarımın pazar için üretime açılması ve tarımda uzmanlaşmanın başlamasıdır.

ii) Kapitalist üretimde asıl hedef tüketim değil, sürekli sermaye birikimidir. Sermaye birikim olayının en doğal sonucu, Kapitalizm ilerledikçe sanayileşmenin hızlanmasıdır.

iii) İlerleyen kapitalizm, toplumda eski sosyal yapıları köklü olarak değiştirecektir.

Unutulmamalıdır ki, belirli bir tarihsel oluş sürecini ifade eden Kapitalizm toplumların gelişim tarihi incelendiğinde, kendisinden daha geri kalmış üretim biçimlerine göre ileri bir aşamadır (Gevgilili, 1973: 56).

1.2.1.4. Kapitalizmin Temel Faktörleri

Genel olarak Kapitalizm; bir toplumsal-ekonomik yapı ve üretim şekli olup, tarım ekonomisine dayanan feodalizmin kaldırılmasından sonra, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır (Bal, 2011: 4). Kapitalizm çok fazla kullanılan ancak işleyişinin karmaşıklığı nedeniyle çok az anlaşılabilen bir terimdir. Bununla birlikte Kapitalizmin temel faktörlerini aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

- Özel Mülkiyet,
- Serbest Girişimcilik ve Serbest Seçim,
- Rekabet,
- Bireyciliktir (Parasız, 2012: 20).

1.2.1.4.1. Özel Mülkiyet

Paradan para kazanabilmek için ilk ihtiyaç duyulan şey mülkiyet hakkıdır. Para borç dahi alınsa, onunla para kazanılmasının tek yolu, onun üzerindeki mülkiyet hakkınızı gösteren bir çeşit mülkiyet dokümanı karşılığında birilerine borç veya yatırım olarak verilmesidir. Sonuçta para, mülkiyeti zorunlu görmektedir (Soto, 2005: 43).

Kapitalist sistemin temel faktörlerinin başında gelen özel mülkiyet, herhangi bir taşınır ya da taşınmaz malın sahipliğini bulundurma, onun üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunma hakkıdır. Üretimde kullanılan her türlü aracın mülkiyete konu olması ve bireyler tarafından istenildiği gibi kullanılması aynı zamanda kişilerin özgür karar verebildiğinin de göstergesidir. Böylece piyasa ekonomisi de oluşmaktadır. Kapitalizm

aynı zamanda, özel mülkiyet aracılığı ile sermaye birikimini sağlayarak iktisadi gelişmeyi sağlamaktadır. Sosyalist iktisatçılar ise özel mülkiyete karşı çıkıp kolektif mülkiyeti savunmaktadırlar. Çünkü onlar, özel mülkiyetin haksızlıkların ve sömürünün nedeni olduğunu düşünmektedirler. Bazı insanların elinde artan sermayenin, mülkiyetin meşruluğu yoluyla, yıllar boyunca emekleri sömürülen emekçilerin birikimleri olduğunu söyleyip, mülkiyeti adeta bir hırsızlık olarak görmektedirler. Kapitalizm bu tür söylemlere yetenek farklılıklarıyla, çalışmak ve tasarruf etmekle, piyasa koşullarını iyi bilip rasyonel kararlar almak ile yanıt vermektedir. Buna karşın Sosyalist iktisatçılar ise mülkiyetin kamuya ait olduğunu, bunun sonucunda oluşan kâr, faiz ve rant gibi gelirlerin haksız olduğunu ileri sürmektedirler (Küçükkalay, 2011: 515). Harcamalarla gelirler arasındaki fark olan kâr, biraz tartışmalı bir kavramdır. Bütün mallar kendilerine harcanan emek oranında pay alacakları için Sosyalist sistem kârı haksız bir kazanç olarak görmekte, Sosyalizmde kâra yer verilmemektedir. Hâlbuki bireylerin kendi özel mülkleri altında bulunan varlıklarını durup dururken üretime sunmalarını sağlayacak bir motivasyona ihtiyaç olup, kâr gerekli görülmektedir (Küçükkalay, 2011: 516-517).

Sosyalist iktisatçılar Kapitalizmi özel mülkiyet konusu bakımından ısrarla eleştirmesine rağmen, Kapitalizmin sunduğu ekonomik faaliyette bireylere tanınan çalışma özgürlüğü, serbest rekabet, özel mülkiyet sayesinde, bireyler ekonomik çıkarlarını gözetecek ve bunun neticesinde de toplumun menfaatine hizmet edilmiş olacaktır (Koloğlu, 1950: 560-561).

İnsanların özel mülkiyet edinmesi, nerede ve nasıl çalışacağına karar vermesi gibi doğal haklar Kapitalizmin esasını oluşturmaktadır. Liberal düşüncede, eğer bir kimsenin bir şeye dair doğal bir hakkı varsa, bu durumda hiç kimse, hatta devlet bile yerine göre bu duruma müdahale edememektedir (Cryan, Shatil, 2009: 31).

Mülkiyetin bir uzantısını miras oluşturmaktadır. Miras, bireylerin yaşadıkları süre içinde elde ettikleri mal varlıklarını ölümünden sonra da istedikleri gibi tasarruf edebilmeleri anlamına gelmektedir (Küçükkalay, 2011: 515-516). Eğer insan emeğinin ürünü konusunda tasarruf edemezse, emeği konusunda da tasarruf edemez, doğal olarak da hayatı konusunda tasarruf edemez. Mülkiyet hakları olmayınca da diğer hiçbir hak kullanılamaz (Rand, 2005: 170).

1.2.1.4.2. Serbest Girişimcilik ve Serbest Seçim

Serbest girişimciliğin öyküsü, Fransa Kralı XIV. Louis' in Başbakanı Jean Baptiste Colbert, 1660' larda Fransa' nın önde gelen iş adamlarına ülkenin gelişmesi için ne yapılabileceğini sorduğunda “bizi serbest bırakın (laissez nous faire)” yanıtıyla karşılaşmasıyla başlamıştır. “Bırakınız yapsınlar” cümlesi daha sonra serbest girişimcilğe dönüşmüştür. Laissez-faire düşüncesine göre bir toplumda yaşayan insanlar istediği işi yapmakta özgür olmalıdır, çünkü bu sayede hem daha özgür ve mutlu olacak hem de daha yüksek refah düzeyine ulaşabileceklerdir (Parasız, 2012: 20).

Mülkiyetin doğal bir parçası olarak Kapitalizm özel girişim özgürlüğünü kabul etmesine rağmen, Sosyalizm doğal olarak özel girişimi de reddetmektedir. Özel girişim özgürlüğü kişilerin mal varlıklarını istedikleri gibi değerlendirmelerini, istedikleri üretim alanında onları kullanabilmelerini, gelirlerini ise birer tüketici olarak istedikleri gibi tüketebilmelerini ifade etmektedir. Bu sayede üretim faktörleri tam ve etkin kullanılabilecektir (Küçükkalay, 2011: 516).

Serbest seçim ise tüketicilerin hoşlandıklarını satın alabilmesi, çalışanların istediği yerde istediği işi yapabilmesi, yatırımcıların istedikleri alanlara paralarını yatırabilmesi, istedikleri şeylere sahip olabilmesi demektir (Parasız, 2012: 21).

1.2.1.4.3. Rekabet

Kapitalizmin önemli faktörlerinden birisi de rekabettir. Rekabet etkinliğin kaynağı olarak düşünölüp; mal ve hizmet, emek, sermaye ve girişimcilik gibi faktörler piyasada alıcı ve satıcıların rekabetiyle gerçekleşmektedir (Parasız, 2012: 21). Rekabet verimli çalışmayı ve üretimde etkinliği artıracak yöntemleri körüklemekte ve en verimli olanın hayatta kalabilmesine yardım ettiği için topluma fayda sağlamaktadır (Küçükkalay, 2011: 517).

Kapitalist sistemin temel faktörlerinden olan rekabete, Sosyalist sistemde yer verilmemektedir. Sosyalist iktisatçılar Kapitalist rekabeti vahşi ve yıkıcı olduğu gerekçesiyle kabul etmeyip, rekabetin toplumdaki sınıflaşmayı ve ekonomik adaletsizliği körüklediğini ileri sürmektedirler. Onun yerine Sosyalizmde kardeşlik ve dayanışma ile üretimde etkinliğin gerçekleşeceğine inanılmaktadır (Küçükkalay, 2011: 517).

1.2.1.4.4. Bireycilik

Kapitalizmde serbest piyasa temel faktördür. Firmalar ve insanlar malları ve kaynakları rekabetçi piyasalarda alıp satarlar. Her firma ya da birey piyasada kendi çıkarlarını gözetecek şekilde davranma özgürlüğüne sahiptir (Parasız, 2012: 21).

Kapitalizmin insana ilişkin varsayımı “Homo Economicus” ekonomik çıkarları konusunda akılcı, bencil, kişisel çıkar güdüsü ile hareket eden insandır. Kapitalizm liberalizm, bireycilik ve haz-elem felsefesine dayanmaktadır. Liberalizm, bireyciliğe dayalı, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakıldığı bir doktrindir. Liberalizm, insanların diledikleri gibi hareket etmelerini, bu sayede mutlu olmalarını ve yüksek bir refah düzeyine ulaşmalarını sağlayacaktır. Bireycilik düşüncesi ise, bir ölçüde liberal görüşün sonucu olarak, toplumdaki her bireyin “kendi çıkarı” için çalışması sayesinde aynı zamanda bütün topluma hizmet edileceğine inanmaktadır. Haz-elem felsefesinde ise insanların elemenden kaçıp hazza gittiği düşüncesi vardır. Bu düşünceyle insanlar genellikle hazları peşinde koşup, kendi çıkarlarını gözetmektedirler (Dağcı, 2005: 13-14).

1.2.1.5. Kapitalizmin Gelişmesine Katkı Sağlayan Düşünürler

Adam Smith, Max Weber ve Karl Marx gibi önemli düşünürler kendilerinden sonra yapılacak tüm Kapitalizm incelemelerini önemli ölçüde etkilemişlerdir (Appleby, 2012: 17).

1.2.1.5.1. Adam Smith (1723-1790)

Adam Smith bir ahlâk felsefesi hocası veya bugünkü ifadeyle toplumsal bilimci, İskoçyalı bir üniversite hocasıdır (Kazgan, 2012: 69).

Batılı Kapitalist anlamda iktisat bilimi Adam Smith ile başlamıştır. Smith’ ten önce Merkantilizm ve Fizyokrasi akımlarıyla Kapitalist iktisat teorisine bir hazırlık dönemi yaşanmıştır. Klasik Kapitalist düşüncenin sahip olduğu serbest rekabet, kişisel çıkar, dış ticarete serbestlik, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi gibi fikirler Fizyokratlar tarafından geliştirilmiştir. Klasik Kapitalist İktisat Doktrininin ilk temsilcisi

olan Smith yanında Ricardo, Malthus, Say, Senior ve Mill bu ekolün başlıca temsilcileridir (Tabakoğlu, 2012a: 28-29).

Smith’ in başlıca eserleri, ahlâk felsefesini açıkladığı “Theory of Moral Sentiments” (Ahlâki Duygular Teorisi) ve “Wealth of Nations” (Milletlerin Zenginliği) dir (Kazgan, 2012: 69). Smith’ in Milletlerin Zenginliği (1776) isimli kitabı, yayımlandığı tarihten önceki dönemde İngiltere’ nin tanık olduğu ekonomik değişimlerin ilk büyük anlatısıdır. Kapitalizmi, ilerleyen bir süreç olarak gösteren bu tarih yorumu, Kapitalizm tarihindeki en büyük ironiyi üretmiştir. Smith’ e göre Kapitalizm, herkesin evrensel “mücadele” eğiliminden doğal olarak çıkmıştır (Appleby, 2012: 13).

Smith bu eserinde sırasıyla üretim, dağıtım, değişim ve ülkeler tarafından farklı zamanlarda izlenen iktisadi politika ile kamu maliyesini incelemiştir. Smith, bir ülkenin servetinin başlangıç kaynağı olarak emeğin önemine dikkat çekmekte, emek ve verimliliğin artışı iş bölümüne bağlamakta, iç ve dış mücadele mekanizmasının işleyişini bu iş bölümü açıklamakta, fiyat, ücret, kâr ve rant biçimindeki gelir bölüşümü ile ilgili problemler üzerinde önemle durmaktadır (İslatince, 2009: 28).

Milletlerin Zenginliği dünya çapında ses getiren bir çalışmadır. Adam Smith, eserinde gelecek yüzyıl boyunca kişilerin iktisat ve ticaret hakkındaki düşünce ve uygulama yollarını kökten değiştirecek bir evrensel zenginlik ve finansal bağımsızlığı sunuyordu. Eser zenginlik dolu bir dünya vaat ediyordu. Üstelik bu yeni dünyayı sıradan insana bile vaat ediyordu. Milletlerin Zenginliği adeta bir ekonomik bağımsızlık bildirgesiydi. Aynı zamanda refah konusunda belirli bir dünya görüşü de ortaya koymaktaydı (Skousen, 2011: 14-18).

Smith, bu eserine serbest piyasa kapitalizmi yoluyla zenginlik ve refahın nasıl yaratılacağına ilişkin bir tartışmayla başlamış ve kendi kendini düzenleyen bu sistemin *özgürlük, kişisel çıkar ve rekabet* özelliklerini vurgulamıştır (Skousen, 2011: 22).

Smith’ in iyimser vizyonu, adalet sistemi altında insanların bireysel çıkarları peşinde koşmalarına imkan verecek, üretim ve serbest mücadeleye dayalı, rekabetçi ve özgürlükçü bir yapının refah getireceğini ileri sürmektedir (Acar, 2005: 19). Smith modelinde bu önemli gerçek: *Her insan, adalet yasalarını ihlal etmediği müddetçe, kendi bildiği yoldan kendi menfaati peşinde koşmakta özgürdür ve emeğini ve*

sermayesini herhangi başka bir insanla veya insanlarla rekabete sokabilir biçiminde ifade edilmektedir (Akt: Skousen, 2011: 24).

Bazı ülkelerin neden daha zengin diğerlerinin daha yoksul oldukları sorusuna cevap vermeye çalışan ilk iktisatçılardan biri olan Adam Smith, öncelikle ekonomik zenginliğin kaynaklarını anlamak istemiş ve bunun iş bölümü, yurtiçi ve uluslar arası serbest piyasalar olduğunu belirlemiştir. Smith, iş bölümünün emek gücündeki artışın en önemli kaynağı olduğunu söylemiştir. Smith' e göre piyasaların mümkün olduğunca geniş olması için serbest ticaretin iç ve dış engellerinin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Parasız, 2006: 22).

Her insan, yasalara uymak şartıyla, diğer insanlarla rekabet edebilir, çalışmasını ve sermayesini ortaya koyabilir. Fakat bu faaliyet tamamen serbest olmalıdır. Devlet, ekonomik alana müdahale etmemelidir (Yakut, 1999: 94). Smith'e göre devlet müdahalesi olmadığı takdirde piyasa düzgün şekilde çalışacaktı (Cryan, Shatil, 2009: 39). Smith (2011: xii)' in eserinde piyasanın işleyişi şöyle açıklanmıştır: *Serbest piyasada her birey kendi çıkarını en çoklaştırmak yolunda davranırken toplumda düzeni koruduğu gibi refahı da en çoklaştırıyorsa, burada sanki bir "görünmeyen el" işliyordu, tıpkı Newton'un evreninde olduğu gibi... Akşam yemeğimizi soframızda bulmamız kasap, biracı veya fırıncının cömertliğinden değil, onların kendi menfaatlerine itibarlarından ötürüdür. Biz de onların merhametine değil, öz sevgilerine hitap ederiz... Sermaye ve emek harcayan her birey... ne kamu menfaatini destekleme niyetindedir, ne de ona ne kadar destek olduğunu bilir. ...Niyetinin bir parçası olmayan bir amacı desteklemek için, görünmez bir el tarafından yönlendirilir. ...Kendi menfaati peşinde koşmakla, çoğunlukla toplumun da menfaatine destek olmuş olur (Akt: Skousen, 2011: 22-23).*

Smith' e göre devletin yapması gereken işler ise şunlardır: "Birincisi, diğer bağımsız toplumların şiddetinden ve istilasından toplumu koruma görevi. İkincisi, mümkün olduğunca toplumun her bir bireyini toplumun diğer üyelerinin adaletsizliğinden ve baskısından koruma görevi ve üçüncüsü, belli kamusal işletmeleri ve belli kamusal kurumları inşa etme ve bakma görevi" (Akt: Cryan, Shatil, 2009: 40). Adam Smith' in bu düşünceleri doğrultusunda Kapitalizm şekillenmiştir (Yakut, 1999: 94).

A. Smith, insanların davranışlarının nedenlerini ve Kapitalist sistemi çok iyi anlamıştı. Smith'e göre herkes, piyasanın maddi ödülleriyle kişisel gelişimi amaçlayan bir kapitalistti (Appleby, 2012: 16). Smith eğer bugün sağ olsaydı, hiç kuşkusuz yaşama standardında yaygın bir iyileşmenin görüldüğü serbest ve demokratik bir Kapitalizmden yana olurdu (Skousen, 2011: 27).

A. Smith gibi David Ricardo' da Değer ve Rant Teorileri ile Kapitalizmin gelişmesine katkı sağlayan Klasik İktisadi geleneğin öncülerindendir. Smith, Ricardo ve Marx Kapitalizmin başlangıç, gelişme ve olgunlaşma dönemlerinin iktisatçılarıdır. Kapitalist toplumu sınıflara ayrılmış bir toplum olarak görmektedirler. Ancak bazı noktalarda farklılık göstermektedirler. Bunlardan ilki, Smith ve Ricardo Kapitalist aşamayı toplumun gelişme çizgisi üzerinde nihai bir aşama olarak görürken, Marx bu aşamanın da yerini daha ileri bir aşamaya götüreceğini düşünmektedir. İkinci bir nokta ise Smith sınıflar arası ahenk ve çıkar birliğinden söz ederken, Ricardo ve Marx sınıflar arasında çıkar çatışması olduğu düşüncesindedirler. Marx Kapitalist ekonomiyi toplumun oluşum ve başkalaşım sürecini açıklamak için ele alırken, Smith ve Ricardo Kapitalist ekonomi temeli üzerinde kurulu toplumsal düzende bir başka düzene götürücü bir değişme görmemektedirler. Asıl olarak bu düzenin daha mükemmel hale gelmesine engel teşkil eden geçmişten kalan kurum ve güçlerin yok edilmesi konusunda çaba harcamışlardır. Smith, kâr, rant ve ücretin yaratılan değerın asıl kaynakları olduğunu söylerken, aynı zamanda bunları elde eden sermaye sahipleri, toprak sahipleri ve işçiler arasındaki ilişkilerinde bir ahenk içinde olup çıkar ortaklığına dayandığını söylemekteydi. Ricardo ise toprak sahiplerini Kapitalist sınıfın üzerinde gereksiz bir yük olarak görmekteydi. Bu görüşünü de Değer ve Rant Teorileriyle açıklamıştır. Ricardo' ya göre rant, yaratılan değerın sebebini değil, sonucunu oluşturmaktadır. Toprak sahibinin değerın oluşumunda hiçbir katkısı yoktur. Bu nedenle aldığı bu payı aslında müteşebbis Kapitaliste ait görmekteydi. Değer aslında birikmiş emekle (sermaye) canlı emeğin (işçi) ortak bir ürünü olup, değerın bunlar arasında paylaşılması gerekmektedir. Ricardo, toprak sahiplerinin bir sınıf olarak ortadan kalkması oranında Kapitalist sistemin mükemmelleşeceğine inanmaktadır (Selik, 1982: 13).

1.2.1.5.2. Karl Marx (1818-1883)

Kapitalizmin kökeni ve yapısına ilişkin çok önemli görüşler ileri süren kişilerden birisi de Karl Marx' tır. Marx "Alman İdeolojisi", "Siyasal İktisadın Eleştirisinin Temelleri" ve "Kapital" adlı eserlerinde Kapitalist üretimin tarihsel sürecini araştırmıştır (Yakut, 1999: 95). Özellikle Kapital, Kapitalizmin işleyişinin ayrıntılı bir çözümlemesini sunup, Kapitalizmin önce küresel olarak yaygınlaşmak zorunda olduğunu ve daha sonra da kendi yok oluşunu getireceğini söylemektedir (Cryan, Shatil, 2009: 87).

Kapitalizmin daha ileri bir döneminde yaşayan Marx, gelişmiş bir sanayi toplumunda asıl sorunu emek (işçi sınıfı) ile sermaye (kapitalist sınıf) arasında görmektedir. Marx' a göre kâr da rant gibi emeğin ürünü olan değerden bunun yaratılmasına katkıda bulunmaksızın alınan bir paydır. Marx' ın Değer ve Artık Değer Teorileriyle anlatmak istediği budur. Ekonominin bir bütün olarak gelişip değişmesi, yaratılan artık değerın nasıl kullanıldığına bağlı olduğu için dikkatini artık değerın meydana geliş ve bunun ele geçiriliş sürecinde toplamaktadır (Selik, 1982: 13-14).

Karl Marx' a göre her toplumda üretim ilişkisi bir üst yapıdaki mülkiyet ilişkisini doğurmaktadır. Bu birbirine bağımlı üst ve alt yapıların üretim araçlarına azınlığın sahip olduğu ve üretimin geçimi için sadece ücrete tabii işçilerle yapıldığı sisteme Kapitalizm denilmektedir. Alt yapıyı oluşturan üretim modu ile onunla uyumlu üst yapıyı oluşturan mülkiyet ilişkileri sistemin devamı için gerekli görülmektedir. Üretim modu, sadece ücret alan işçi ile işçinin emeği karşılığında emeğini satın alan işverenin oluşturduğu bir sistem olduğunda Kapitalist üretim biçimi gerçekleşmektedir. Bu sistemin mülkiyet ilişkilerini de düzenleyen hukuk sisteminde işçi ile işveren hakları ve sorumlulukları bu alt yapıya uygun oluşturulmaktadır. Ancak bu kısa dönemlik geçici bir önlem olup zamanla yürümektedir. Marx' a göre bu alt yapı ve üst yapı arasında bir dengesizlik olduğu zaman Kapitalist sistem çökmektedir. Yani hukuksal yapı Kapitalistlerin sömürülerini devam ettirebilmelerini sağlayacak şekilde olmalıdır. Bu sistemin, yani alt yapı ile üst yapının birbirine uygun olması gerekmektedir (Ürünü, 2008: 1).

Marksçı düşünceye göre, Kapitalizm içinde bir tüketilmeyen fazla üretim durumu ortaya çıkmakta ve stoklar büyümektedir. Bu durumu önlemek için üretim yavaşlatılması gerekir. Stoklar; işsizlik, düşük ücretler, sefalet ve büyüyen bir yedek işsizler ordusu pahasına yok edilmeye çalışılır (İslatince, 2009: 109).

Yaygın görüşlerin aksine Marx, Komünist ülkelerin oluşumu hakkında bir öngöründe bulunmamıştır. Bunun yerine, Kapitalizmin birçok alanda başarılı olacağını öngörmüştür. Kapitalizmin küresel olarak yaygınlaşıp, diğer iktisadi sistemleri yenilgiye uğratacağını ve beklenmedik bir teknolojik ilerleme getireceğini söylemiştir. Böylece insanlığın küresel taleplerini karşılama imkanı yaratacağıdır (Cryan, Shatil, 2009: 92). Ayrıca Marx, Kapitalist ülkelerde zengin- fakir uçurumunun giderek açılacağını ve devrimlere yol açacağını öngörmüştür. Fakat Marx' ın bu öngörüsü gerçekleşmemiştir. Tam tersine Kapitalist Batı toplumlarında orta sınıf gelişme göstermiş ve refah tüm topluma yayılmıştır. Çünkü Kapitalizm, fakirlik değil sadece zenginlik üreten bir sistemdir (Akyol, Çizakça, 2012: 81).

1.2.1.5.3. Max Weber (1864-1920)

Max Weber, Alman sosyolog ve iktisatçıdır. Ünlü “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı” kitabının yazarıdır (Skousen, 2011: 291). Weber, bu eserinde Kapitalizmi Protestanizmin ruhuyla ilişkilendirmiştir (Sloterdijk, 2010: 48). Weber' in bu başarılı yapıtı aynı zamanda kurumsal iktisada eşsiz bir katkı sağlamıştır (Skousen, 2011: 296).

Weber' in Kapitalizm üzerine yaptığı bu çalışmasında, Hristiyanlık ve bu din içindeki Protestanlık² mezhebinin *Kalvinist*³ öğretisi üzerinde önemle durmuştur. Çünkü Kapitalizmin benzer maddi koşullara sahip olan birçok ülkede aynı düzeyde gelişmediğini gözlemlemiştir (Akarçay, 2009: 185-186). Weber, örneğin ilk önemli tüccar sınıfına sahip İtalya, ilk imparatorluğu kuran İspanya olmasına rağmen Kapitalizmin bu gibi ülkelerde gelişmeyişinin tek nedeninin Protestanlık olduğunu ileri sürmekteydi (Cryan, Shatil, 2009: 126).

² Protestanlık, Hristiyanlığın en büyük üç ana mezhebinden biridir. 16. Yüzyılda Martin Luther ve Jean Calvin' in öncülüğünde Katolik Kilisesine ve Papa'nın otoritesine karşı girişilen Reform hareketinin sonucunda doğmuştur.

³ Calvinizm, Hristiyanlık dininde reform yapan Fransa din bilgini Jean Calvin'in ortaya attığı fikir düzenidir.

Weber' in tezi kısaca şöyle açıklanabilir: Protestanlık mezhebinin Kalvinist öğretisinin temel özelliği, bu mezhebe inananların lüksten ve zevkten uzak bir hayat yaşamalarıydı. Böyle yaşayan insanlar rasyonel davranarak, hızlı sermaye biriktirmiş ve iş hayatında daha başarılı olmuştur (Yakut, 1999: 94-95). Weber' e göre, modern Kapitalizm kazanç ve kâr güdüsünün, rasyonel örgütlenmeye dayalı işletmelerle gerçekleştirmeye çalışıldığı iktisadi bir sistemdir. Sınırsız kazanma ve kâr hırsı hiç bir şekilde Kapitalizm ile özdeş değildir. Kapitalizm bunların rasyonel bir şekilde elde edilip dizginlenmesiyle aynı olabilir (Torun, 2008: 16-18).

Weber, tezini doğrulamak amacıyla modern Kapitalizmle Protestanlık arasındaki ilişkide temel unsurlar aşağıdaki gibi sıralanır: Birincisi, Protestanlık ile toplumun ekonomik durumu arasındaki pozitif ilişkidir; şöyle ki Protestanlar fert ve cemaat olarak diğerlerine göre nispeten zengindir. İkincisi, Batı' da reformasyonu hoş gören ülkelerle Endüstri Kapitalizmi' nin başarılı olduğu yerler arasındaki pozitif ilişkidir. Reformasyondan sonra gelişen Batılı ülkelerin hepsi Protestan' dır. Sonuncusu ise, Protestanlık anlayışı ile Kapitalizmin rasyonel ahlâkı arasındaki benzerliktir (Torun, 2002: 91-93). Protestan ahlâk; "Hak eşitliği, düşünce özgürlüğü, kâr peşinde koşma, servet ve maddi başarıya saygı" gibi unsurların toplum hayatına yerleşmesine yardımcı olmuştur. Weber, Batıyı anlayabilmek için Kapitalizmin; Kapitalizmin anlaşılması için ise Kapitalist zihniyet ve Kapitalist insan tipinin bilinmesinin gerektiğini söyleyerek, iktisadi gelişmeyi insana ve zihniyet yapısına bağlayan fikirleriyle bir dönüm noktası olmuştur (Torun, 2002: 95-96).

1.2.1.6. Kapitalizme Yönelik Olumsuz Eleştiriler

Kapitalizme yapılan eleştiriler temelde bizzat kapitalizme değil kapitalizmin uygulanmasına yöneliktir. Kapitalizm genel olarak iki şeyle suçlanmaktadır: İlki, bir motorlu taşıta veya bir buzdolabına, televizyona sahip olmanın bir insanı mutlu etmemesidir. Bir diğeri ise bu araç gereçlere hâlen sahip olmayan insanların bulunmasıdır. Her ikisi de doğru olmakla birlikte, bunun suçu Kapitalist sisteme atılmaktadır (Mises, 2004: 63).

Kapitalizme yöneltlen bir başka eleştirisi ise, teknolojik ve tedavi edici yeniliklerin bütün insanlara fayda sağlamadığı yönündedir (Mises, 2004: 64) Ayrıca Kapitalizmin insanları daha asil meşguliyetlerden alıkoyduğu, bedenleri beslediği, ruhları ve zihinleri aç bıraktığı düşünülmektedir (Mises, 2004: 65).

Kapitalizm gelir dağılımındaki dengesizlik nedeniyle oldukça eleştirilmektedir. Gelirin dağılması üretim yoluyla gerçekleştirildiği için, üretim araçları açısından gelir dağılımında bir eşitsizlik olmadığı, bunun sadece kişisel gelir dağılımında olabileceği denilmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenleri arasında yaşanan yerin doğal şartları, üretim ve gelir sahalarında sermayenin verimi, insanlar arasındaki ayırıcı nitelikler, sosyal düzen gibi birçok unsur sayılabilir (Eskicioğlu, 1979: 14).

Sermaye birikimi ve onun makinelerle yatırılması, yani Batılı insanların göreceli olarak daha fazla zenginliğinin kaynağı, ahlâki gerekçelerle mahkûm ettiği laissez-faire (Bırakınız Yapsınlar) Kapitalizmidir. Asyalılar ile Afrikalılar' ın bu ideolojiler ile Kapitalizmi uygulamadıkları için Kapitalistleri suçlamak doğru değildir. Asya ve Afrika' da yüz binlerce insanı yoksul hale getiren şeyin, onların ilkel üretim yöntemlerine bağlı olmaları, teknolojiyi geliştiremediklerinden kaynaklandığı söylenmemektedir. Laissez-faire Kapitalizminin tamamen kabul edilmesiyle bu durum çözülebilir; ihtiyaç duyulan şey: özel girişim ve yeni sermaye birikimi, Kapitalistler ile müteşebbislerdir. Bu insanların yaşamış oldukları olumsuz şartlardan dolayı Kapitalizmi suçlamak doğru değildir. Çözüm laissez-faire politikalarının yanlış politikaların yerine ikame edilmesidir (Mises, 2004: 70-71).

Marx'ın endüstriyel kapitalizm tasviri ve eleştirisi özel teşebbüse dayanan piyasa ekonomisine günümüzde yöneltlen eleştirilerin ana kaynağı olmaktadır (URL- 13). Marx' da Kapitalizmin ayırt edici özelliği tüketim amaçlı mübadelenin (M-P-M) egemen olduğu pre-kapitalist toplumların aksine birikim amaçlı (P-M-P) mübadele ya da "birikim amaçlı birikim"dir. Bu aşırı birikimin ardında yatan "sürekli kâr arayışı" ile bozulan gelir dağılımının sınırladığı toplumsal tüketim arasındaki temel çelişki aşırı üretime neden olan başlıca etkidir (URL- 14).

Kapitalizme yöneltlen, Marksist olmayan bir başka eleştirisi ise, Kapitalizmin gelişmesinin tekerrür eden bolluk ve depresyon dönemlerine (trade cycles) tâbi olduğudur. En büyük depresyon, bütün Batı ekonomilerinde, özellikle ABD'de istihdam ve üretimin düştüğü 1930'lardaki daralmaydı. Keynes regüle edilmemiş

Kapitalizmin yaygın bir şekilde zorunlu işsizliğe sebep olacak bir talep yetersizliği doğuracağını ileri sürdü. Bu sorun, ancak yüksek miktarda devlet harcamasıyla çözülebilirdi (URL- 13). Bu açıdan Keynesyen yaklaşımında Kapitalizme teorik bir eleştiri getirdiği düşünülebilir.

Kapitalizme yönelik eleştiriler, 1970’ li yıllarda yaşanan iktisadi bunalım sonrasında Kapitalizmin yeniden yapılanması sürecini ifade eden devletin piyasalardaki etkinliğinin azaltılması ve küreselleşme olgusu üzerinden devam etmektedir. Küresel Kapitalist sistem bir imparatorluğa benzetilmekte ve küresel Kapitalist sistemin bir takım emperyalistçe eğilimler sergilediği ileri sürülmektedir. Buna göre, bu sistem denge aramaktan çok, genişlemek peşindedir ve yayılmacı eğilimler sergilemektedir. Yayılmacılık burada coğrafi anlamda değil, insanların yaşamları üzerindeki etkinlik bağlamında kullanılmaktadır. Sonuçta, sermayenin akışkanlığını artırıp, kaynakların etkin kullanımına olanak sağlaması gereken küreselleşme, dünya üretim ve ticaretini büyük tekellere bırakarak, büyük sermayenin kârlılığını artırdığı ve spekülasyona zemin hazırladığı gerekçesiyle eleştirilmektedir (Leba, 2001: 1).

Avusturya Okulu’nun⁴ önemli temsilcilerinden Ludwig von Mises (2004: 71) geri kalmış ülkelerdeki yoksulluğun nedenini de açıklamaktadır: “Kapitalist ülkelerdeki sıradan insanın hayat standardını bugünkü seviyesine yükselten bulanık adalet kavramı hakkında konuşmak yerine, “katı bireycilik” ve “sömürücüler” olarak adlandırılan insanların etkinlikleri hakkında konuşmak daha mantıklı görünmektedir. Geri kalmış ülkelerin yoksulluğun nedeni bu ülkelerin cari sistemlerinin sermaye birikimine müsait olmaması; kamulaştırma, ayrımcı vergilendirme ve yabancı döviz kontrol politikalarının da yabancı sermayenin yatırımına mani olmasıdır.”

Kapitalizmi adaletli bir sistem olarak görmeyip ahlâki gerekçelerle reddedenlerin hepsi, sermayenin ne olduğunu, nasıl korunduğunu ve üretim süreçlerinde kullanılmasından sağlanan faydaların neler olduğunu bilmemekte ve anlamakta yanılmaktadır (Mises, 2004: 71-72).

İnsanlar uzun süredir büyük mutsuzluk yaratan birtakım toplumsal sorunların suçunu Kapitalizme bağlamaktadır. İlk akla gelen baskı, savaş, kıtlık ve yıkımdır. Kapitalistler hep açgözlü ve merhametsiz kişiler olarak tanıtılır. Kapitalizmin, kişinin

⁴ Avusturya Okulu (Viyana Okulu, Psikolojik Okul) katı metodolojik bireyciliğe bağlılığı savunan iktisadi düşünce okuludur.

kendi durumunu iyileştirme arzusuna bağlı ilk iktisadi sistem olduğu ileri sürülebilir. Öyleyse Kapitalizm bir bakıma dürüstlüğü yüzünden suçlanmaktadır. Aslında kapitalistler bugün de oldukça açgözlü olabilmektedir, fakat Kapitalizmin farkı servet yaratmaktaki yeteneğidir. Bugün, bu servet sayesinde insanlar büyük başarılar gerçekleştirebilmektedirler (Appleby, 2012: 21).

1.2.1.7. Kapitalizmin Başarısı

Kapitalist sistem, araştırmasını üretim meselesi üzerinde yoğunlaştırarak, güçleri oranında üretimde pay alabilmeleri için insanları özgür bırakır. Buna göre Kapitalizmin asıl amacı, milli geliri artırmak ve üretimin mümkün olan en yüksek seviyeye ulaşması için çalışmak, çaba göstermektir. Toplumdaki refahın en yüksek seviyeye ulaşması, ülkedeki üretim seviyesinin artırılıp, milli gelirin artırılmasıyla mümkün olmaktadır. Mülk sahibi olabilmeleri ve üretmeleri için toplumun bireylerine çalışma özgürlüğü verildiğinde insanlar üretimden güçleri oranında pay alabilme fırsatı bulurlar. Milli gelirin artırılması ile sağlanan servet artışı, çalışma ve mülk edinme özgürlüğü aracılığı ile toplumun bireyleri arasında dağıtım gerçekleşir. Bu sayede toplumdaki herkes sahip olduğu üretim faktörleri oranında gücü yettiği kadar, bu servetten pay alabilme özgürlüğüne sahiptir (El- Maliki, 1963: 20-21).

Kapitalizmin en önemli başarılarından birisi, çocuk ölüm oranlarında yaşanan azalıştır. Bu olgunun, pek çok insanın üzüntüsünün nedenlerinden birini ortadan kaldırdığı bir gerçektir (Mises, 2004: 64).

Kapitalizmin başarısı Britannica’ da: “Kapitalizmin kendisinden önceki tüm ekonomik sistemlerden üstün olmasını sağlayan özel erdemi “sosyal artığın” üretken kullanımı idi. Sosyal artığı yönetenler, piramitler ve katedraller yapmak yerine, gemilere, depolara, hammaddelere, üretilmiş mallara ve diğer maddi zenginliklere yatırım yapmayı seçtiler. Böylece sosyal artık daha büyük üretim kapasitesine dönüştürüldü” şeklinde ifade edilmektedir (Akt: Rand, 2005: 167). Aslında “sosyal artık” tan ziyade, burada göz ardı edilen zenginliğin yaratılmasına yol açan asıl şey özgürlüktür (Rand, 2005: 167-168).

Kapitalizmle birlikte ayrıca kölelik ile serflikte ortadan kaldırılmıştır. Zalimce cezalandırmalara bir son verilip, suçluları caydırmak için kaçınılmaz olan düzeyde cezalandırmalar verilmeye başlanmıştır; özgürlükle uyuşmayan işkence ve karşı çıkabilir diğer ağır yöntemler de kaldırılmıştır (Mises, 2004: 78).

Modern Kapitalizmin temel farklılığı, kitleler tarafından tüketilmesi için tahsis edilmiş malların seri imalatıdır. Bunun sonucunda, ortalama hayat standardında sürekli iyileşme ve pek çok insanın artan ölçüde zenginleşmesidir. Kapitalizm, "sıradan insan"ı proleteryalıktan kurtarıp bir "burjuva" seviyesine yükseltmektedir. Bugün artık bu sistemde, sıradan insanlar, geçmiş çağlarda bilinmeyen, ulaşılması mümkün dahi olmayan kamusal hizmetlerden faydalanabilmektedir (Mises, 2004: 3-5).

Kapitalizmin en fazla eleştirilen fakat en kuvvetli yönü, bireyci oluşudur. Bireyler bu düzende ya tek başına ya da şirketler halinde hareket ederler. Kâr güdüsü ve sistemin diğer kurumlarının sağladığı imkânlar çerçevesinde bağımsız davranan kişi, kişisel çıkarlarını maksimize etmek için kabiliyet ve becerilerini ortaya koyarak doğal kaynakların, emeği ve sermaye fonlarını en etkin biçimde kullanacaktır. Bireyler, iktisadi faaliyetlerinin sonucundaki başarılarının meyvelerini toplamaya başladıkları zaman, başarının heyecan ve duyguları daha da güçlenecektir. Bu sistemde kâr ve zararın iç içe ve aynı kişide toplanmış olması, sistemin daha iyi işlemesini sağlayan bir kırbaç niteliği taşır. Bu kırbaç, teşebbüsleri daha iyi örgütlenmeye, daha verimli çalışmaya yeni makine ve teknoloji aramaya, yeni ham madde kaynaklarını bulmaya yöneltir (İslatince, 2009: 75).

Kapitalizmin durgun olmayan niteliği, özellikle sosyal bakımdan son derece önemli bir faktördür. Bir toplumu iktisadi geriliğe iten nedenlerin başında, çokluk, içe kapalı, statik bir yapı gelir. Bu yapının kırılışı ve toplumda yeni dinamiklerin ortaya çıkışı, tarihsel olarak Kapitalizmin gelişimiyle paralel gitmiştir. Schumpeter' in de söylediği gibi, "Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren; yeni tüketim maddeleri, yeni üretim yöntemleri, yeni ulaşım metodları, yeni pazarlar, yeni endüstriyel örgütlenmelerin tipleri ve çeşitleridir. Bütün bunlar, kapitalist teşebbüs tarafından yaratılmıştır" (Akt: Gevgilili, 1973: 45).

Kapitalizm uygulandığı her ülkenin ekonomik ve sosyal hayatına canlılık getirmiş ve ülke insanların hayat standartlarını da yükseltmiştir. Bu kabul edilmesi gereken bir gerçektir. İnsanların tüketim kalıpları değiştirmiş ve geleceğe umutla

bakmalarını sağlamıştır. İnsanların yaşam standartlarında sağlanan bu evrensel gelişme, onları daha iyiyi ve daha güzeli arama yarışına yöneltmiştir. Milli gelir seviyesindeki toplam artış, nüfus artışından daha hızlı olmuştur. Her ne kadar milli gelirin fertler arasındaki dağılımı adil ölçülerde olmasa da, düşük gelir gruplarının hayat seviyeleri eskisine göre yükselmiştir (İslatince, 2009: 76).

Sonuçta, Kapitalizm bugün büyük ölçüde başarıyı yakalamıştır. Bu başarısı şudur ki, Kapitalizm sermayeye, paraya, kıt paraya dayanması sayesinde kıtlığı ve azlığı bertaraf etmiş; azlık, bugün kıt ve az olmuştur (Hörsch, 2010: 51).

Kapitalizmin en sert eleştiricisi Karl Marx bile “Aralarında bilfiil rekabet bulunduğu müddetçe, Kapitalizmin kurumlarının son derece hızlı bir teknolojik gelişme yaratacağını söylemiştir. Bugün Sovyet iktisatçıları da kapitalistler tarafından üstün sınai ve tarımsal üretim tekniklerinin geliştirildiğini kabul etmişler ve kapitalist düzenin bütün bu uygulamalarını reddetmekten vazgeçmişlerdir” (Akt: İslatince, 2009: 75).

Hernando de Soto (2005:1)’ de “Sermayenin Sırrı” eserinde, Kapitalizmin kazandığı başarıyı dile getirmektedir: “Kapitalizmin en büyük zaferini kazandığı an, kapitalizmin krize düştüğü andır. Berlin Duvarı’nın yıkılması Kapitalizm ile Komünizm arasında bir yüzyıldan fazladır devam eden siyasi rekabetin sonu olmuştur. Artık, Kapitalizm, modern bir ekonomiyi rasyonel bir şekilde örgütlemenin tek yolu olarak görünmektedir.”

1.2.1. Kumanda Sistemi

Kumanda sistemi, ekonomik davranışları bazı merkezi otoritelerin, genellikle de hükümetlerin belirleyip; ne üretileceğine, nasıl üretileceğine ve bunları kimlerin elde edeceğine karar verdiği bir sistemdir. Bu sistemde kararlar bir merkezden alınmaktadır (Parasız, 2006: 18). Kumanda sistemi, esas itibarıyla Sosyalizm denilen sisteme özgü bir mekanizmadır (Ünsal, 2010: 11-12).

Sosyalist düşünce ve bir kavram olarak Sosyalizmin kökenleri çok eskilere dayanmaktadır. Hatta kavrama yüklenen anlamlar açısından bakıldığında ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak belirlenememektedir. Sosyalizm sözcüğü XIX. yüzyıl Avrupası’ndaki işçi hareketleriyle birlikte doğmuştur. Antik Çağ’dan itibaren

"Komünizm" sözcüğü kullanılmaktadır. Bu nedenle kavram olarak eski olmakla birlikte Sosyalizm sözcüğü oldukça yeni sayılmaktadır (Ölmezoğulları, 2012: 129). Sosyalizm gerek iktisadi bir doktrin olarak gerek bir ideoloji olarak tanımlanması son derece zor bir kavramdır. Tarih boyunca çok farklı kural ve uygulamalar Sosyalizm olarak isimlendirildiği gibi günümüzdeki birbirinden çok farklı uygulamalar da aynı biçimde isimlendirilmektedir. "Toplumculuk", "sosyal-demokratlık", "demokratik solculuk", "komünistlik", "sosyalistlik" gibi birçok kavramın ifade etmek istedikleri şeyin ne olduğu ancak uygulamanın gözlenmesiyle anlaşılabilir. Üretim araçlarının devlet tekelinde (ya da en azından denetiminde) bulunduğu ve söz konusu bu devletin çalışan kitleler tarafından denetlendiği ülkelerdeki iktisadi sisteme Sosyalizm denilebilir (İslatince, 2009: 77).

Sosyalizm⁵ kavramı ilk kez 1827'de Robert Owen' in görüşlerini yayan "Cooperative Magazine" adlı dergide, liberal kapitalist bireyciliğe karşı bir tepki olarak kullanılmıştır. Papaz Vinet ise 1831 yılında Sosyalizm kavramını dinsel bir anlamda ele almıştır. Pierre Leroux, 1832' de bu kavrama sahip çıkıp, yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. 1848 yılına kadar bireyciliğin karşıtı olarak kullanılan Sosyalizm, daha sonra yeni bir toplum düzeni biçiminde kullanılmaya başlanmıştır. Karl Marx ve Frederic Engels –Modern Sosyalizmin Kurucuları- Sosyalizmi Kapitalizmin yadsınması olarak görmüşlerdir (Yakut, 1999: 96).

Sosyalist düşünce, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ortaya çıkıp yaygınlaşmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan işçi sınıfının yaşadığı sefalet yeni düzen arayışlarını artırmıştır (Yakut, 1999: 97). Sosyalizm, sosyal adaletsizliğe ve özellikle işçi sınıfının ihmal edilmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalizmin tepkisi, üretim ve mübadele araçlarının topluma mal edilmesi ve sosyal sınıfların kaldırılması doğrultusundadır (Karakuş, 2006: 50). Sosyalist düşüncüyü bilimsel olarak Karl Marx ortaya koymuştur. Sınırsız mülkiyet hakkı ve işçilerin sefalet içinde yaşamalarını gören Marx, Kapitalizmin mutlaka yıkılıp, yerine Sosyalizmin geçeceğini söyleyerek bilimsel Sosyalizmin temellerini oluşturmuştur (Dinler, 2010: 37). Sosyalizmde rekabet, kişisel çıkar, özel teşebbüs, kredi ve özel unsurlar fonksiyonlarını kaybetmekte, faiz, fiyat, para, ticaret mekanizmasının geçerli olduğu bir serbest piyasa

⁵ Komünizm ve Kollektivizm kavramları, sosyalizmle eş anlamlı kullanılmasına rağmen, aynı kavramlar değildir.

ekonomisinin yerine düzenlenen bir tanzim sistemi söz konusu olmakta ve kişisel teşebbüsün yerine devlet teşebbüsü geçmektedir (Karakuş, 2006: 50).

Karakuş (2006: 50)' a göre "Sosyalizm, özel mülkiyet hakkı, teşebbüs hürriyeti, kâr amacı ile fiyat mekanizmasının rolünün ortadan kaldırıldığı, üretim araçlarının kamulaştırıldığı ve iktisadi faaliyetlerin merkezi planlama teşkilatı tarafından tanzim edildiği bir ekonomik sistemdir."

Cryan, Shatil (2009: 74)' e göre "Sosyalizm esas olarak siyasi iktidarda ve malların dağılımında daha fazla eşitlik için yapılan bir çağrı" olarak tanımlanırken, Mises (2007: 118)' e göre ise "Sosyalizm, rasyonel/akılcı ekonomiden vazgeçmedir."

Mises (2007: 255), Sosyalizmin esasını da: "Bütün üretim araçlarının teşkilatlanmış topluluğun eşi olmayan kontrolünde olması. Ancak ve ancak bu sosyalizmdir. Bütün diğer tanımlar yanıltıcıdır" şeklinde ifade etmiştir. Sosyalizmde bütün üretim araçlarını nasıl kullanılacağına topluluk karar vermekte ve topluluk tasarruf etmektedir (Mises, 2007: 125).

Marx' a göre Sosyalizm, "üretim, dağıtım ve değişim araçlarının millileştirilmesidir." Birçok bilimsel sosyalist de bu görüşü izleyerek Sosyalizmi, "temel üretim araçlarının esas olarak sosyal mülkiyetini ifade eder" şeklinde ifade etmiştir. Genellikle sosyalistler aynı felsefi noktadan hareket etmekle birlikte birbirleriyle bazı görüş ayrılıkları içine girmişlerdir. Bununla birlikte bazı temel konularda ise aralarında görüş birliği bulunmaktadır:

- Sosyalizm tamamen Kapitalizmin karşısındadır.
- Bireylerin ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanması, ancak kolektif mülkiyet esasına dayanan bir düzende mümkündür.
- Özellikle toprakta ve üretim mallarında özel mülkiyet yoktur.
- İktisadi düzeni sağlayan bireylerin değil, toplumun çıkarları olmalıdır.
- Toplumun imkânlarını geliştirmek için herkes kendi ölçüsünde çalışmalı ve toplumun gelirinden eşit bir pay almalıdır.
- Toplumda sınıf farkları olmamalıdır (İslatince, 2009: 80-81).

Sosyalistler, Kapitalizmi şu yönden farklı bulmaktadırlar: Kapitalizmde üretici, kâr elde etmeyi hedefleyip, bunun için üretim yapar. Fakat Sosyalizmde üretim,

ihtiyaçların tatmini için yapılır. Kapitalizmde kâr için üretim yapıldığı doğrudur, ama bu Sosyalizmin de amacı olmak zorundadır. Aslında kâr için üretim ile ihtiyaç için üretim arasında bir tezatlık yoktur (Mises, 2007: 142).

Sosyalizmde gelir dağılımı da farklılık göstermektedir. Bu sistemde özel mülkiyet hakkı olmadığı için, gelir dağılımının gerçekleşmesi yani paylaşma daha kolay olup üretime katılanların payı devlet tarafından tespit edilmektedir (Eskicioğlu, 1979: 14).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1922-1925 yılları arasında dönemin gelişmiş ülkeleri savaş kayıplarının tamiri ve büyüme yıllarından sonra, 1929' larda o ana kadar dünyanın en büyük bunalımına şahit olmuşlardır. 1917' de I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, sanayi öncesi bir toplum olan Çarlık Rusya' sında bir halk hareketi sonucu kurulan “Sosyalist rejim” dünyada Sosyalizmin ilk uygulaması olmuştur. II. Dünya Savaşı' nın ortaya çıkardığı koşullar altında Sosyalist Sistem Polonya, Bulgaristan, Macaristan, Arnavutluk, Romanya, Yugoslavya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Vietnam ve Küba' da uygulama alanı bulmuştur. Fakat 1980' lerin başlarında Sosyalizmin ilk uygulandığı ülke olan SSCB' nin dağılmasıyla ortaya çıkan gelişmeler Sosyalizmde büyük çözümlere neden olmuştur. Çin ve Küba dışında Sosyalizmin uygulandığı bütün ülkeler piyasa ekonomisine doğru hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamıştır (İslatince, 2009: 177).

Kapitalizme tepki olarak Sosyalizm, kendi içinde bütünlüğü olan bir öğretilerdir. Marx ile tutarlı bir iktisat teorisi kurabilmiş ve bu yeterliğe de Marx' la ulaşmıştır. Nasıl ki Kapitalizm günümüzde evrim içerisindeyse, Sosyalizm içinde aynı şey söz konusudur. Fakat Doğu Avrupa' da ve (eski) SSCB' de Sosyalizmin çökmesi, Batı Avrupa' daki Komünist partilerin çözülmesi evrimi duraklatmıştır. Sosyalizmin ilerleyen dönemlerdeki durumu ise belirsizdir (Kazgan, 2012: 287-288).

Sosyalizm, XX. yüzyılda bir hükümet şekli olmuştur. Gelecekle ilgili bir tasarı, Batıda görülen gelişmelerin bir yorumu olmanın yanı sıra kendisine bir uygulama alanı bulmuştur. Ancak bu açıdan II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası farklı özellikler göstermektedir. II. Dünya Savaşı öncesinde SSCB Sosyalist yönetimin tek örneğidir. Bu durumu açıklamak için “kuşatılmış kale” kuramı söylenmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ise artık bir Devletler topluluğu olmuştur. Yeni durum, W. Churchill' in “demir perde” deyimini ile ifade edilmiştir. İlk dönemde Sosyalist yönetim Batı toplumlarında düzeni

tehdit eder bir örnektir. Bu nedenle bu dönemde de Sosyalizm, Batının kimliğine yönelik bir tehlike sayılmış ve yine aynı nedenle SSCB Sosyalizmin XIX. yüzyılda gelenekleriyle bir yakınlık kurabilmiş ve kendisini de bu geleneğin devamcısı sayabilmiştir. Artık günümüzde durum daha değişik bir görüntü oluşturmaktadır. Yeryüzünde Sosyalist yönetim sayısı birden fazladır ve aralarında ayrı bir dünya oluşturmaktadırlar. Çekişme iki ayrı dünyanın aralarında çekişmeleri görüntüsünü almış ve çekişme sonucu tarafların varlıklarını yitirmeleri tehlikesi bulunsa bile çekişme tarafların kimliklerine yönelmekten çok uzaktır. Çekişme dünya egemenliğinin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda yapılmaktadır (Sezer, 2006: 164-165).

Bugün Sosyalizm çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Bu eleştirileri şöyle sıralayabiliriz:

- i) Sosyalizmde kişi özgürlüğü bulunmamaktadır.
- ii) İşçilerin refah seviyesi azalmıştır.
- iii) İktisadilik ilkesi çiğnenmiştir.
- iv) Sosyalizm işçilerin çalışma şevkinin kırılmasına neden olmuştur.
- v) Sosyalizm insan tabiatına aykırıdır.
- vi) Sosyalizm demokrasi ile uyuşmamaktadır (İslatince, 2009: 114).

Mises (2004: 87; 2007: 133-134)' de Sosyalizmin gerçek hayatta var olamayacağını açıklamaktadır: “Sosyalizm, iktisadi bir sistem olarak hayata geçirilemez bir sistemdir; zira Sosyalist bir toplum, iktisadi hesaplama müracaat etmeye ilişkin herhangi bir imkâna sahip olmayacaktır. İktisadi hesaplama meselesi, Sosyalizmin temel meselesidir. İktisadi hesaplamanın Sosyalist ekonomide mümkün olmayacağını ispatlamak; Sosyalizmin uygulanamaz olduğunu da ispatlamak demektir. Binlerce yazı ve konuşmada son yüzyıl boyunca Sosyalizmin lehinde ileri sürülen her şey, Sosyalizmin destekçileri tarafından dökülmüş bütün kanlar; Sosyalizmi çalışabilir hale getiremez. Adına çok sayıda devrim ve savaş yapılabilecek kadar kitleler onu durmaksızın şiddetli bir şekilde arzulayabilir; ne var ki o asla hayata geçirilemeyecektir. Onu gerçekleştirmeye yönelik her çaba, sendikacılığa veya başka bazı yollarla işbölümüne dayalı toplumu hızla küçücük müstebit gruplara ayıracak kaosa sebep olacaktır.”

1.2.2. Karma Sistem

Eksik rekabet, dışsallıklar, kamu malları ve asimetrik enformasyon gibi piyasanın yetersiz olduğu durumlarda piyasa sistemi ne, nasıl ve kimler için üretilecek sorularına cevap veremeyebilir. Bu durumda devletin piyasa sistemine müdahale etmesi gerekmektedir. Böyle piyasa sistemlerine “karma sistemler” denir (Ünsal, 2010: 12). Ağırlık oranları farklılık göstermekle birlikte aynı ekonomi içinde devletin planlı ekonomik çalışmaları ile özel sektörün çalışmalarının yer aldığı sistemler karma sistemlerdir. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren birçok ülke bu düzenin gerekliliğine inanmış ve uygulamaya koyulmuştur (Küçükkalay, 2011: 519).

Karma sistemde, özel sektörün gelişmesine göre, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla, kamu sektörü ekonomiye müdahale ederek yönlendirmektedir. Bu sistemde, temel ekonomik sorunların çözümü fiyat mekanizmasının otomatik işleyişine bırakılmıştır. Devlet, bazı mal ve hizmetlerin üretimini bizzat kendisi gerçekleştirmektedir. Bazı zamanlarda da üreticiyi ya da tüketiciyi korumak amacıyla piyasaya müdahale etmektedir. Bu müdahale, bazen doğrudan fiyat kontrolleri şeklinde olabileceği gibi, vergileme ya da sübvansiyon yoluyla, mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin nispi fiyatlarının kontrolü şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir (Dinler, 2010: 41).

Aslında karma model bazı kaynaklarda bir iktisadi sistem olarak alınmamaktadır. Çünkü onun bir felsefesinin, bir doktrininin ve bağlı bulunduğu bir din, ahlâk, estetik, insan ve dünya anlayışının olmadığı söylenmektedir. Farklı bir söylemle karma sistem, piyasa ekonomisi ve planlamanın bir arada bulunduğu bir iktisadi yapılanmadır. Uygulama alanında yaygın kabul görmesinin nedeni ülkelerin uygulama kolaylığından kaynaklanmaktadır (Küçükkalay, 2011: 519).

1.3. İktisadi Sistem Tipleri Üzerine

İktisadi sistem tiplerinin ayrı ayrı incelenmesinden sonra hangi sistemin daha uygun olduğu sorusunu bir düşünelim. Bir sistem, bir toplumun kanunları, kurumları ve insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerini belirleyen, ahlâki-siyasi-iktisadi kurallar bütünüdür. Bir sistemin en temel sorusu, kişisel hakları tanıyıp tanımadığıdır. İnsan, kendi kişiliğine, aklına, çalışmasına ve bunun karşılığına sahip bir birey olmalı; kendisi

istediği gibi tasarrufta bulunabilip, hayatını en güzel şekilde yönlendirebilmelidir. İnsana özgürlüğünü sunan tek sistem olarak ise Kapitalizm görülmektedir (Rand, 2005: 171).

Kapitalizm ve Sosyalizm arasında birçok tartışma yaşanmaktadır. Sosyalizmde, Kapitalistler adaletsizlik, sömürü, makineleşme gibi konularda eleştirilirken; Kapitalizmde, Sosyalistler insan doğasını anlamamakla, ekonomik etkinliği gerçekleştirememekle ve baskıcı bir sistem nedeniyle eleştirilmektedirler (Küçükkalay, 2011: 518-519).

Wallerstein (2012: 120-121) sistemler arasında bir tercih konusunu “Altın çağ hiçbir zaman var olmadı. Dolayısıyla soru iyi ve kötü tarihsel sistemler arasındaki bir seçim değil, daha iyi ve daha kötü arasındaki seçimdir. Kapitalist uygarlık, önceki Tarihsel sistemlerden daha iyi mi olmuştur, daha kötü mü? Bana yerinde gibi görünen tek soru şu: Cui bonö? Açıktır ki, ayrıcalıklı tabakanın bütünü bir yüzdesi olarak büyüklüğü tarihsel Kapitalizmde hatırı sayılır ölçüde artmıştır. Ve bu insanlara göre, bildikleri dünya bir bütün olarak, daha önceki mevkidaşlarının bildikleri dünyadan daha iyidir. Onların gerek maddi açıdan, gerekse sağlık, yaşam fırsatları ve özgürlük çerçevesinde, küçük egemen gurupların dayattığı keyfi kısıtlamalara göre daha iyi durumda olduklarından kuşku yok. Ruhsal açıdan daha iyi durumda olup olmadıkları ise çok sayıda soruya açık ama belki de daha kötü durumda değildir” şeklinde açıklamıştır.

Maffeo Pantaleoni, sistemler ile ilgili asıl gerçeği en güzel şekilde özetlemiştir: *İyi veya kötü iktisadi sistemler yoktur. Ancak iktisadi sistemleri uygulayan insanlar vardır ve sistemlerin ortaya koyduğu sonuçlar onu uygulayan insanlara göre biçim alırlar* (Akt: Küçükkalay, 2011: 501).

II. BÖLÜM

DİN VE İKTİSAT İLİŞKİSİ

Din insanoğlunun hayatında her zaman var olan bir olgudur. Her dönemde bireyleri ve toplumları etkileyen en önemli kurumlardan birisi olmuştur. Geçmişe ve bugüne genel olarak bakıldığında dini olmayan insanlar bulunsada dahi, dini olmayan bir toplum görülmemiştir.

İnsan yapısı gereği meraklı bir varlıktır. Tarih boyunca insanlar birçok soruyu merak etmiş ve cevaplandırmaya çalışmıştır. Dünya nasıl var oldu? Nasıl doğdum, nasıl öleceğim? Ölümden sonra bir hayat var mı? Gibi soruların cevabını da din olgusunda bulmaya çalışmıştır. Böylece insanın çaresiz kaldığı konularda bir şeye dayanma, sığınma isteği olmuş, bu duygu da insanoğlunu din olgusuna yönlendirmiştir.

İnsanların içinde yaşadığı toplumlar farklı kültürel özelliklere sahip olduğu için din olgusu da karşımıza farklı biçimlerde çıkmaktadır. Bu farklılık nedeniyle dini tanımlayabilmemiz çok zordur. Ancak bütün dinlerin temel ortak noktası, dinden dine farklılık gösterse dahi, kutsal saydıkları bazı varlıkların bulunmasıdır. Kimi toplumlar için inek kutsal bir varlık sayılırken, kimi toplumlar için de taş, toprak kutsal sayılabilmektedir.

Din bir inanma ifadesidir. İnsanoğlunun var olmasından bu tarafa Allah tarafından topluluklara hak dinler indirilmiş olmasına rağmen, insanların bir kısmı bunu kabul etmiş, birçoğu da inanç adı altında sapkınlığa düşmüştür. Dinler çeşitli şekillerde tasnif edilebilmektedir. Genel olarak dinler, tek Tanrılı olan ve olmayan dinler, evrensel veya ulusal dinler, kurucusu olan dinler ve geleneksel dinler, hak dinler ve batıl dinler olmak üzere çeşitli şekillerde gruplandırılabilir.

Aslında temelde dinleri hak dinler ve batıl dinler olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Allah ilk insanı yarattığında kendini tanıtmış ve kendine inanılmasını öğretmiştir. Hak din, Allah' ın varlığı ve birliği inancına sahip olan ilk insan Hz. Adem' den bugüne kadar gelen dindir. Batıl dinler ise beşeri dinler olarak da bilinen insanlar tarafından oluşturulan, ilahi kaynaklı olmayan dinlerdir.

Hayatın her alanını ilgilendiren bir olgu olan dinin, iktisat bilimi ile de yakından ilişkisi vardır. Julie A. Nelson (2011: 11)’ in iktisat bilimini, “İktisat çok eski bir tanıma göre maddi ihtiyaçlarımızın mal ve hizmetin tedarik edilmesiyle karşılanmasıdır. Yani iktisat, yiyecek ve barınak sağlamak ve böylelikle ‘bedenimizi ve ruhumuzu bir arada tutmak’ için zamanımızı ve paramızı yönetme biçimi” olarak tanımlamıştır. Din ve iktisat, toplumsal yaşama yön veren önemli olgulardır. Bu nedenle bu iki olgunun ilişkisi sık sık araştırmalara konu olmaktadır.

Din ve iktisat ilişkisinin incelendiği bu çalışmada konu oldukça geniş bir yelpazeyi çağrıştırdığı için dinin etkisi sadece İslami açıdan değerlendirilerek konu sınırlandırılmıştır. Çünkü Allah’ a inanan, teslim olmuş bir kişi Allah katındaki dinin İslam olduğunu bilir. İslam dininin kutsal kitabı Kur’ an-ı Kerim’ de faiz, zekat, mülkiyet, miras, rızık, ticaret, kâr gibi iktisadi konulara doğrudan veya dolaylı olarak temas eden birçok ayet bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle bu ayetler verilip, kavramlar açıklanıp iktisadi açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. Dinin Tanımı

İnsan sadece akıldan değil, aynı zamanda his ve sezgilerden beslenen, yani “madde” nin yanında “mana” boyutu da olan bir varlıktır. Bu nedenle bugün pek çok düşünür de din konusuna önem verip; özgür ve demokratik bir toplumda akıl ve bilimin yanı sıra dinin de gerekli olduğu üzerine vurgu yapmaktadır (Akyol, 2012: 38-39).

Dinin tanımı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Öncelikle Batılı düşünürlerin görüşlerini verip, sonra İslami açıdan bir değerlendirme yapacağız. Dini bilimsel açıdan inceleyen ve toplumlardaki dinin nedenlerini açıklayan ilk sosyolog Emile Durkheim dini, kutsal varlıkla ilgili her türlü ibadet ve inançlardan meydana gelen toplu bir sistem olarak tanımlamıştır. Durkheim, “Dini Yaşantının Temel Formları” adlı kitabında dinin her yerde var olduğunu belirtip, dini toplum içerisinde yerine getirdiği fonksiyonlarına göre açıklamaktadır. Durkheim’ a göre dinin en temel fonksiyonu oluşturduğu bir takım kutsal sembollerle toplumun üyelerini kendilerini bir aynadaymış gibi görmelerine yardımcı olmaktır. Sosyolojinin babası olarak bilinen ünlü sosyolog Auguste Comte ise dinin, bireyin kişilik ve karakterini düzenleyen bir güç olduğunu söylemiştir (Özkalp, 2011: 193-199).

Din olgusunu daha iyi açıklayabilmek amacıyla diğer düşünürlerin tanımlarını da verelim. Henry Hubert dini “Kutsal nesnelerin idaresi” diye tanımlamıştır. Herbert Spencer’ e göre: “Din, her şeyin bizim bilgimizin üstünde çıkan bir Kudretin tezahürleri olduğunu kabuldür.” James Marneau de bu konuda dinin, “Daima yaşayan bir Tanrıya yani bir ilahi şuur ve iradenin kâinatı yönettiğine ve insanlıkla ahlaki bağıntıları elinde tuttuğuna inanış” olduğunu söylemiştir (Akt: Yılmaz, 2011: 21). Max Müler ise dini ruhunun bir kuvvesi ve özel bir durumu olarak ifade etmiştir. Müller' e göre insan bu kuvveyle çeşitli şekillerde ebediyeti anlama kabiliyeti elde etmektedir (Yılmaz, 2011: 169). Bu tanımlar daha da çoğaltılabilir. Ancak görüldüğü gibi din olgusu herkes de farklı bir anlam çağrıştırmaktadır.

Sosyalizmin kuramcısı, ünlü iktisatçı Karl Marx ise dini toplumsal gelişmeyi gerileten bir unsur olarak görmüştür. Buna karşılık Max Weber ise “Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhuna Dair” adlı eserinde dinin bazen toplumsal değişmeyi desteklediğini söylemiştir (Özkalp, 2011: 200-201).

Andrew Heywood (2013: 284)’ e göre ise din “Genelde bir dizi eylem ve uygulamalarla ifade edilen bir tür üstün gerçekle ilgili ortak inanç bütünü ile birbirine bağlı insanlardan oluşan örgütlü bir topluluktur.” Heywood, “Siyasi İdeolojiler” kitabında din olgusu konusuna getirilen farklı bakış açılarını da vermiştir. Mesela Liberallerin, dini kişisel seçim ve kişisel gelişimle ilgili özel bir mesele olarak gördüğünü, Muhafazakârların dine değerli bir istikrar ve sosyal bağ kaynağı açısından baktığını, Sosyalistlerin ise dini genel olarak olumsuz açıdan, en iyi ihtimalle siyasi mücadeleden ayrı ve en kötü olarak ise bazen devlet ateizmi benimsenmesine sebep olan bir yöneten sınıf ideolojisi şekli olarak tanımladığını söylemiştir. Ayrıca dini Fundamentalistlerin ise dini sadece kişisel davranış değil sosyal, ekonomik ve siyasi hayatın düzenlenmesini emreden temel ilkeler olarak gördüğünü ifade etmiştir (Heywood, 2013: 285).

İslam ansiklopedisinde D.B. McDonald din adının Arapçaya; Arami- İbrani dilinden geçen manasıyla “hüküm”, Saf Arapça manasıyla “örf ve adet”, Farsçadan geçen ve her ayın 24. Gününe verilen isim olduğunu ileri sürmektedir (Yılmaz, 2011: 26). Din kelimesi “d.y.n” kökünden gelen bir kelimedir. Bir nev’ i boyun eğme demektir. Aslen Arapça olan bu kelime, üstün gelmek, zorla istediğini yaptırmak, itaate zorlamak, şeriat, kanun, yol, ceza, mükâfat gibi çeşitli anlamlara gelir (Yılmaz, 2011: 25).

Akyol (2012: 52) dini, “Din, insanın Allah’ la olan ilişkisini açıklayan ve düzenleyen bir gelenektir. Dinin en önemli özelliği ise, bilgi kaynağının insan-ötesi, hatta madde-ötesi oluşudur. Allah’tan gelen bir bilgiye, yani vahye dayanır. Bu vahyi kabul etmenin yolu ise iman etmek, yani inanmak ” olarak tanımlamıştır.

Hüseyin Atay “Kur’ an’ a Göre Araştırmalar” çalışmasında din konusuyla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: “Din, insanın yararına, lehine çalışacak, insanın faydasına, rahatına, sağlığına dair uğraş verecek, insana darlık, sıkıntı vermeyecektir. Din, insanın onuruna, şerefine değer verecek, kolay yaşamasını ve mutlu olmasını göz önünde bulunduracaktır. Oysa asırlardır dinin bu amacı tersine çevrilmiş olup insan, din olduğu iddia edilen herhangi bir hükmü yerine getirmek uğrunda zorlanmakta, sıkıntıya ve darlığa, sonunda da bunalıma sürüklenmektedir” (Akt: Özdemir, 2010: 128).

En genel anlamıyla din olgusu Kur' an-ı Kerim’ de, kişinin yüksek bir otoriteye boyun eğdiği, itaatini kabul ettiği, hayatında kaide ve sınırları ile bağlı bulunduğu, kendisine itaat etmede mükâfat ve ilerleme umduğu, isyan halinde de aşağılık ve kötü sonuçtan korktuğu bir hayat düzeni olarak belirtilmiştir (Yılmaz, 2011: 26).

Evrendeki tüm olgular için fiziksel açıklamalar olsa dahi teizmin⁶ rasyonel kanıtları ortadan kaldırılamaz (Akyol, 2012: 21). Hakiki bir din, Allah’ ın bir kanunu olup, bir takım hükümler ve hakikatler topluluğudur. Allah, peygamberleri aracılığıyla insanlara lütuf ve ihsan buyurarak, insanları hayra götürmeyi dünya ve ahrette gerçek mutluluğa erdirmeyi amaçlamıştır (Bilmen, 2012: 17).

⁶ Allah’ ın varlığı görüşü.

Din kendini keşfedememiş bir insanın sahip olduğu öz bilinci ve benliği sağlar. Din, bu dünyanın genel teorisinin ve incelemesinin, ahlâki yaptırımının, kutsal tamamlayıcısının evrensel temelini oluşturur. Din, insani özü gerçekleştirir. Din baskı gören insanın iç çekişini, kalpsiz dünyanın sıcaklığını oluşturur. Marx’ ın deyimiyle “Din halkın afyonunu oluşturur” (Marx, 2013: 11-13).

2.2. Dinin Toplumsal Yaşamdaki Önemi

Din bütün toplumlarda var olan evrensel bir olgudur. Din, insanla var olmuş ve insanlığın bir parçası olarak devam etmiştir. Din, kişileri kutsal bir duyguda birleştiren, toplumları geliştiren bir kurumdur. Kişilere yön vererek, her zaman iyi ve güzel işler yapmaya yöneltir. Ahlâki bir kurum olarak din ise kişiyi içten kuşatır. Kişinin karşılaştığı endişe, korku, üzüntü, felaket durumunda kişiye yardımcı olarak manevi bir rahatlık verir. Ayrıca din kişiyi daha bilinçli ve mantıklı yaparak gelişimine katkıda bulunur.

İnsanın, varlık ve dünya ile ilişkisi var oluşundan beri en büyük sorunlardan biridir. Bu yüzden de din ve inanç sistemlerinin en temel amaçlarından biri, insanın dünyaya karşı tavrını düzenlemek olmuştur. Çünkü insanoğlu yapısı gereği dünyaya tutkun, dünya nimetlerine düşkündür (Yılmaz, 2014: 6).

İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan din; insanın insanla, evrenle ve Allah ile olan ilişkilerini çeşitli ilkeler koyarak düzenler. Böylece insanın bedeni, ruhi, zihni ihtiyaçlarını gidermeyi amaç edinir. Din insan yaşamını anlamlandırarak olgunlaştırır, tutum ve davranışlarında ölçülü olmasını sağlar. Kişiyi öğrenmeye, araştırmaya, bilgi edinmeye teşvik eder. Esas amacı insanı ahlâki olgunluğa erdirmen olan din, insana çeşitli sorumluluklar yükleyerek aklını en iyi şekilde kullanabilen, doğru yaşayabilen kişilik sahibi bireyler yetiştirir. Din bireylere iyilik, doğruluk, yardımlaşma, cömertlik, adalet gibi güzel duyguları öğütler ve insan ilişkilerine zarar veren yalan, cimrilik, iftira gibi her türlü kötü söz ve davranıştan da uzak durulmasını emreder. İnsan ilişkilerinde genel olarak sevgi, saygı ve hoşgörüyü temel alır (Ay, 2013: 1). Modern dünyayı anlayabilen, doğru ve yanlışlarını kavrayabilen bireyler yetiştirilerek toplumsal huzur ve düzeni sağlar (Akyol, 2011: 53).

Bireysel olarak bir dünya kurma ve bu dünyada insanın kendisini belirli bir yere yerleştirmesinin modeli olma gibi bir takım fonksiyonları yerine getiren din, toplumsal düzeyde de birçok fonksiyon üstlenmiştir. Kuşkusuz her yeni din, az ya da

çok değişmiş yeni bir toplum modeli sunmaktadır. Bu değişimle de bireysel ve toplumsal davranışlar şekillenmektedir. Bu durum, din ve toplum ilişkisini göstermesi açısından son derece önemlidir (Keskin, 2004: 11). Din ile toplum arasındaki ilişki, genel olarak karşılıklı etki esasına dayanmaktadır. Dinin, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma, toplumsal kontrol, toplumu yeniden yapılandırıp, bütünleşmeyi sağlama gibi bir takım toplumsal görevleri de bulunmaktadır (Keskin, 2004: 18).

Ünlü din sosyologlarından Andrew Greeley, değişim ve süreklilik arasındaki dengeyi sağlayarak din olgusu konusunu araştırmıştır. Greeley, dinin, insana “mutlak meselesi” nin üstesinden gelebilecek bir inanç sistemi sağladığını; dinin insan hayatının geri kalan kısımlarını cinsiyetin büyük gücüne entegre etmeye çalıştığını; nihai bağlılıklarını paylaşan, genel gruba ait olma duygusunu taşıyan şahıslar ürettiğini; insana gerçek ve mutlak olan güçle gönülden bir ilişki sağladığını; kişi nihai varlıkla karşılaştığında rahatlık ve güven sağlayan gerçek bir lider gönderdiğini dinin böyle birtakım değişmeyen fonksiyonları olduğunu söylemiştir. Bu ihtiyaçları tatmin edebilecek tek olgunun da din olduğunu vurgulamıştır (Şentürk, 2004: 30).

En çok Protestanizm ve Avrupa Kapitalizminin doğuşu ile ilgili çalışmasıyla tanınan Max Weber de burada özellikle akla gelen isimlerdendir. Protestan Ahlâkının Kapitalizme yol açtığını söyleyerek dinin toplumsal yaşamdaki etkisine vurgu yapmıştır (Turner, 1997: 20).

Dinler Tarihi konusunda önemli isimlerden biri olan Benjamin Constant’ ın şu ifadeleri din konusunun önemini özetlemektedir: “Din, insanlık tarihine en fazla hakim olan güçtür. Din duygusu, yaratılışımızın değişmez bir vasfı ve ayrılmaz bir özelliğidir. İnsanın mahiyeti araştırılırken beraberinde “din” fikrinin düşünülmemesi mümkün değildir. Bu fikrin değişik zaman dilimlerinde ve farklı mekanlarda, çeşitli şekillerde doğması ve yayılması neticesinde dinler ortaya çıkmıştır. Varılan bu sonuç, dinsizlik iddiasında bulunanların isyanları ile daha da kuvvetlenmektedir. Dinsizlik, ruhun sahip olduğu bu kuvvete karşı baş kaldırmasından başka bir şey değildir. Bu da tapınma ihtiyacının insanla beraber olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki “din”, Voltaire’ in ileri sürdüğü gibi insanlığa sonradan aşılınmış bir yara değil, ruhun fitri bir özelliğidir” (Akt: Yılmaz, 2011: 169).

Toplumların yapısını ve gelişmesini inceleyen büyük düşünür İbn Haldun, dinin topluluk gücüne dayanması gerektiğini eseri Mukaddime (2013: 349)’ da şu

sözleriyle belirtmiştir: “...Kamunun yöneltildiği her işin, her girişimin sonuca ulaşabilmesi için, kesinlikle bir yakınlık bağının, kabile gücünün desteğinde bulunması gerekir. Daha önce sözü geçen sağlam bir hadiste peygamber şöyle der: ‘Tanrı, toplumun desteğinde bulunmayan hiçbir peygamberi göndermemiştir.’ ”

Din, bireylerin, ailelerin ve toplumun mutluluğu açısından insanoğlu için gerekli olan sosyal bir kurumdur (Yılmaz, 2011: 185).

2.3. Din- İktisat İlişkisi

İktisatçıların, pozitif bir inceleme alanı olarak din ile tanışması oldukça yenidir. Genel olarak din maneviyatı, iktisat ise maddiyatı ifade ettiği için, bu ikisinin bir araya gelmesi ilk bakışta kuşkuyla karşılanmakta olup bir inanç, duygu, ilişki ve sonuçta yaşama biçimi olarak dini hayatın varlığı ve sürekliliği, iktisatçıları bu alana yönlendirmiştir. İktisatçıların din ile olan ilişkileri, dinin iktisadi kalkınmadaki rolünün araştırılmasıyla başlamıştır (Demir, 2013b: 17-18).

İnsanoğlu yaşamını devam ettirebilmek amacıyla kendisine kurduğu dünyayı din ile koruma altına almıştır. Din, oluşturduğu yüksek ahlâk ile toplumsal düzensizliği ortadan kaldırmış ve insanların huzur içinde yaşamaları için birtakım normlar koyarak bireysel ve toplumsal hayatın devamını kolaylaştırmıştır. Din, bütün bu fonksiyonları yerine getirebilmek için neredeyse hayatın her noktasına girmiştir. İktisat da dinin etkilediği unsurlardan biri olmakla beraber, iktisat da belirli konularda dini etkilemiştir (Ekinci, 2005: 1). Örneğin bundan yıllar önce üç ilahi dinde de faizin yasaklığı konusunda herhangi bir şüphe yoktu. Ancak bugün toplumların ekonomik ilişkilerinin karmaşık bir hal alması, paranın değerindeki değişiklikleri gündeme getirince, paranın değerindeki azalma oranında bir faizin işletilmesinin bu emirlerin altında yatan mantığa daha uygun olacağı yönünde farklı bir düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Bunun gerekçesini ise adalet kavramından yola çıkarak, ne borcu verenin ne de borcu alanın, alınan ya da verilen değer üzerinde bir şey talep etmemeleri ve sebepsiz zenginleşmeye yol açılmaması gerektiği şeklinde açıklamışlardır (Küçükkalay, 2011: 68).

Aslında iktisatçıların dini konuların iktisadi analizine olan ilgileri yeni değildir. İktisat biliminin kurucusu sayılan Adam Smith, meşhur eseri *Milletlerin Zenginliği*’nde dini konulara da yer vermiştir. Smith burada, diğer alanlarda olduğu gibi, dini alanda da serbest piyasa yaklaşımının daha uygun olacağını savunmuştur (Demir, 2013b: 18).

Din ile iktisat arasındaki ilişki sistemli olarak ise ilk defa Max Weber tarafından ortaya konulmuştur. Weber, Protestanizmin Avrupa’ da yaygınlaşması ile Kapitalist gelişme arasında ilişki kurmuştur. Kapitalist gelişmenin, kendi gelişmesi önünde bir engel oluşturan Katolizme alternatif bir mezhebin doğmasına neden olduğu da söylenebilmektedir. Ancak bugün dinlerin, toplumların iktisadi hayatları üzerinde etkili olduğu, pratik hayatın da, dinlerin yoruma açık olan nasslarında (İslam literatüründe ayet ve hadisler) değişikliklere gidilmesi için zorlamalar yaptığı da bir gerçektir (Küçükkalay, 2011: 71).

İktisadın önemli isimlerinden biri olan Alfred Marshall, “İktisadın İlkeleri” çalışmasında din ve iktisadi Dünya tarihini şekillendiren ve insanoğlunun kendi günlük işlerini yönlendiren iki asli kurum olarak görmüştür (Karahöyük, 2013: 194).

Dinler insanların ve toplumların pratiğini etkilediği için iktisat biliminin de bu pratiklere yönelik olarak çalışmalarda bulunması gerekmektedir. Örneğin, İslam dinine inanmış bir toplumda o toplumun üretimleri, tüketim alışkanlıkları, topluma ve doğaya karşı tutumları, sermaye ve zenginlik, tasarruf alışkanlıkları gibi pek çok unsurun, İslam’ın ilkelerine göre belirlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de pratik hayattaki iktisadi ilişkilerin düzenlenmesi için söz konusu dinin özellikleri iyi bilinip, toplumsal davranış ve bekleyişler de öyle yorumlanıp değerlendirilmelidir (Küçükkalay, 2011: 68).

2.4. İslam Dini

Dar anlamıyla İslam, İlkçağ ekonomisinde önemli bir yere sahip olan Arabistan’ da doğmuş ve VII. yüzyıl başlarında Ortadoğu’ dan başlayarak dünyada sosyal, siyasi ve iktisadi bakımlardan da etkili hale gelmiştir (Tabakoğlu, 2008: 116). İslam, dünyada var olan en büyük dinlerden birisidir. Çok hızlı gelişme göstermektedir. Bugün pek çok ülkede milyarlarca Müslüman yaşamaktadır. İslam’ ın gücü coğrafi açıdan Asya ve Afrika’da yoğunlaşmış olup, Avrupa ve başka yerlere de yayılmıştır. İslam kesinlikle sadece bir "din" olmayıp, daha çok birey ve toplumlar için ahlâki, siyasi ve ekonomik davranış kuralları ile bütün bir hayat biçimidir.

İslam, Kur’ an-ı Kerim’ de açıklandığı üzere Hz. Muhammed (s.a.v.) öğretilerine dayanan bir dindir (Heywood, 2013: 291).

Hız. Muhammed (s.a.v.)' in yirmi üç senelik peygamberlik hayatı boyunca tebliğ, talim ve tatbik ettikleri ilmi ve ameli hükümler kısaca "İslâm" kelimesi ile ifade edilmektedir. Kur' an-ı Kerim' de, Al-i İmran Suresinde de Allah katındaki dinin İslam olduğu söylenmiştir. İslam tam anlamıyla Allah'ın birliği temeline dayanan ve insanın yaratılışına uygun olan bir dindir (Yazır, 2011: 10. Cilt, 217).

Din alimlerinden olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili (2011: 10. Cilt, 221) adlı tefsirinde, İslam' ı şöyle tarif etmiştir: "İslam, Arapça' da harp ve münazaanın zıddı olan silm ve istislâm kelimeleri gibi, müsâlemet, mütevaat, inkıyad, ihlâs anlamlarını ifade ettiği gibi, silme koymak veya silme, yani barışa girmek, selam vermek anlamlarını da içine alır. Bütün bu anlamlar selam ve selamet kelimelerinin anlamları ile ilişkilidir. Bu anlamlara göre İslam genel olarak itaat, teslimiyet, boyun eğmek, samimiyetle bağlanmak hakkında kullanılabilir. Şu halde bir batıla, bir fenalığa, bir zalime boyun eğmek ve bağlanmak anlamında dahi kullanılması mümkündür. Fakat Kur' an dilinde, din geleneğinde İslâm genel anlamıyla bağlanmak ve boyun eğmek değildir, Hakk'a, Allah'a teslimiyettir."

Son dönem Osmanlı sadrazamlarından biri olan Said Halim Paşa, İslam dünyasındaki sosyal buhranın ve iktisadi geriliğin nedenini İslam' dan uzaklaşmak olarak tespit etmiştir. Bu tespitiyle, toplumun kurtuluşunun İslam dininde olduğunu bulmuş ve İslam' ı "İnsanların temayüllerini ve ilerleme arzularını tatmin ederek, vicdan çerçevesi içinde mes' ut olmaları için her ne lazımsa, hepsini ihtiva eden en mükemmel din" olarak tanımlamıştır (Özyurt, 2013: 89-90).

İnsanlığın uygarlık adresinin, bugün İslam dünyası olduğu bilinmektedir. Bunun farkında olmak önemli olup, şu sorular sorulmaktadır: İlk Müslüman bilginler, iş adamları, devlet adamları ve diğer tüm insanlar önlerindeki problemlerle nasıl uğraşıyorlar ve onları nasıl çözüyorlardı? Tüm bu insanlar diğer uygarlıkların gelenekleri ve genel olarak onların bıraktığı miras ile nasıl hesaplaşıyorlardı? Müslümanlar iktisadî konularla daha tarihlerinin ilk dönemlerinden itibaren ilgilenmeye başlamışlardır (Orman, 2012: 29). İslam tarihinin ilk savaşı olan Bedir Savaşı' nın pek çok hikmetlerinden biri de müşrikleri zayıflatmak, Müslümanları iktisaden güçlendirmektir. Bu ilk savaşın içinde dahi iktisadi bir sebebin bulunması dikkat çekmektedir. Başta Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz olmak üzere, Sahabe' nin bütünü

“dünya hayatı” yaşamıştır. Onlar her işlerini İslam’ a uydurarak, başarılı bir hayat sürmüşlerdir (Hekimoğlu, 2011: 56).

İslam dininin kutsal kitabına bakıldığında bu dinin birçok hükmünün dünyevi hayatı düzenlediği görülmektedir. Elbette ki dinlerin tamamı dünyevi hayatı düzenleme amacındadır. Ancak bu İslam dininde daha fazla görülmektedir. İktisat da İslam dininde üzerinde ağırlıklı olarak bahsedilen bir alandır. Gerek Kur’ an-ı Kerim’ de, gerek sünnet hükümlerinde, gerekse ünlü İslam düşünürlerinin eserlerinde iktisadi hayata ilişkin değerlendirmeleri bulmak mümkündür (Karahöyük, 2013: 207).

İslam külli bir sistem olup, hayatın tüm alanlarını kuşatan ölçüler getirir. İnsanın yaratıcısıyla, insanın insanla, toplumla ve insanın eşya ile ilişkilerini düzenleyen esaslar İslam içinde verilmiştir. İslam bütün bunlar arasında mutlak bir bağ görür (Döndüren, 2012a: 5).

İslam’ ın iktisat ile bağı; mülkiyet, alışveriş, vergi, sadaka, vakıf ve diğerleri konusunda getirilmiş bir sürü doğrudan iktisadi düzenlemeyle ilgilidir. İslam’ da mal ve servetin üretimi, mübadelesi, harcanması asla aşağılanmamıştır. Tam tersine bütün bunlar tavsiye edilip, desteklenmiş olup, sadece şartları ve ölçüleri düzenlenmiştir. Servet, İslam açısından kaçınılması gerekli bir şey değildir. İslam’ da kaçınılması gereken israf, savurganlık ve ziyandır (Mutahhari, 1997: 8-9). İslam’da önemli olan haramdan kaçınmaktır. Hiçbir Müslüman İslam’ da verilen iktisadi kuralların dışına çıkamaz. İnsanın ihtiyaçları, iktisat ile ilişkili olduğu gibi, önemli olan da bu ihtiyaçları helalinden, istenilen şartlarda temin etmektir (Hekimoğlu, 2011: 56). İslamiyet’ te her türlü ibadetin iktisat ile ilişkisi vardır. Hatta inzivaya çekilen bir zahidin bile elbisesi ve elindeki tespihi, iktisat ile ilişkilidir. İnsan, yemek, içmek, giymek, barınmak zorundadır. Bu yüzden de iktisat fitri, doğal bir ilim dalıdır (Hekimoğlu, 2011: 58).

İslam dini insandaki mülkiyet, zenginlik, hırs, kıskanma, cimrilik, kişisel çıkar izleme gibi düşünce ve istekleri yok saymamakla birlikte, insandan bu duygularını sınırlamasını ve onlarla savaşması gerektiğini emredip, bunu insana bu dünyada verilmiş olan bir imtihan olarak takdim etmektedir (Küçükkalay, 2011: 72).

İslam’ ın özünü samimi bir mümin olarak yaşama oluşturmaktadır. Ayrıca, Allah, müminlerden, namaz kılma, oruç tutma gibi ibadetlerin yanı sıra, nimetlerinin ihtiyaç sahipleriyle paylaşılmasını; yetimlerin, kimsesizlerin, zorda olan insanların da

yardımına koşulmasını, onlara destek olunmasını da istemektedir. İslam alimlerinden biri olan Charles Eaton, İslam’ da bir adama verilen cezayı şöyle anlatmıştır: “Medine’ de, bir adam, suçunu itiraf etmek ve cezasını çekmek üzere Peygamber’in yanına geldi.” Peygamber bu adama kefarete olarak fakirlere yemek verip veremeyeceğini sorunca, adam veremeyeceğini söyledi. “O sırada, bir sepet hurmayla yanlarına gelen birisi hurma sepetini Peygamber’e hediye olarak verdi. Peygamber, hurma dolu sepeti günah işlemiş olan adama verdi ve hurmaları [ihtiyaç sahiplerine bir sadaka olarak] vermesini istedi. ‘Onu kendimden daha fakir birine mi vereyim, ya Rasulallah?’ diye sordu adam; ‘Allah’a yemin ederim ki, Medine’nin iki lav ovası arasında benimkinden daha fakir bir aile yoktur!’ Peygamber güldü... Günahkar adama şöyle dedi: ‘O halde yemesi için onları ailene ver.’ ” (Akt: Nasr, 2012: 190-192). İslam dini her zaman yardımlaşmayı, fakirleri gözetmeyi emretmiştir.

İslam, Müslümanların birlik içerisinde refah ve saadet bulmaları için yol gösteren bir dindir (Güngör, 1982: 178). İslam, daha evrensel, sonsuz ve kutsal bir Hakikat’ ın ifadesidir. Allah, bu dini tüm insanların doğru yolu bulması için göndermiştir (Akyol, 2011: 107).

2.4.1. İslam Dininin Kaynakları

İslam usul ilminde bilginin beş duyu, akıl ve sadık haber olmak üzere başlıca üç kaynağı bulunmaktadır. Beş duyu, eşyanın maddi özelliklerini tanıtmaktadır. Akıl; sezgi, tecrübe gibi yollarla beşeri bilgi üretmektedir. Sadık haber ise vahiy yoluyla Allah’ ın peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ ettiği bilgidir. İslam dininin kaynakları ve akıl yoluyla ulaşılan sonuçlarda bizi İslam’ da iktisat konusunda önemli bilgilere ulaştıracaktır (Tabakoğlu, 2008: 55).

Allah’ ın vahyi tüm insanlara olup, insanlar manevi ve ahlâki alanın sırlarına peygamberler aracılığıyla ulaşırlar. İslam dinine gönderilen peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) de ilahi lütufların hepsi kendisiyle dağıtıldığı için son Peygamber olarak görevlendirilmiştir (Eliacık, 2011: 143).

İslam dininin temel kaynakları, Kutsal kitap Kur’ an-ı Kerim ve son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)’ in yaşantısı ve sözleri olan hadislerdir.

2.4.1.1. Kur' an-ı Kerim

Bir mucize olan Kur' an-ı Kerim, içerdği manası açık ve net olan mesajlarıyla belirli bir zaman dilimine ve topluma hitap etmeyen tüm insanlığa hitap eden önceki vahiy kitaplarını da kapsayan bir kitaptır (Özdemir, 2010: 178). İbrahim Suresi 52. Ayette: “İşte bu Kur' an, onunla uyarılınsınlar Allah' ın tek ilah olduğunu bilsinler aklı olanlar iyice düşünüp öğüt alsınlar diye tüm insanlara bir çağrıdır” diye buyrulmuştur. Kutsal kitabımız Kur' an-ı Kerim, her döneme hitap eden bir reçete hükmündedir (Hekimoğlu, 2011: 284). Kur' an, Allah' ın ahirette herkesi bu dünyadaki yaptıklarından dolayı yargılayacağını bildirir. Bu nedenle insanlar, Allah' ın emirlerine itaat etmek ve O' nun yasakladığı şeylerden sakınmak zorundadır (Akyol, 2013: 210).

Kur' an-ı Kerim, insanların mutlu ve huzurlu yaşayabilmesi için gerekli olan adalet, sevgi, şefkat gibi güzel duyguları emretmekte; kibir, cimrilik, intikam, yürek katılığı gibi olumsuz duygulardan da uzak durulmasını istemektedir. Özellikle aklı, malı, sıhhati bozan her türlü kötülükten uzak durulması gerektiğini bildirmektedir. Helal- haram ayrımını vererek, insanlara kendi çalışmalarının neticesinden başka bir şey elde edemeyeceklerini hatırlatıp, insanları çalışmaya, gayret etmeye, iyiye ve güzele yönlendirmektedir (Bilmen, 2012: 39).

İslam dininin temel kaynağı olan Kur' an-ı Kerim, iktisadi konularda da İslami olan her şeyin temel kaynağı olup kendisini bir “hikmet” ve “hidayet” kitabı olarak tarif etmektedir. Riba' nın yasaklanması, zekatın emredilmesi, mülkiyet, servetin ve zenginliğin dağılımı, miras ve daha birçok iktisadi konuda hidayete ulaştırılan bilgiler sunmaktadır (Orman, 2010: 264).

2.4.1.1.1. Kur' an-ı Kerim' de İktisadi Konular

Kur' an-ı Kerim, insanların dünya hayatındaki ilişkilerine yön vermek için indirilmiş bir kılavuzdur. Her konuda insanları en doğru yola ulaştırmayı amaçlamaktadır. İnsanlar yeryüzünde yaptıklarından sorumlu olduğu için ibadetle ilgili, itikadi, sosyal, iktisadi gibi konuların uygulanabilmesi için Kur' an parça parça indirilmiştir. Kur' an-ı Kerim bu büyük gerçeği dikkatlerimize sunmanın yanı sıra iman ölçüsünü vurgulayarak geçmiş toplumların iktisadi durumlarına da dikkat çekmiştir. Hz. Süleyman, Hz. Davut gibi karşısında, Firavun' un despotik iktisadi modeli, Karun' un

imandan soyutlanmış, şımarık ticaret anlayışı, isimleri zikredilen veya edilmeyen helak olmuş şımarık, isyankâr toplumların iktisat siyasetini ele alıp açıklaması da son derece önemlidir. Kur’ an iktisadi hayatın, üzerinde bulunması gerekli olan konumları, Müslümanların iktisadi faaliyetlerdeki amaçlarını, meşru ve gayrimeşru kazanç yollarını, harcama ve tüketim yollarını, dünya ve ahiret dengesini, mülkiyet hakkını, rızık konusunu ve diğer bütün iktisadi konuları açıklamıştır. Bize bu konuları iman ve ibadetle bütünleşmiş bir halde sunmaktadır (Çapak, 2012: 13-14).

Kur’ an-ı Kerim’ de iktisadi konuların esasları doğrudan veya dolaylı olarak iktisadi konulara temas eden ayetlerle belirlenmiştir (Orman, 2010: 161). Kur’ an-ı Kerim’ de emek, ücret, faiz (ribâ), alışveriş (bey’), mal, para, karz (kredi), sermaye, ihtiyaç, fayda, zarar, kazanma (kâr etme), zekât, ticaret gibi birçok konu ayetlerle açıklanmıştır. Bu ayetlerle iktisadi konuların temelini oluşturan üretim, tüketim, mübadele gibi konulara açıklık getirilmiştir (Eskicioğlu, 2010: 42). Ayrıca Kur’ an’ın özel üslubu içinde temas ettiği konular arasında zenginlik ve fakirlik, iktisadi akitler, özel olarak iş ahlakı ve genel olarak iktisat ahlakı gibi konular da bulunmaktadır (Orman, 2010: 162).

2.4.1.1.1. Çalışma ve Rızık

Çalışma, insanla doğa arasındaki bir süreçtir. Bu süreçte, insan, doğa ile kendisi arasındaki madde alışverişini kendi gayretiyle sağlamaktadır. Doğanın sağladığı maddeyi kendi yaşamında kullanabilecek biçimiyle mülk edinmek üzere harekete geçirir (Marx, 2012: 1. Cilt, 181-182). Kendisine akıl, zeka, el, ayak, güç ve daha birçok şey verilmiş olan insanın da, çalışmak için gönderildiği açıktır. Aksi takdirde bunların hiçbir anlamı olmazdı. Bu nedenledir ki insan, Allah’ın yarattıklarından faydalanabilmek için bütün bunları kullanabilmelidir (Coşkun, 2010: 121).

İslami kaynaklarda da çalışmanın bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır. İslam’ da çalışma her başarının anahtarıdır. İnsan ancak çalışarak hem dünyada hem ahirette mutluluğu elde edebilecektir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de “İşçinin ücretini alınının teri kurumadan ödeyiniz” hadisi ile İslam’ ın çalışma ve emek kavramlarına verdiği değere dikkat çekmektedir (Karahöyük, 2013: 213). Ayrıca başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır: “El-kasibu habibullah” (Çalışıp kazananı Allah sever) (Akyol, Çizakça, 2012: 57). İslam dini tembelliğe izin vermez. Nitekim Kur’ an-ı Kerim’ de Necm

Suresi' nin 39. Ayetinde de: “İnsan için ancak çalışıp gayret ettiği şey vardır” diye buyrulmuştur (Akt: Bilmen, 2012: 49).

“Rızık” kelimesi, Arapça’ da aslında “haz” ve “nasip” anlamındadır. Allah’ın canlılara zevk ve faydalanma nasip ettiği şey olarak tanımlanabilir. Rızık, yenilen, içilen ve diğer şekillerde kullanılmasından faydalanılan malların yanı sıra evlat, eş, iş ve ilmi de kapsamaktadır. Fakat hepsinden istifade etmiş olma şartı vardır (Yazır, 2011: 1. Cilt, 224). Kur’ an-ı Kerim’ de rızık, “dünyevi, uhrevi, bedeni ve ruhi olan her türlü bağış”, “her canlı için, muayyen miktarda sevk olunan nasip” ve doğrudan doğruya “gıda maddesi” gibi anlamlarda kullanılmıştır (Coşkun, 2010: 36). Genel olarak rızık ile ilgili kesin bir tanımlama yapılmamış olmakla birlikte, aslında insanın hayatını devam ettirebilmesi için gerek duyduğu her şey rızıktır.

Allah, yeryüzünde insanlara belirli bir düzen içinde çeşitli nimetler sunmuş ve bu nimetlerden paylaşmalarını, rızık edinmelerini sağlamıştır (Erdem, 2013: 84). Kur’ an-ı Kerim’ de şöyle buyrulmuştur: “Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yeyin ve Allah’a şükredin, eğer ancak O’na tapıyorsanız! (Bakara Suresi: 172). Yine Kur’ an-ı Kerim’de: “De ki: Allah’ın kulları için yarattığı ziynet ve rızıkları kim haram kıldı? De ki: onlar, dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız ve yalnız iman eden mü’ minlere mahsustur. İşte bilen bir toplum için ayetleri böyle açıklıyoruz” diye buyrulmuştur (A’raf Suresi: 32). Bu ayeti müfessirler, nebattan, hayvandan, madenlerden meydana gelen pamuk, keten, ipek, yün gibi Allah’ın kulları için yarattığı nimetlerden dünyada yararlanma hakkının asıl olarak Müslümanların olduğu, kâfirlerin de tabi olarak yararlandığı şeklinde yorumlamışlardır (Çiftçi, 2011: 129).

Allah karşılıksız rızık vermeyi üstlenmiş, ancak hayırla şer, helal ile haramı da ayırt etmiştir. İnsan helal yoldan kazanmaya teşvik edilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)' e hangi kazancın daha değerli olduğu sorulduğunda: "Kişinin elinin emeği ve dürüst yapılan alış veriş” olduğunu söylemiştir. İslam için helal kazanç önemlidir. İslam dininde helal kazanç yolları ibretli kıssalarla gösterilmiştir (Döndüren, 1998: 19). İbadet 70 kısım olup en üstündeki helal kazançtır. Helal rızık aramak her Müslüman için farz olup, emin olan kimsenin rızık da bol olmaktadır (Hekimoğlu, 2011: 15).

Rızıkın takdir edilmesi ve Allah’ın dilediğine bol, dilediğine az vermesi iç içe olan bir konudur (Coşkun, 2010: 136). Kur’ an-ı Kerim’ de Allah, insanları rızık

yönünden farklı yarattığını birçok ayette açıklamıştır. Bu konuda Kur’ an-ı Kerim’ de şöyle buyrulmaktadır: “De ki: ‘Rabbim rızkı dilediğine döşer ve dilediğine sıkır, fakat insanların çoğu bilmezler.’ ” (Sebe’ Suresi: 36). Bir başka ayette de şöyle buyrulmuştur: “Allah dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır da. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmekteler. Hâlbuki dünya hayatı, ahretin yanında bir yol azığından ibarettir” (Ra’d Suresi: 26). Daha birçok ayette “...Allah dilediğine hesapsız rızık verir” diye buyrulmuştur (Bakara Suresi: 212, Al-i İmran Suresi: 37).

Allah insanları rızıkta farklı yaratmasındaki hikmetin bir imtihan olduğunu ise şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz biz sizi biraz korku, biraz açlık, birazda mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenleri!” (Bakara Suresi: 155). Allah her zaman insanları imtihan eder, sabrına göre mükâfat etmek üzere imtihan muamelesi yapar. Bu nedenle kimi zaman insanların rızkını daraltır, kimi zamansa genişletir. Rızık az bile olsa yine şükrünün bilinmesi gerekmekte ve azın kıymetini bilmeyenin çoğun kıymetini bilmeyeceğinin farkında olunmalıdır. Çoğu insan bundaki hikmeti anlayamayarak yanlış düşüncelerle hareket etmektedir. Hâlbuki ikisi de birer imtihandır. Sonuç ise imtihandaki başarıya göre belirlenecektir. Belki ikram sanılan, kötülüğe ulaştıran bir başarı sonucunda zelillilik; horlama, kötü sanılan da bir koruma sonucunda ikram çıkacaktır. Bu ancak Yüce Allah’ ın bilebileceği bir durumdur (Yazır, 2011: 9. Cilt, 213- 214). Bir tasavvuf ehli olan Davudi de bu konuda şöyle demiştir: “Muhakkak fazilet yeterliliktedir, fakirlik ve zenginlikse ilahi birer bela ve imtihandır. Allah kullarını bunlarla deneyerek sabırlıların sabrını, şükran sahiplerinin şükrünü, nankörlerin azgınlığını ve şerhilerin taşkınlığını ortaya çıkarır” (Akt: Kallek, 2004: 177). Bir imtihan vesilesi olan zenginlik arttıkça insanın yükü de artmaktadır ve çoğu zaman insan bu yükün altında kalabilmektedir (Tabakoğlu, 2008: 49). Allah’ ın rızkı herkese bol vermemesiyle ilgili olarak Şura Suresi 27. Ayette şöyle buyrulmuştur: “Eğer Allah rızkı kullarına bol bol verseydi, mutlaka yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Fakat O dilediğini belli bir ölçüye göre indiriyor. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları hakkıyla görür.” Yine Kur’ an- ı Kerim’ de şöyle ifade edilmiştir: “Allah rızıkta kiminizi kiminize üstün kılmıştır. Fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere aktarıp da hepsi onda eşit hale gelmiyor. Allah’ın nimetini mi inkar ediyor “bunlar?” (Nahl Suresi: 71).

Kendilerine fazla rızık verilen insanlar bu rızıklarını olmayan diğer insanlarla paylaşabilmelidir. Çünkü bir kişinin tek başına zengin olmasından ziyade, bir toplum

olarak zengin olması istenmektedir. Kişi malı sadece kendinde toplamayıp bir kısmını dağıtarak, herkesin zengin olmasına katkı sağlamalıdır (Erdem, 2013: 230-231). Örneğin, Microsoft' un kurucusu Bill Gates dünyanın en zengini olarak bilinmektedir. Ancak, bilinmeyen bir yönü ise dünyanın en büyük hayırseverlerinden de biri olduğudur. Hayır işleri için vakıf kurarak, büyük bir servet harcamaktadır. Özellikle Afrikalı çocuklar için aşı kampanyaları düzenleyerek çeşitli yardımlarda bulunmaktadır (Akyol, Çizakça, 2012: 92-93).

Allah, insanlara her şeyi ihsan etmiştir. Doğru ve çalışkan olan her insan zengin olabilir. Asıl ihtiyaç duyulan zengin olup da değerlerini kaybetmeyen, dinin emirlerine uyarak doğru yaşayan Müslümanlardır. Müslüman zengin olup, İslam' a serveti ve meziyetleriyle hizmet etmelidir (Hekimoğlu, 2011: 171, 178, 202).

2.4.1.1.1.2. Kazanç, Ticaret ve Kâr

İslam' da insan helalinden para kazanmalı; mal, mülk edinmeli ve bununla da yoksullara yardım edebilmelidir (Çiftçi, 2011: 160). İslam' da bir kimsenin meşru yoldan dilediği kadar servet sahibi olması engellenmemiştir. İslam' da servet sahibi olmanın örnekleri arasında Hz. Süleyman'ın göz kamaştıran serveti, Karun' un bir topluluğun anahtarlarını bile taşıyamadığı hazineleri, Hz. Yusuf' un Mısır ülkesinin hazinelerini yönetmesi sayılabilir. Peygamber Efendimiz de bir hadisi şerifinde şöyle buyurmuştur: "Meşru yoldan elde edilen servet dürüst kişinin elinde ne kadar güzeldir." Kur' an-ı Kerim' de altın ve gümüşü biriktirenler yerilmiştir. Ancak bu zekatını vermeyen zenginlerle ilgili olarak söylenmiştir. Ayrıca herkesin ihtiyacı olduğu bir sırada bu maddelerin sırf fiyatları yükselsin diye karaborsaya çekilmesi de sünnetle yasaklanmıştır (Döndüren, 1998: 112-113).

Kur' an-ı Kerim' de kazanca önem verilip; yoksullara, kimsesizlere ondan pay verilmesinin istenmesinin dışında, Hadid Suresinin 11. Ayetinde de şöyle buyrulmaktadır: "Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükafatı vardır." Allah'a ödünç vermekten maksat sırf yardım amacıyla sadece Allah rızası için vermektir. Allah rızası için çocuk esirgeme kurumu, eğitim vakfı, kimsesizler vakfı gibi kurumlara yardım edip insanlara

faydalı olabilmek, sadaka-i cariyedir. İnsan öldükten sonra bile bunlar yaşadığı müddetçe bunları yapanın amel defterine sevap yazılır (Çiftçi, 2011: 171).

Kınalızâde Ali Çelebi “Ahlak-ı Alâî” eserinde malın kazanılmasında veya gelir elde edilmesinde uyulması gereken üç şartı şöyle söylemiştir: i) Zulüm ve haksızlıktan kaçınma, ii) utandırıcı ve ayıp olan şeylerden uzak durma, iii) alçaklık ve zilletten sakınma (Beşer, 2014: 17).

İslam’ da teşvik edilen en önemli kazanç biçimlerinin başında ticaret gelmektedir. Çünkü mala eklenen zaman ve şekil faydasının tüketiciye ulaştırılması refahı artıran bir fonksiyondur (Küçükkalay, 2011: 93). Ticaretin esası alışverişe ve sermaye riskine dayanmaktadır. Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz. Ancak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret bunun dışındadır.” “Allah alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır.” “Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman hemen Allah’ı anmaya (namaza) koşun ve alış-verişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kıldıktan sonra yeryüzüne dağılın ve Allah’ ın fazlından rızkını arayın. Allah’ ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.” (Akt: Döndüren, 2012a: 605-606). İslam’ da helal ticaret için o ticaretin risk taşıması, yani hem kâr hem de zarar etme ihtimalinin olması gerekmektedir. Çünkü ticaretle elde edilen kârın helal ve meşru olması için o ticaretin risk üstlenmesi İslam ekonomisinde esastır (Eskicioğlu, 1999: 33).

Kazanç elde etmenin en iyi yollarından biri olan ticaretten, Kur’ an-ı Kerim’ de dokuz yerde bahsedilmiş ve bunun önemi ortaya konmuştur. Bu ayetlerde, “aranızda devredeceğiniz peşin bir ticaret” (Bakara Suresi: 282), “karşılıklı rıza olan ticaret” (Nisa Suresi: 29), “hidayete karşılık, sapıklığı satın alanların, ticaretlerinin kar etmeyeceği” (Bakara Suresi: 16), “sürümü olmayacağından korkulan mal” (Tevbe Suresi: 24), “fesada uğramayacak, yok olmayacak bir ticaret” (Fatır Suresi: 29) diye anlatılmıştır (Coşkun, 2010: 156).

Ticaret, toplumların refaha ulaşmasında büyük bir etkidir. Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Rızkın onda dokuzu ticarettedir.” Bir başka hadisinde ise: “Doğru mualeli, Müslüman bir tacir Peygamberler ile sıdıklar ile şehidler ile haşr olur” diye buyrulmuştur (Bilmen, 2012: 469). Hadislere göre ticaret hayatı kazanmanın yüce bir şeklidir. "Müsaade edilen şeyden kâr sağlıyorsan senin yaptığın bir cihad' dır ve bu kârı kendi ailen ve yakınların için kullanıyorsan bu bir

sadaka olacaktır; ve gerçekte ticaretten sağlanan bir dirhem başka bir şekilde kazanılan on dirhemden daha iyidir." Hz. Muhammed (s.a.v.)' in ve ilk halifelerinin ticaretten duydukları haz özellikle anlatılmaktadır. Hazreti Ömer, "Pazarda ailem için alışveriş yaparken ticaretle uğraşırken ölmek bence ölümlerin en güzeldir" diye söylemiştir. Muhammed Peygamber (s.a.v.) ayrıca şöyle buyurmuştur: "Tanrı cennetteki kulların ticaretle uğraşmasına izin verseydi kumaş ve baharat ticareti yaparlardı" ya da "Eğer cennette bir ticaret olsaydı, kumaş ticaretini seçerdim çünkü açık yürekli Ebu Bekir de kumaş tüccarıydı" (Rodinson, 1978: 33-34).

Doux commerce⁷ öğretisinin en etkili savunucularından olan Montesquieu da "Kanunların Ruhu" nun iktisadi konular üzerine bölümünde şunları dile getirmiştir: "...genel bir kural olarak nerede insanlar tatlıysa orada ticaret vardır ve nerede ticaret varsa, orada insanlar tatlıdır." İlerleyen bölümlerde de şöyle der: "Ticaret... her gün tanık olduğumuz gibi barbarca tavırların kabasını alır ve yumuşatır" (Akt: Hirschman, 2008: 73). Montesque ticaretin yararını da: "Ticaretin ruhu beraberinde azla yetinmenin, tasarrufun, ölçülülüğün, çalışmanın, bilgeliğin, huzurun, düzenin ve istikrarın ruhunu da getirir. Böylece, bu ruh devam ettikçe yarattığı zenginliklerin hiçbir kötü etkisi olmaz" sözleriyle ifade etmiştir (Akt: Hirschman, 2008: 83).

İslam dininde ticarete doğruluğa, dürüstlüğe son derece önem verilmektedir. Bu durum hadislerde de şöyle ifade edilmiştir: "Sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır." "Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satsa, sanki onu tasadduk etmiş gibi ecir alır." "Ey tüccar topluluğu, alış-verişe boş söz ve yalan yere yemin çokça karıştığı için bunu sadakalarınızla telafi ediniz." (Döndüren, 2012a: 605-606). İbnu Ömer şöyle anlatmıştır: "Resulullah aleyhissalatu vesselam buyurdular ki: "Emin, dürüst, Müslüman tacir, Kıyamet günü şehidlerle beraberdir." (Canan, 1993: 17. Cilt: 243).

İslam tüm dünyaya, bir ticari uygarlığın ilk biçimlerini getirip, insanlığın gelişmesi için gerekli tüm ekonomik ve sosyal koşulları da oluşturmuştur (Garaudy, 2012: 20). İslam, ticaret dostu bir din olarak doğmuştur (Akyol, 2013: 174). İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.)' in kendisi de ticaretle uğraşmıştır. Daha küçük yaşlarda amcası Ebu Talib' in Suriye' ye yaptığı ticari yolculuklarda yanında yer

⁷ Tatlı ticaret. Ayrıca bu sözcük ticaretin yanı sıra, özellikle karşı cinsler arasındaki uzun ve ateşli sohbetler anlamında da kullanılmıştır.

olarak, ticarete tecrübe kazanmış, başarılı ve saygın bir tüccar olmuştur. Henüz yirmi beş yaşındayken, kırk yaşlarında başarılı, zengin bir tüccar olan Hz. Hatice ile evlenmiştir (Akyol, 2013: 33). Hz. Hatice, o zamana dek iki kez evlenmiş ve ikinci eşinin ölümünden sonra hep kendi adına ticaret yapacak birini görevlendirmiştir. Mekke’ de şöhreti, kendisine emanet edilen ticaret kervanlarının sahiplerinden yayılan “Muhammed-ül Emin” (güvenilir), şerefli insan olarak anılan Hz. Muhammed (s.a.v.)’ de bu görevi üstlenmiştir (Lings, 2006: 39-40). Hz. Muhammed (s.a.v.) nübüvvetten önce ve sonra ailesinin geçimini sağlamak amacıyla ticaretle uğraşmıştır. O, bir tacir olarak da Müslümanlara güzel bir örnek olmuştur (Demircan, 2014: 66).

İyi bir tüccar olan Hz. Muhammed’ in ticareti öven sözleri bilinmektedir. Hatta “serbest piyasa” yı savunduğu bile söylenebilir. Medine pazarında fiyatların yüksekliğinden şikâyet ederek kendisinden narh, yani tavan fiyat uygulaması isteyen kişilere: “Şüphe yok ki, fiyat tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran, ancak Allah’tır” cevabını vermiştir. Daha sonra yine kendisine gelip, narh koyulmasını isteyen bir adama “belki Allah’a dua ederim” cevabını vermiştir (Akyol, Çizakça, 2012: 77). Böylece Peygamber Efendimiz, piyasada fiyatlara müdahale etmeyerek, piyasada fiyatların kendi kendine ayarlanmasını istemiştir (Canan, 1993: 17. Cilt: 250-251).

Asıl olarak İslam’ da önemli olan ibadetlerin bile ticaret haline gelmesi değil, aksine ticaretin ibadet vasfı kazanabilmesidir (Tabakoğlu, 2008: 48). Ticaret, İslam esaslarına uygun olursa ibadet olup karşılığı da çok büyüktür (Hekimoğlu, 2011: 266).

Kur’ an-ı Kerim’ de emeğin ve ticaretin önemi üzerinde durulmuş ve ticaretten elde edilen kâr “Allah’ın fazlı” olarak tanımlanmıştır (Akyol, 2013: 58). Genel olarak kâr, bir malı satarken, alış fiyatına veya maliyeti üzerine eklenen fazlalık, ticaretteki artıştır. Ticaret, alışveriş, kâr sağlamak amacıyla yapılır. Kârın olmadığı bir ekonomik hayat düşünülemez. Allah, Bakara Suresi 275. Ayette şöyle buyurmuştur: “...Oysaki Allah, alış-verişi helal, bu ribayı haram kılmıştır...” Ticaret meşru olduğu için kâr da meşrudur. İslam dininde belirli bir kâr haddi verilmemiştir. Kâr hadleri, arz ve talebe bağlı olarak serbest piyasa içinde kendiliğinden oluşur (Yılmaz, 2013: 117-118).

Yine Kur’ an-ı Kerim’ de kâr ile ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: “Allah’ın helâlinden bıraktığı kâr sizin için daha hayırlıdır, eğer mü' min iseniz! Gerçi ben sizin üzerinizde gözcü değilim.” (Hud Suresi: 86). Özellikle bu konuda kişi “Sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (tam bir şekilde) iman etmiş olamaz”

hadis-i şerifini de dikkate almalıdır (Sahîh-i Buhârî, 2013: 1. Cilt, 32). Genel olarak ayet ve hadislerde kazanç, ticaret ve kârın önemi üzerinde durulmuştur. İktisadi hayatın kendi doğal kuralları içerisinde, ahlâki ölçüler içerisinde yürümesi istenmiştir (Döndüren, 2012a: 615-616).

2.4.1.1.1.3. Gelir Dağılımı

Günümüzde iktisatçılar tarafından yaratılan milli gelirin bireyler ve üretim faktörleri arasında nasıl etkin biçimde paylaştırılacağını gösteren kavram olarak tanımlanan “gelir dağılımı” farklı sınıflandırmalar içerir. Buna göre bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen gelirin üretim faktörleri arasındaki paylaşımına fonksiyonel gelir dağılımı (birincil gelir dağılımı) denir. Bu dağılım, gelirin emek geliri olan ücret ve emek dışı gelirler olarak ifade edilen kâr, faiz ve rant dağılımının gelirin farklı sosyal kesimleri arasındaki paylaşımıdır. Ayrıca bir ülkede belirli bir dönemde üretilen gelirin toplam nüfus arasındaki paylaşımına da kişisel gelir dağılımı (ikincil gelir dağılımı) denir. Bu dağılımda en yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar ve eşitsizliğin nedenleri üzerinde durulur. İktisat tarihinde gelir dağılımının önemini vurgulayan en önemli isimlerin başında David Ricardo gelmektedir. Ricardo’ ya göre gelir dağılımı ekonominin temel meselesidir. “Size göre iktisat bilimi ulusal refahın artış nedenlerini araştırır. Bana göre ise iktisat bilimi, ulusal refah artışının üretime katılanlar arasında nasıl bölüşüldüğünü araştırmalıdır. Gün geçtikçe birincisinin boş ve aldatıcı olduğuna, ikincinin ise bilimin gerçek amacını yansıttığına daha çok inanmaktayım” (Akt: Ünsal, 2010: 599-600).

İlahi adalete göre, Allah’ ın nimetlerinin dağılımında mutlak bir eşitlik bulunmamaktadır. Allah sonsuz hikmeti gereği, bazı insanları bazı insanlardan üstün kılmıştır. Görsel güzellik, ses güzelliği, fiziksel dayanıklılık, yetenek, içine doğulan aile gibi nimetler farklı ölçülerde verilmiştir. Rızık içinde aynı şey geçerli olup, herkesin farklı işlerden eşit miktarda kazanç elde etmesi içgüdüsel olarak reddedilmektedir. İnsanlar içinde yapay ekonomik denkliği zorlamak için kullanılan tüm ölçüler, yaklaşım ve ortaya koydukları hedef açısından yanlıştır. İslam, elde edilen maddi kazanç noktasında değil iyi bir yaşam için fırsat eşitliği noktasında tesis edilecek bir eşitliği destekler (Mevdudi, 2004: 54).

Allah, Fussilat Suresi’ nde “eşitliği” takdir etmiştir. Rızık ve rızık kaynaklarını, yarattığı insanların eşit kullanabileceği şekilde “taksim” etmiştir. Ancak, insanlara birbirinden farklı yetenekler verildiği için doğal olarak farklı gelir dağılımlarıyla karşılaşmaktadır. Bu farklılıklardan eşitsizlik çıkarılmamalıdır (Eliaçık, 2013: 36). Ayrıca bu farklılıkların birçok nedeni bulunmaktadır. Kişilerin geliri emek geliri olan ücret ve sermaye geliri olan kâr, faiz ve ranttan oluşmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin en temel nedeni emek gelirindeki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Emek gelirindeki eşitsizlikler kişilerin eğitim düzeylerinin, kişisel yeteneklerinin ve çabalarının farklı olması, çeşitli işlerin zahmetlerinin farklı olması, çalışma ile boş zaman tercihinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Sermaye dağılımındaki eşitsizliklerin nedenleri ise kişilerin sahip oldukları servet düzeyini belirleyen unsurların, mirasın, kişisel gelir düzeyinin, tasarruf düzeyinin ve girişimcilik yeteneklerinin farklılığından kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2010: 604-605).

Zenginlik, makam içinde bulunan sosyal konum ve toplumda bireylerin yaptığı işler bir üstünlük göstergesi değildir. Toplum içindeki ekonomik farklılaşmalar, insanların birbirlerine iş yaptırıp birlikte yaşayabilmesi için gerekli olan doğal bir durumdur. İslam’ a göre de bu kesinlikle fonksiyonel bir farklılaşmadır. Herkesin kendi yapısına, çalışmalarına, yetenek ve eğilimlerine uygun olarak toplum içinde yapabileceği çeşitli işler bulunmaktadır. Böylece, toplumun ihtiyacı olan binlerce farklı iş ve üretim de toplumda gerçekleşmektedir (Küçükkalay, 2011: 78).

Davudi, günümüze kadar ulaşan en meşhur eseri olan Kitabü’ l- Emvâl’ de bir imtihan nedeniyle gelir dağılımı arasındaki farklılık sonucunda oluşan zenginlik ve fakirlik kavramları arasında yaşanan ikilemi şu sorularıyla açıklamaya çalışmıştır: “Denirse ki: Fakirlik veya zenginliğe müptela iyi halli iki kişiden hangisi daha faziletlidir? Denir ki: Böyle bir soru yersizdir, çünkü iki durumda da, bu imtihandan başka, birini (fakiri) diğerine (zengine) üstün çıkaran amelleri bulunabileceği gibi ötekinin de kendisini (konumunun gereğini eda bakımından) eşit durumdaki rakibinden daha faziletli kılacak iyilikleri bulunabilir. Üstelik, birinin tutumu yoksullukta iyi, zenginlikte kötü olabilecekken, diğerinki hem fakirlik hem de bollukta iyi olabilir. Ayrıca başka hallerdeki tavırları da farklılık gösterebilir. Denirse ki: İkisi de her iki durumda iyi hal sergilerse ve diğer amelleri eşitse; fakir yoksulluğun gerektirdiği sabır, iffet ve kanaat yükümlülüğünü yerine getirirken, zengin infak, cömertlik, şükür ve tevazu mükellefiyetini eda ederse, hangisi daha faziletlidir? Bunun cevabını ancak Allah

bilir. Ne var ki bazıları yoksulu daha faziletli sayarken... diğerleri bundan kaçınmıştır...” (Akt: Kallek, 2004: 177-178).

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: “Gökler ve yer adaletle ayakta durur” (Akyol, 2013: 158). Cömertliğin olduğu, cimriliğin olmadığı, zekatın verildiği, fakirlerin, yetimlerin, kimsesizlerin gözetildiği, yani ırk, dil, din, mezhep ve ideoloji ayrımının olmadığı bir toplumda da adalet kendiliğinden var olacaktır (Küçükkalay, 2011: 80).

Gelir dağılımında adalet de yıllardır tartışılan bir konudur. Adil gelir dağılımı ne olduğu konusundaki tartışmalar doğal kanun, faydacılık, Rawlsçı eşitlik ve özgürlükçülük başlıkları altında araştırılmaktadır. Doğal kanun yaklaşımında, her kişinin emeğinin karşılığını alma hakkının olduğu bir gelir dağılımı, adildir. Doğal kanun yaklaşımı, marjinal verimlilik teorisine (rekabetçi koşullarda her üretim faktörünün üretime kattığı değer kadar pay alması) dayanır. İkinci bir yaklaşım olan faydacılık yaklaşımına göre, tüm kişilerin içinde bulundukları duruma göre elde ettikleri faydaların toplamını maksimum eden bir gelir dağılımı, adildir. Bu yaklaşımda, hükümetin zenginden alıp fakire verdiği her lira, gelir dağılımı eşit oluncaya kadar refah artışına neden olur. Ancak bu yaklaşım ilk olarak kişilerin aynı olmaması, gelirdeki her aynı artıştan aynı faydayı elde etmelerinin mümkün olmaması nedeniyle eleştirilmektedir. İkinci olarak ise herkes aynı gelire sahip olunca daha fazla çalışma, daha fazla verimlilik, daha dikkatli risk almanın bir önemi yoktur. Bu açılardan bakınca, toplumsal refahı gelir dağılımını eşit hale getirerek maksimum kılmak mümkün değildir. Bu konudaki üçüncü bir yaklaşım olan Rawlsçı eşitlikte de her kişinin gelir dağılımının hangi yüzde yirmilik diliminde yer aldığını bildiğinde seçtiği gelir dağılımı, gelir dağılımının hangi yüzde yirmilik diliminde yer aldığını bilmediğinde seçtiği gelir dağılımından farklıdır. Rawls bu durumu bilgisizlik örtüsü diye nitelendirmektedir. Rawls’ a göre her ortalama insan daha eşitlikçi gelir dağılımını seçer. Yani adil gelir dağılımı daha eşitlikçi bir gelir dağılımıdır. Hükümet de bunu gerçekleştirebilmek için gerekli politikaları izlemelidir. Rawls kuralına göre hükümet, herkesin faydasını değil en fakir olanın faydasını maksimize etmelidir. Rawls kuralı da çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. İlki, bilgisizlik örtüsü durumunda, kişilerin nüfusun en fakir bölümüyle ilgilenmek yerine her gelir grubuna aynı önemi vermenin mümkün olmasıdır. İkincisi zenginlerden en fakirlere önemli bir gelir transferi olması durumunda, daha fazla çalışma, daha fazla verim, daha dikkatli risk almanın ve bunlara

bağlı olarak daha fazla kazanç elde etmenin bir önemi kalmayacaktır. Bu konudaki son yaklaşım ise özgürlükçülük yaklaşımı olup, bu yaklaşımda hükümetin müdahalesine tamamen karşı çıkılır. Ancak haksız bir kazanç elde edimi söz konusuysa, hükümet bu duruma müdahale etmelidir. Dürüst kazanç elde edimine hükümetin müdahale hakkı yoktur. Bu yaklaşımında fırsat eşitliği gelir eşitliğinden daha önemlidir. Gelir dağılımı, kişilerin aynı fırsatlardan yararlanmalarını sağlayarak düzeltilmelidir (Ünsal, 2010: 605-608).

2.4.1.1.1.4. Riba

Bilmen (2012: 472)' e göre riba, “Faiz”, lugatta fazlalık manasındadır. Şer’ an alış-verişte akit yapanlardan birine verilmesi şart koşulup, karşılığı bulunmayan fazla bir miktardan ibarettir. On dirhem gümüşü, on bir dirhem gümüş karşılığında satmak gibi...” Arapçadaki “riba” sözcüğü, Türkçede “faiz” kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir. Bir hukuk terimi olarak ise değiş-tokuş sözleşmelerinde taraflardan birinin hakkı kabul edilen ve şart koşulan “karşılıksız fazlalık” anlamındadır. Yani riba, sadece parasal işlemlerdeki artışları değil, mal takası işlemlerindeki artışları da kapsamaktadır (Yılmaz, 2013: 117).

Türkçede kullanılan faiz sözcüğü ise Arapça feyz kelimesinden gelmiştir. Bu kelime Osmanlı döneminde kullanılmaya başlamıştır. Faiz kelimesi sözlükte taşan ve taşkın anlamlarındadır. Osmanlıca sözlüklerde “ödünç alınan akçe için verilen ücret”, “borç alınan akçe için verilen ücret, güzeşte”, “bir yere ödünç olarak verilen bir meblağın getirdiği kâr” olarak tanımlanmıştır. Yine Osmanlıcada riba, “muamelede olan miktarı meşrûu mütecaviz fazlalık” anlamı ile birlikte, “ziyade ve faiz anlamlarına” da gelmektedir. Araplar arasında riba kelimesi yaygın olmakla birlikte, günümüz Türkçesinde ise faiz kelimesi daha fazla kullanılmaktadır (Dalgın, 2010: 80-81).

İslamiyet’ ten önce Arap Yarımadası’ nda iktisadi hayat hemen hemen faiz esası üzerine kurulmaktaydı. Birer banker ve tefeci olan zenginler faiz karşılığında borç para vererek servetlerini artırmaktaydı. Vadesi gelen borç ödenmediğinde faiz anaparaya ilave ediliyor, yeni bir vade ile yeni bir faiz oranı tatbik edilmekteydi. “Mürekkab faiz” olarak belirtilen bu durum muhtaç durumda olan kişilerin borç yükünü devamlı artırmaktaydı. Böylece zengin daha da zenginleşerek, fakir daha da fakirleşmekteydi. Buna bağlı olarak toplumun dengesi gittikçe bozulmakta, sefalet

artmaktaydı. İktisadi hayatta faizin mutlak hakim olduğu böyle bir dönemde faizin birden bire kaldırılması düşünülemezdi. Burada tedric usulü uygulanmıştır (Mutlu, 1990: 11-12).

Ribâ ile ilgili hükümler, Hz. Muhammed (s.a.v.)’ e Mekke’ nin fethi sıralarında nazil olmuştur. Halka duyurulması ile ilk uygulaması ise Vedâ Haccı’ nda olmuştur (Yazır, 2011: 2. Cilt, 266). Kur’ an-ı Kerim’ de riba ile ilgili verilen hükümler şunlardır: “Riba (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. İşte bu, onların ‘alış-veriş de aynen faiz gibidir’ demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah alışverişi helâl kıldı, ribayı da haram kılmıştır. Bundan sonra her kim Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine (faize) son verirse, artık geçmişte olanlar kendisinedir. Hakkındaki hüküm ise Allah’a aittir. Her kim de döner yeniden alırsa işte onlar cehennem ehlidirler ve orada ebedi olarak kalacaklardır” (Bakara Suresi: 275). Bu ayette riba ve bundan istifadeye kalkışmak keyfiyeti de kesin bir ifadeyle kınanmıştır (Bercavi, 2012: 105). “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve artık riba hesabından arta kalanı bırakın, eğer gerçekten müminler iseniz. Yok eğer yapmazsanız, o halde Allah ve Resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tevbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Ne zalim olursunuz ve ne de mazlûm” (Bakara Suresi: 278-279). “Ey iman edenler! Öyle kat kat artırarak faiz yemeyin. Allah’tan korkun ki kurtuluşa eresiniz” (Al-i İmran Suresi: 130). “İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz ribâ (fâız) Allah yanında artmaz. Allah’ın yüzünü murad ederek verdiğiniz zekât ise, katlayanlar işte onlardır”(Rum Suresi: 39).

Riba, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından menedilmiştir. (Austruy, 2010: 102). Peygamber Efendimizin faiz yasağıyla ilgili pek çok hadisi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: “Yedi helak edici şeyden kaçınınız. Bunlar; Allah’a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve imanlı bir kadına zina iftirasında bulunmaktır. Bunlar büyük günahlardandır.” Bir başka hadisinde de herkesin ileride faizle karşı karşıya gelebileceği söylenmiştir: “İnsanlara öyle bir devir gelecek ki, faiz yemeyen kimse kalmayacak. Yemeyenlere de buharından –başka bir rivayete tozundan – isabet edecektir” (Döndüren, 2012a: 385).

Ribâ, altın ve gümüş gibi tartılan şeyler ile buğday, arpa, hurma, tuz, kuru üzüm gibi ölçü ile alınıp verilen şeylerde de olmaktadır (Bilmen, 2012: 472). Bu nedenle altın, gümüş, bakır, buğday, arpa ve tuz gibi bir şey kendi cinsiyle değiştirilecek olduğunda miktarlarının eşit olması gerekmektedir (Bilmen, 2012: 473). Peygamber

Efendimiz: “Altının altın ile peşin dışındaki satışı faizdir, buğdayın buğday ile peşin dışındaki satışı faizdir, hurmanın hurma ile peşin dışındaki satışı faizdir, arpanı arpa ile peşin dışındaki satışı faizdir” buyurmuştur (Sahîh-i Buhârî, 2013: 1. Cilt, 463). O zamanlar alışverişte kullanılan bu maddelerin takası yapılırken peşin yapılması istenmiş, aynı cinsteki şeylerin birisinin sonra verilmesinin faiz olduğu bildirilmiştir. Örneğin, 10 gr altının daha sonra ödenmek üzere 10 gr altına satılması faize neden olmaktadır. Halbuki görünüşte bir fazlalık yoktur. Ancak bu şekildeki satışın yasaklanmasının nedeni, alım satım adı altında faizli ödünce yol açılmasıdır. Bunları satım kapsamında değerlendirenler altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday alma ihtiyacını neden duysunlar diye tepki verirken, faizli ödünç kapsamında değerlendirenler böyle bir tepki vermez. Çünkü bu altı mal en çok ödünç verilen mallardandır. 11 altın almak üzere 10 altın ödünç verme yerine 10 altın, vadeli 11 altına karşılık satılabilmektedir. Burada alım satımla faiz karışmaktadır. Hiç kimse 10 adet altına karşılık, 10 adet altını peşin olarak veremez. Çünkü bu durum onun ihtiyacını karşılamayacaktır. Asıl ihtiyacı olan bu altını bir süre kullanmaktır. Bu maddelerle ilgili yasaklar bu karışıklığı önlemeye yöneliktir. Bu yasakların faizi engellediği açıktır. Örneğin, kişi 11 altın almak üzere 10 altın ödünç verme yerine 10 altını vadeli 11 altına satmak ve fazladan alınacak 1 altını kâr gibi gösterebilir. Böyle bir duruma izin verilirse faiz yasağının bir anlamı kalmaz. Bu nedenle hadisle yasaklanmıştır. Sonuç olarak kimse bu maddeleri faizli ödünç şeklinde veremeyeceği gibi alım satım adıyla faiz yasağını da aşamaz (Sahîh-i Buhârî, 2013: 1. Cilt, 466-467).

Faizin, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma duygusunu ortadan kaldıracığı, toplumun huzuru için gerekli olan zenginle fakir arasındaki sevgiyi nefret ve kine dönüştüreceği; emeği sömürülen bir fakiri isyana sevk edebileceği bir gerçektir. İşte, İslam dini zenginle fakir arasında bir köprü olan zekatı emretmekle ve faizi yasaklamakla zengin ve fakir arasındaki yardımlaşma ve kaynaşmayı, karşılıklı sevgiyi sağlamaktadır. Zekat ve Allah rızası için faizsiz borç verme sayesinde zenginle fakir arasındaki nefret duyguları sevgiye, kıskançlık hisleri duaya, karışıklık yerini huzura bırakmaktadır. Zekat, sadaka ve karşılıksız borç verme gibi yardımlaşma prensipleri, faizciliğin tam tersine, insanda başkasını kendi nefesine tercih etme, cömertlik ve himmeti tahrik etme özelliği taşımaktadır (Mutlu, 1990: 16).

Hem ayetlerde hem de hadislerde görüldüğü gibi riba kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Zaten, sevgiye, yardımlaşmaya, dayanışmaya dayalı bir toplum kurmak

isteyen İslam' ın esası, riba ortamının doğuşunu engellemektedir. Çünkü gelir elde etmede asıl önemli unsur emek olmakla birlikte, sermayenin riske tabi olmadan gelir elde etmesinin önlenmek istenmesi, sermayenin atıl bırakılmaması, üretimden alıkonulmaması gibi unsurlar ribanın oluşmasını engellemektedir. Ancak yine de İslam' a göre riba çeşitlerinden bahsedilmektedir (Küçükkalay, 2011: 90; Tabakoğlu, 2008: 293).

2.4.1.1.4.1. İslam Dinine Göre Riba Çeşitleri

İslam' da riba, genel olarak karz ve borç ilişkisinden doğan riba ve alışverişten doğan riba olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Karz ve borç ilişkisinden doğan ribaya “cahiliye ribası” da denilmektedir. Kur' an-ı Kerim' de yasaklanmıştır. Alışverişten doğan ribadın hadislerde bahsedilmiş ve yasaklanmıştır. Bu riba, fazlalık ribası ve nesie ribası olmak üzere de ikiye ayrılmaktadır (Döndüren, 2012a: 628-629). Fazlalık ribası, ölçü ve tartı ile alınıp satılan şeylerde kendi cinsleriyle, peşin ve biri diğerinden fazla olarak mübadele etmek demektir. Nesie ribası ise standart şeylerin veresiye satışından doğan ribadır. Aynı cinsten iki şeyin birini diğeri karşılığında veresiye satmak veya başka cinslerden olup hacim, ağırlık, uzun ölçüsü ya da sayı ile satılması bakımından aynı özellikte olan iki şeyden birini diğeri karşılığında veresiye satmaktır (Döndüren, 2012a: 390).

Kur' an-ı Kerim'de riba tam olarak tarif edilmez, ancak haram olduğu bildirilir (Bakara Suresi: 275, 278-279; Al-i İmran Suresi: 130). **İki kişi arasındaki faiz:** Birisi, diğerine altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz... Bunlardan hangisini verirse versin, en ufak bir fark talep edemez. Mesela birisine bir kilo altın versek, vade ne olursa olsun yine bir kilo altın geri alabiliriz. Şimdi kıymetli kâğıtlar, para olarak kullanılmaktadır. Bunun sonucunda da enflasyon ortaya çıkmaktadır. Birisi yüz lira borç verince, bir sene sonra tekrar yüz lira aldığıında, enflasyon oranında zarar etmektedir. Hâlbuki malın muhafazası da emredilmektedir. Böyle olunca da kişi malını koruyamamış olmaktadır. Enflasyon miktarının fazladan istenmesi durumunda da borçlu zorda kalacaktır. Kişi negatif faiz denilen enflasyonun altında bir fark talep ettiği zaman da haram denilince, bu sefer borç verme (karz) engelleniyor. O halde Peygamber Efendimizin söylediği gibi, yüz lira isteniyorsa yüz liralık altın verip, bir sene sonra da verdiğimiz kadarını istemeliyiz. **Banka kredileri:** Burada faiz almak, vermek yerine parayı, sermayeye

dönüştürecek, halka açık şirketler kurarak kâr dağıtılmalıdır. **Finans Kurumları:** Finans kurumları imkânlar ölçüsünde faizle fiili mücadele ettiği için bankalar yerine bu kurumlar tercih edilmelidir. **Devletle fert arasındaki durum:** Devlet, tebaasını her zaman korumak zorundadır. Bu nedenle devletin negatif faizle (yani enflasyonun altındaki bir değerle) verdiği kredi alınmalıdır. **Ferdin kendi kendine faiz verip alması:** Bir memur sözgelimi MEYAK (Devlet Memurları Yardımlaşma Kurumu)' tan üç maaş tutarında para istiyor. Kendisine 5 bin lira ödenip, sözleşmede de yüzde on faiz yazılı olduğu zaman memur 5 bin 500 lira ödeyecektir. İslam'a göre bu faiz değildir. Çünkü İslam'da faiz en az iki kişi arasında gerçekleşmektedir, kişinin kendi kendine faiz vermesi mümkün değildir. **Dar-ül harp'te faiz⁸:** Dar-ül harp'te, müslimle gayrimüslim arasında faiz yoktur. Böyle bir işlem söz konusu olduğunda ise farkın Müslüman' ın lehinde olması istenmektedir (Hekimoğlu, 2011: 139-142).

2.4.1.1.4.2. Ribayla İlgili Görüşler

Genel olarak, alın teri dökülmeksizin edinilen gelir olan riba çok çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır (Erdem, 2013: 60). Ayet ve hadislerde riba açıkça yasaklanmasına rağmen, bazı konular üzerinde görüş birliği yoktur. Bir takım araştırmacılar, faiz kelimesinin ribaya göre daha kapsamlı olduğunu söylemekte ve haram kılınan riba ile günümüz ekonomilerinde bilinen faizin aynı şey olmadığını söylemektedir. Diğer taraftan ribanın tefecilik yoluyla elde edilen fahiş olduğu ifade edilip bankaların verdiği faizin yasak olmadığını söyleyenler bulunmaktadır (Dalgın, 2010: 78). Başka bir görüşe göre de kendisinden faiz alınabilmesi açısından üretim amaçlı borç/ kredi ile tüketim amaçlı borç/ kredi farklı olarak değerlendirilmekte, birincisi için faiz alınıp verilmesinin helal olduğu, ikincisinden faiz almanın haram olduğu söylenmektedir (Dalgın, 2010: 91-92). Diğer bir grup araştırmacı da faizlerin enflasyonun altında olduğu durumda, banka faizlerinin haram olmadığı görüşündedir. Bu yaklaşıma göre de insanlar enflasyonun altında kalmak şartıyla, faizli bankalarda vadeli hesap açtırıp, birbirlerine faizle borç verebileceklerdir (Dalgın, 2010: 96-98).

⁸ Dar-ül harp (Darül Küfr), İslâm hakimiyeti altına girmeyen yerdir. İmamı Azam ile İmam Muhammed'e göre darü'l harpte gayri müslimlerden faiz almanın caiz kabul edilmesinin nedeni; onlara göre bunun normal oluşudur. Ayrıca İmam Ebû Hanife ile Muhammed'e göre bir Müslüman, dârü'l harpte gayri müslimlerden faiz alsa ve galip geleceğini bilmek şartıyla kumar oynasa da günahkâr olmaz. Fakat Şafî mezhebine göre ve Ebu Yusuf'a göre faiz ve kumar her yerde haramdır.

İslam araştırmacılarının bazıları da ribanın İslam' dan önce üretken olmayan ödünç vermelerde vadenin uzatılmasına karşılık ödünç alan tarafından alacaklıya ek olarak verildiğini, üretimde kullanılmak amacı ile alınan ödünç vermelerin ise bu yasağın dışında olması gerektiği görüşündedirler. Bunun nedeni olarak da geçmişte ribanın zayıftan kuvvetliye günümüzde ise kuvvetliden zayıfa ödendiği savunulmaktadır (Sağlam, 2009).

Ödünç verilenden daha fazlasını almak paranın reel değerinin değişmediği durumlarda haksız kazanç olabilir. Fakat paranın değerinin değiştiği ve borç alanın ihtiyaç dışında başka bir amaçla ödünç aldığı durumda faiz konusu tartışmalıdır (Küçükkalay, 2011: 91). Bankacılık sisteminin temelini oluşturan faizin Kur' an-ı Kerim'de lanetlenen riba ile aynı şey olup olmadığı konusunda Müslümanlar arasında görüş ayrılığı devam etmektedir. Serbest piyasa sisteminde böyle bir görüş ayrılığı sorun değildir. Çünkü faizi onaylamayan Müslümanlar “faizsiz bankacılığı” tercih edebilecekken, diğer insanlar Batı tipi bankaları tercih edebilir. Bu durum, bütün restoranları “helal yemek” sunmaya zorlamakla, helal olanları tercih etmek arasındaki farka benzetilebilir (Akyol, 2013: 201). Öyle ise riba ile faiz aynı mıdır, faiz haram mıdır, değil midir tartışmaları yerine Müslümanlar olarak nasıl büyük sermayeler elde edilip, nasıl büyük yatırımlar yapılır? Sorularına cevap aranmalıdır (Hekimoğlu, 2011: 138).

Elmalılı Hamdi Yazır faizle ilgili olarak özetle şöyle diyor: “Herhangi bir cemiyette faizsiz yaşanamayacağı hissi çoğalmaya ve faizin meşruiyetine çare aranmaya başlandı mı, orada alçalma ve Cahiliye Devrine dönüş başlamıştır. Bugünkü beşeriyetin faizden kurtulabilmesi ciddi bir içtimai islahata bağlıdır. Fakirlik azalıp cemiyet hayatı ilerledikçe faizler düşecek ve bir gün gelip kalkacaktır. Fakat faiz devam ettikçe de servetler inhisardan kurtulamayacak, fakirlik azalmayacaktır. Umumi nokta-i nazardan bugünün dünyasında faizin kaldırılması bir fikir olarak düşünölmeye başlamış ise de, mevcut temayüller henüz sadece faizin düşürölmesi üzerinde dolaşmaktadır. İşte bütün dünyanın henüz tahakkuk ettiremediği bu emel, Allah tarafından İslam cemiyetinde tahakkuk etmişti. Demek ki, Kur'an ve İslam dini, hal-i hazırdaki beşeriyete dahi, en yüksek bir tekamölün ilhamını bahşedecek bir kitab-ı mübin, bir ilahi kanundur” (Akt: Mutlu, 1990: 18-19).

2.4.1.1.4.3. Günümüzde Faiz Uygulamaları

Faiz, üretim faktörlerinden biri olan sermayeye ödenen bedeldir. Mali fonları belli bir süre kullanmanın karşılığıdır. Kişiler, işletmeler, tüketimde veya üretimde kullanmak için mal fonları ödünç alarak karşılığında da belli bir faiz öderler. Klasik Faiz Teorisi' ne göre faiz, ödünç verilebilir fonları belli bir süre kullanmanın bedelidir. Bu görüşte faizin ödünç verilebilir fonların arz ve talebini eşitleyen bir düzeyde belirleneceği söylenmiştir. Keynesyen görüşte ise faiz, likiditeden vazgeçmenin bedelidir. Bazı dinlerde ve Orta Çağ' daki bir düşünceye göre para verimsiz olup, bir mal ve hizmet artışı doğurmadığı için faiz ödenmesi doğru bulunmamaktadır (Seyidoğlu, 2002: 187).

Faiz oranı, çeşitli nedenlerle ödemesi ertelenen bir liralık nakdi ödemenin bedeli olup, gelecekte yapılacak ödemeye şuan ki ödeme arasındaki oransal farklılık demektir. Faiz oranlarının yükselmesi, borçlanma maliyetinde artışa neden olur. Bu durum konut ve tüketici kredisıyla ev, araba, dayanıklı tüketim malları almak isteyen kişileri zor durumda bırakır. Aynı zamanda iş adamlarının yatırım kararlarını da olumsuz etkiler. Yüksek faiz, yatırımı öz kaynakları ile finanse etmeyi planlayan bir girişimcinin vazgeçmesine bile neden olur. Genel olarak faiz oranlarında yaşanan herhangi bir değişim, kişilerin finansal planlarını bozmakta ve tasarruf sahipleri ile çeşitli amaçlar için kredi talep edenler açısından kazanç ve zararlara neden olmaktadır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 69).

Hız. Muhammed (s.a.v.) döneminde anapara altın veya gümüşten oluşuyordu. Şöyle ki gerçek maden değeri ile dolaşan ve nominal değeri söz konusu olmayan faiz hükümlerinin olduğu para türüdür. Nominal değeri olan paraları, İmam Ebu Yusuf kendi döneminde dirheme endekslemiştir. Böylece ilk olarak para borçlarının ödenmesinde enflasyon farkı konusunda fetva vermiş ve yıllarca esas alınmıştır. Yüksek enflasyon ortamında sürekli değer kaybeden bir kâğıt para sisteminde istikrarlı bir birime endekslemek gerekmektedir. Bazı İslam âlimlerine göre faizli işlem temelden geçersiz sayılır. Bu nedenle kişiler ellerinde bulunan bedelleri geri vererek işlemi gerçekleştirmelidirler. Bu konuyla ilgili olarak Hız. Bilal' in hurma ile ilgili takasına Hız. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bu ribanın ta kendisi, hurma takası yapacaksan, kendi hurmanı para ile sat, bu para ile dilediğin hurmayı satın al.” Günümüzde faizli çalışan bankalar, anapara ile faizini taahhüt etmektedir. Faizin miktarı da rekabet ortamında enflasyona yakın olarak tespit edilir. Yani, tasarruf sahibi reel

anlamda bir kazanç sağlamayıp, ancak başlangıçtaki faiz sözleşmesi nedeniyle aldığı fazlalık faiz sayılmaktadır. Burada caiz olmayan bir ticaret ilişkisi nedeniyle, diğer borçlardaki paranın değer kaybı kadar fazla ödeme ilkesinin uygulanmaması gerekir. Ayrıca devlet tarafından gerçek kişilere verilen enflasyon oranına göre düşük faizli, faizsiz geri ödemeli ya da vergiden muaf teşvik kredileri sadece bir devlet yardımıdır. Buradaki amaç, toplumun refahı için belirli alanlarda destek sağlamaktır; faiz değildir (Döndüren, 1998: 165-167).

Şeriat hükümeti kurma çabası gösteren ve bu nedenle Pakistan’ da parti kuran Mevdudi’ nin “Faiz” adıyla Türkçe’ ye çevrilen bir kitabında faiz ile ilgili sorunlar araştırılmaktadır. Öncelikli olarak riba gerçekten olması gereken bir şey midir? Akıl insanın verdiği borç karşılığında faiz istemesini gerekli mi bulmaktadır? Bir başkasından borç alan bir kişinin borcunu ödeyeceği zaman önceden anlaşacakları bir fazlalık ile birlikte ödemesi adaletin bir gereği midir? Gibi soruların cevabı aranmıştır. Faiz konusunda ileri sürülen gerçekler arasında ilk olarak karşımıza çıkan ise başkasına borç veren bir kişinin aslında malını belirli bir tehlikeyle karşı karşıya bırakmış sayılmasıdır. Kişi, başkasını kendisine tercih etmekte ve onun ihtiyacını karşılayıp, bizzat kendisinin de faydalanabileceği bir malı başkasına sunmaktadır. Öyleyse borç alan bu malı ondan kişisel ihtiyaçlarından herhangi birisini karşılamak üzere almışsa bunun kirasını ona ödemesi gerekmektedir. Çünkü kişi oturduğu evin veya kullandığı bir aracın da kirasını ödemektedir. Kişi ödeyeceği kira ile kendisine borç veren kimsenin karşı karşıya kaldığı zararın bedelini ve çalışıp çabalayıp kazandığı sonra da kendisine borç olarak verdiği malın ücretini de vermiş olacaktır. Ancak bu durum borç alan kişinin bu borcu kişisel tüketim ihtiyaçlarından birisini karşılamak için alması durumunda geçerlidir. Eğer bu borcu kâr sağlayan bir ticarete kullanmak için almışsa bu durumda borç veren borçludan borcu karşılığında belirli bedel istemekte herkesten daha çok hak sahibi konumundadır. Çünkü borçlu, onun malından yararlanmakta olup, bu menfaatten kendisine de düşen payın verilmesinde bir sakınca yok gibi görülmektedir. Bu konuda da akla gelen ilk soru ise faizi kıymet olarak biz neyin karşılığı olarak kabul etmekteyiz? Borç veren borç alana anapara ile birlikte verdiği öz değer nedir ki onun karşılığı olan mali kıymeti borçlusundan aylık veya yıllık olarak istemeye hak kazanabilsin? Kimileri bu soruya cevabın yararlanma fırsatı vermek olduğunu söyler. Olması gereken her iki tarafın da birlikte anlaşacakları oranda kâr ya da zarara ortak olmaktır. Ancak aç olan çocuklarının ihtiyacını gidermek için alınan ya

da hasta çocuğunu eşini veya annesini tedavi ettirmek amacıyla alınan borç için ondan her yönüyle garantili belirli bir oranda aylık ya da yıllık olarak bir fazlalık istemekte elbette hak değildir. Böyle bir durumda kişi yine yarar sağlama fırsatı vermiştir. Fakat verilen bu fırsata belirli bir mali kıymet biçme ve borç alan zavallının ihtiyacının ağırlığı oranında bu kıymeti yükseltip her geçen ay ya da yıl onun bu musibeti uzayıp gittiği sürece yükseltip durma hakkını da ne akıl ne iktisat bilimi kişiye vermemektedir. Faizin meşruluğunu savunanlar dahi bu konuda aciz kalmıştır (Mevdudi, 1985: 15-23).

Bir de faizin şu açıdan geçerli olduğu savunulmaktadır. Kişi şuanın fayda ve lezzetini ileriki bir dönemin pek çok fayda ve lezzetinden üstün tutmaktadır. Söz konusu bu dönem ne kadar uzak ise onun beraberinde getireceği umulan fayda ve lezzetleri kesinlikten o kadar uzaklaşır. Bu nedenle de gün geçtikçe değer kaybına uğrar. Çünkü bugün borçlunun borç aldığı bir mal yarın alacaklısına ödeyeceği maldan daha değerlidir. İşte faiz borçlunun alacaklısına borcunu ödediği zamandaki anamala yapılan bir fazlalık ilavesidir. Böylelikle bu fazlalıkla ödediği mal onun vaktiyle alacaklısından almış olduğu mala eşit hale gelir. Fakat burada da akla şu sorular gelmektedir: İnsanın fitri olarak şimdiki zamanın gelecekte daha değerli olduğuna inanmasında ne kadar doğruluk payı vardır? Eğer bu doğruysa, o halde neden kişiler bütün servetini bugün harcamayıp, gelecek için tasarruf yapıyor? (Mevdudi, 1985: 28-29).

Günümüzde de böyle belirsizlikler nedeniyle faiz konusu tartışmalı bir konu olup, İslami ve iktisadi açıdan bakıldığında birtakım farklılıklarla karşı karşıya kalınmaktadır. Bugün iktisadi uygulamalarda faizin rolü çok büyüktür. Faizin oynadığı rolün önemi, gelişmiş kapitalist ülkelerde özellikle bir iktisat siyaseti aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Uluslararası iktisatta da faiz, istikrazların⁹ temel unsurlarındandır. Geri kalmış kapitalist ülkelerde de tefecilik ve ağır banka faizleri şeklinde görmekteyiz (Tabakoğlu, 2008: 299).

2.4.1.1.4.4. Günümüzde Faiz Oranı İle İlgili Ayrımlar

Bugün uygulamada faiz diye tek bir kavram olmadığını, kavramlarla karşı karşıyayız. Burada bu kavramların bazısına yer verip tanımlamaya çalışacağız.

⁹ Borç Talebi.

İlk olarak **net faiz** ve **brüt faiz** kavramlarını açıklayalım. Brüt faiz, kredi işleminde tarafların üzerinde anlaştığı faizdir. Fakat kredi işleminin tamamlanmasına kadar her iki tarafın katlandığı vergi, reklam, komisyon gibi başka maliyetler bulunmaktadır. Bu durumda borçlu ve alacaklı açısından, söz konusu ilave masrafların eklenip çıkarılmasıyla bulunacak oranlara da net faiz denir. Borçlananın ödediği faiz, net faiz, brüt faizin üstüne çıkabildiği gibi alacaklının elde edeceği net faiz geliri de brüt faizin altına düşebilir (Orman, 2010: 240).

İkinci olarak **basit** ve **bileşik faiz** kavramlarını açıklayalım. Belli bir anapara üzerinden faiz hesaplanıp, vade sonunda aynı anapara üzerinden faiz işletilmesine basit faiz denir. İlk dönem sonunda tahakkuk ettirilen faizin dönem sonunda anaparaya eklenerek gelecek dönem için faizin bu tutar üzerinden hesaplanmasına da bileşik faiz denir (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 70).

Üçüncü olarak ise **sabit faiz** ve **değişken faiz** kavramlarına bakalım. Eğer faiz oranı vade sonuna kadar değişmeyecekse bu durumda sabit faiz oranından söz edebiliriz. Ancak uygulamada, çeşitli nedenlerden dolayı vade başında tespit edilen oranın belli şartlar gerçekleştiğinde ya da belli bir süre içinde değişebileceği kabul edilebildiği faiz oranlarına değişken faiz oranları denir (Orman, 2010: 241).

Dördüncü olarak **nominal** ve **reel faiz** arasındaki ayrıma bakabiliriz. Nominal faiz, borç alanın borç verenden para kiralamak için ödemesi gereken fiyat ya da borç alanın borç verene tüketimden vazgeçmesini sağlamak için ödemeye razı olduğu getiridir (Ünsal, 2011: 129). Yani fiyat düzeyindeki değişimler için herhangi bir ayarlama söz konusu değilse nominal faizdir. Nominal faiz oranının bir fiyat endeksi ile deflate edilmesine reel faiz denir (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 70).

Beşincisi **serbest** ve **kontrollü (narhlı) faizdir**. Faiz oranlarının tamamen piyasa hareketlerine bırakılıp, ödünç alanlar ve verenler arasında serbestçe tespit edilmelerine serbest faiz oranları denir. Para otoriteleri tarafından tek yönlü bir kararla belirlenebilmesine ise kontrollü (narhlı) faiz denir (Orman, 2010: 241).

Altıncı olarak **kısa** ve **uzun vadeli faiz** oranlarını açıklayabiliriz. Ödemede ortaya çıkacak gecikmenin ne kadar zaman alacağına göre çeşitli faiz oranlarından söz edilebilir. Örneğin, 3 ay vadeli mevduata uygulanan faiz oranının %25 olması,

mevduatın üç aylık getirisinin %6.25 olması demektir (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 69-70).

Son olarak da **negatif faizden** söz edebiliriz. Faiz işlemlerinde esas olan borçlunun alacaklıya ödediği bedeldir. Enflasyonist bir ortamda nominal olarak bu durum devam ederken, reel anlamda değer kaybı olduğunda bedel gerçekte bütünüyle ortadan kalkabileceği gibi, reel değer kaybının çok büyük olması halinde hatta alacaklı, borçluya bir değer devretmiş, yani adeta ona faiz ödemiş gibi bir durum dahi olabilir. Böyle bir durumda alacaklıdan borçluya bir ilave değer transferi olmuşsa negatif faiz denir. Nominal faiz oranının, enflasyon hızına eşit veya ondan daha düşük olduğu bütün durumlarda negatif faizden bahsedebiliriz (Orman, 2010: 242-243).

2.4.1.1.1.5. Mülkiyet

Bir kimsenin malik olup, tasarruf edebildiği şeye “mülk” denir ve çoğulu da “emlak” tır. Mülkiyet ise mülk veya milk mastarından gelip kişi ile eşya arasındaki hak ilişkisini ifade etmektedir. Mülkiyet hakkının doğuşunu da açıklamak mümkündür. Mübah olan bir şeyin ihtiyaç sırasında yararlanılmak üzere ele geçirilmesine “elde etme (ihraz)” denir. Bu mübah olan bir şeyi meşru yoldan elde etme demektir (Döndüren, 2012a: 45).

Malikiyet, her türlü mal varlıkları ve onların hisseleri üzerinde kişinin özel faydası için başlı başına tasarruf hakkı ve yetkisi demek olan özel nitelikli yönetim kuvvetini ifade etmektedir. Mutlak suretteki sahip olma ve mutlak suretteki hükümdarlığın ikisi de Allah’a mahsustur (Yazır, 2011: 1. Cilt, 130-131). Şüphesiz ki insanların ellerindeki mallar, yaratması, onlara yapı ve şeklini kazandırmasıyla her şeyi ile Allah’ ın mülküdür. Allah bu mülkü insanlara vererek onları mülk sahibi yapmıştır. Onlardan faydalanma, onlar üzerinde işlem yapma, tasarruf etme hakkı vermiştir (Yıldız, 2014: 34).

İslam dininde başkalarına muhtaç olmak, fakirlik istenmemektedir. İslam dinine göre para kazanmak maddi manevi bakımdan güçlü olmak farzdır. Kur’ an-ı Kerim’de Hz. Davud’ un zırhından, Hz. Nuh’ un gemisinden bahsedilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) duasında; fakirlikten, açlıktan, acizlikten, tembellikten, borç altında ezilmekten her zaman Allah’ a sığınmıştır. Ayrıca, İslam dini malı, parayı, serveti,

zekayı, zamanı, sermayeyi, akı, fikri, beyni, yer altı, yerüstü madenlerini, kaynaklarını, suları, denizleri, arazi, toprağı israf etmeyi, yanlış değerlendirmeyi yasaklamıştır (Çiftçi, 2011: 116).

“İyi mal kişilerin elinde ne güzeldir” hadisi gereğince meşru yoldan kazanılıp, zekatı verilen, iyi niyetle kullanılan mallar şüphesiz güzeldir. Servetin iyi insanların elinde iyi işlerde kullanıldığının en güzel örneğini Hz. Ebubekir, Hz. Osman gibi sahabeler vermiştir. İslam’ ın yayılmaya çalışıldığı dönemlerde güçlü ordularla mücadele edebilmek böyle varlıklı sahabelerin desteğiyle olmuştur (Döndüren, 2012a: 41-42). Peygamber Efendimiz de bu konuda “Malınızla, canınızla, ilminizle müşriklere karşı mücadele edin” buyurmuştur (Akt: Hekimoğlu, 2011: 264).

Mülk için insana ait bir hukuk öngörölmüştür. Kur’ an-ı Kerim’ de birçok ayette mülk kavramına değinilmiş ve servet tam bir açıklıkla "hayır" olarak geçmiştir: "Birinize ölüm geldiği zaman eğer geride bir hayır bırakmışsa ana-babaya ve yakınlarına vasiyette bulunması yazıldı" (Akt: Mutahhari, 1997: 11). Adiyat Suresinin 8. Ayetinde şöyle buyrulmaktadır:“O (insan) hayrı aşırı derecede çok sever.” Bu ayette geçen hayır kelimesini müfessirler mal, mülk olarak tefsir etmişlerdir. İslam dinine göre ticaret, tarım, ziraat, sanayi gibi meşru yollarla çalışıp, gayret ederek helal mal mülk kazanmak farzdır ve sevaptır (Akt: Çiftçi, 2011: 115). Diğer ayet-i kerimelerde de şöyle buyrulur: “Gökte ve yerde ne varsa, hepsi Allah’ındır” (En’am Suresi: 12). “Hepsi sizin için yaratıldı” (Bakara Suresi, 29). “Allah mülkü istediğine verir, istediğinden de alır” (Al-i İmran Suresi: 26).

İslamiyet’te özel mülkiyet kavramının varlığı genel kabul görmekle birlikte, bu konuda da çeşitli görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. Mesela büyük sosyologlardan biri olan İbn Haldun özel mülkiyeti devletin temeli olarak görmüştür. O özel mülklerin, devlet faydasına dahi olsa, müsadere edilmesini uygun bulmamıştır. İbn Haldun’a göre özel mülkiyeti korumayan bir devlet sermaye birikimini gerçekleştiremez. Devlet hizmetlerini yerine getiremez ve çöküşü gerçekleşir. İslam’ da özel mülkiyetin yeri vardır (Karahöyük, 2013: 215-216). Kur’ an-ı Kerim’ de birçok yerde geçen ve Zümer Suresi 6. Ayette de yer alan “...Lehul mülk...” (mülk Allah’ındır) ifadesi gereğince bazı düşünürler özel mülkiyetin olmaması gerektiğini “Allah tektir” in anlamının mülkün parçalamazlığı olduğunu, mülkü parçaladıktan sonra “Tektir” demenin hiçbir anlam ifade etmediğini söylemişlerdir (Öztürk, 2013: 91). Hatta özel mülkiyetin şirke sebep olabileceği de söylenmektedir. Ancak El- Humeyyis (2013: 9) şirki, “Allah’ın;

zatında, sıfatlarında, hükmünde, uluhiyet, ibadet veya mülkünde ortağı, dengi bulunduğu inanmak ve bunu benimsemek” olarak tanımlamıştır. Yani Allah’ a ortak koşmayı ifade etmektedir. Elbette Allah tektir ve mülk Allah’ ındır. Buradaki mülkiyet kavramı sadece Allah’ ın insanlara burada geçici olarak verdiği tasarruf etme yetkisidir.

Mülkiyet olgusu bir yönüyle insan şahsiyeti ile alakalıdır. İslam dininde insan şahsiyetine büyük değer verildiği için özel mülkiyet de önemlidir. Özel mülkiyeti kabul etmeyen sistemler, bireye de güvenmeyip önem vermemektedirler. Mülkiyetin esas sahibi Allah olup, insanların sahip olduğu mülk onlara Allah tarafından verilen sınanmalarına yönelik bir emanettir. Özel mülkiyet toplumsal görev niteliği olan bir haktır. Özel mülkiyet aynı zamanda toplumsal çıkarlarla çatışmamalıdır. Ayrıca geniş tarım toprakları, stratejik madenler üzerinde kamu mülkiyeti söz konusudur (Tabakoğlu, 2012a: 107).

Peygamber Efendimiz mülkiyet konusunda da “Bir Müslüman’ ın malik olduğu can, mal ve servet öteki Müslüman’ a haram” olduğunu buyurmuştur. (Tabakoğlu, 2008: 399). Hz. Musa’ ya gelen On Emir’ de de aynı şekilde nasihat edilmiştir: “Komşunuzun ne evine ne: de tarlasına, ne erkek ne de kadın kölesine, ne eşeğine ne de komşunuza ait herhangi bir şeye göz dikmeyin” (Ariely, 2012: 40). Yani bir kimsenin başkasının herhangi bir malını rızası olmadan haksız yere alması haramdır. Yoksa mal hürriyeti kalmayıp, insanlar toplum halinde mülkiyet ve tasarruf haklarına sahip olarak yaşayamaz (Bilmen, 2012: 478). İslam’ da herhangi bir kimsenin mülküne, tasarruf hakkına tecavüz etmenin yeri yoktur. Herkesin kazancı kendisine ait olup, herkesin malı da kendisinedir. Toplumun ilerlemesi, medeni bir halde yaşayabilmesi de bu korunma sayesinde gerçekleşebilmektedir. Bir toplumda kişilerin farklı işlerde çalışıp, farklı mala, mülke sahip olmaları hikmet ve toplumun menfaati gereğidir. Herkes kismetine razı olup, meşru şekilde çalışıp servet sahibi olmalıdır. Temiz bir toplum hayatı ancak böyle mümkündür (Bilmen, 2012: 502).

Allah yolunda malıyla cihat etmek üstünlük olarak görülmektedir (Yıldız, 2014: 35). Hz. Muhammed (s.a.v.)’ in şu sözlerine de dikkat çekmek istiyoruz: “Malının önünde öldürülen kimse şehittir.” Helal yollardan elde edilmiş bir mülkiyeti korumak, helal kazanca, emeğe saygının da bir ifadesidir. Bu nedenle mülkiyet korunarak meşru müdafaa hakkı da verilmiştir (Tabakoğlu, 2008: 239).

Mal ve mülk dünya hayatının en önemli imtihanlarındandır. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu çetin imtihanımızı bir hadisinde vurgulamıştır: “Her ümmetin bir fitnesi (imtihan vesilesi) vardır, benim ümmetimin fitnesi ise maldır.” Hayat standardımızın artması, varlıklı Müslümanların mal ile imtihanına işaret etmektedir. “Göklerin, yerin ve içerdekilerin hükümrânlığı Allah’ a aittir.” Müslüman bu hüküm gereği malın kendisine “emanet” olduğuna dair bilinci günlük yaşamına taşımalıdır. Lüks, israf, gösteriş, şaşaa, debdebe, ihtiras, kibir gibi malın taşıdığı bir dizi bulaşıcı hastalığın ruhlara sirayet etmesinden kurtularak; maddi anlamda ilerlerken, ahlâki anlamda da ilerlenmelidir (Görmez, 2014: 5).

2.4.1.1.1.6. Miras

Kur’ an-ı Kerim’ de insanlar arasında zenginler ve yoksulların olacağı bildirilmektedir. Bununla birlikte, zenginlerin yoksullara yardım etmelerini isteyip, infak ve zekatı yardımseverliğin şekli olarak ortaya çıkarmaktadır. Özel mülkiyet ve miras kavramlarına da önem verilmektedir (Akyol, Çizakça, 2012: 14-15).

Câbir b. Abdullah’ dan şöyle rivayet edilir: “Resulüllah (s.a.v.) ve Ebu Bekir, yürüyerek bana hasta ziyaretinde bulunmak için Selimeoğulları mahallesine geldi, bu sırada beni, şuurumu kaybetmiş olarak buldu, hemen su isteyip abdest aldı, sonra da üzerime su serpti, arkasından ben kendime geldim: “ Ey Allah’ ın Resulü malım konusunda ne yapmamı emredersin?” dedim, bunun üzerine: Allah’ın çocuklarınız hakkında mirası şöyle bölüştürmenizi emreder...” (Buhari, 2013: 2. Cilt, 258). Peygamber Efendimiz, miras sayesinde kişinin arkada bıraktıklarının başkasına muhtaç olmayacak kadar bir mala sahip olmasını da istemiştir (Coşkun, 2010: 121). Kur’ an’ı Kerim’ de de miras ile ilgili hükümler Allah’ ın kabul ettiği makbul sayılan edinilmiş servetlerin varlığını gerekli görmektedir (Rodinson, 1978: 42).

İslam diniyle beraber anne, baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile güçlendirilmek istenmiştir. Miras, önceleri kabile içinde pay edilirken, sonra en yakın aile üyeleri arasında paylaştırılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler yavaş yavaş yaşanmıştır ancak sürekli olarak birey haklarının Allah önünde eşitlik temeli üzerine oturtulması amaçlanmıştır (Akyol, 2013: 41).

2.4.1.1.1.7. Kenz

“Kenz” lügatta ‘Define, hazine, yeraltında saklı kalmış değerli eşya; para veya altın’ olarak tanımlanmıştır. Terimsel olarak ise ‘Üretime, istihdama, ticarete katılmayan bankada, yastık altında, kasada tutulan havaic-i asliye fazlası her türlü değer; para, altın, gümüş, döviz, mal, mülk’ anlamındadır. Havaic-i asliye (zorunlu ihtiyaçlar) ise ‘Bir kimsenin ömür boyu içinde oturacağı evi, evinin eşyası, kışlık yazlık giyeceği, çalışma ortamı için gerekli aletler, binit ve borçlarından sonra bir senelik geçimini sağlayacak mali imkân’ demektir. Binit ve mesken orta değerde olup lüks ve lükse kaçmayacak şekilde olmalıdır. Allah, tedavülde olması gereken değerlerin tümünün, ihtiyaç fazlası olanlarının infak edilmesini emretmiş, kenz edip infakta bulunmayanların da dünya ve ahirette cezalandırılacağı uyarısında bulunmuştur. (Yılmaz, 2013: 120).

Kur’ an-ı Kerim’ de kenz ile ilgili olarak Fecr Suresi’ nin 15-20. ayetlerinde, “Amma insan, her ne zaman Rabb’ i onu imtihan edip de ona ikram eyler, ona nimetler verirse, o zaman ‘Rabbim bana ikram etti’ der. Amma her ne zaman da imtihan edip rızkını daraltırsa o zaman da ‘Rabbim bana ihanet etti’ der. Hayır hayır, doğrusu siz yetîme ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik eylemiyorsunuz. Halbuki mîrası öyle bir yiyiş yiyorsunuz ki dermecesine. Malı öyle bir seviş seviyorsunuz ki yığmacasına!” Yine Hümeze Suresi 2. ve 3. ayetlerde de: “O ki bir mal toplamış ve onu saymaktadır. Malı kendisini ebedi kılmış sanır!” buyrulmaktadır. Kur’ an dilinde; mal istiflemek, stoklamak manasına gelen kenz şiddetli biçimde lanetlenmektedir (Erdem, 2013: 95).

Hakkını vermeyip yığılan mal “kenz” olurken meşru yoldan kazanılmış hakkı ödenerek durulanmış mal ise “varlık” olmaktadır. Bir malın İslam dininde mal olabilmesi için onun “mütekavvim” yani dinin bizatihi değer atfettiği bir şey olması, alkollü içki, domuz ve ölü hayvan eti veya çalıntı mal gibi elde edilmesi yasaklanmış bir şey olmaması gerekmektedir. Malın “kenz” e dönüştürülmesinin ne gibi sonuçlar doğurabileceği Karun kıssasıyla sunulmaktadır. Kıssanın “kenz” lere sahip azgın kahramanı olan Karun, kudretine aldanıp Allah’ ı unutan bir insan tipini temsil etmektedir. Maddi gücünün “kenz” e düşmesinden sakınan “varlık” lı insan ise ona bu imkânı sağlayan Allah’ ı hiçbir zaman unutmaz ve hiçbir kazanç getirici faaliyet onu Allah’ ı hatırlamaktan, bedeni, kalbi ve mali görevlerinden alıkoymaz (Altuntaş, 2014: 10).

“Karun’ u, Firavun’u ve Haman’ ı da (helak ettik). And olsun ki, Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki (azabımızı aşıp) geçebilecek değillerdi” (Ankebut Suresi: 39). Varlıklı olmayı servet bakımından Karun, güç ve iktidar bakımından Firavun ve bilgi gücü bakımından da Haman temsil etmektedir. Aynı zamanda varlıklarına rağmen dara düşmeyi, dibe vurmayı ve kaybedişi de yine en iyi onlar temsil etmektedir. (Şener, 2014: 12).

2.4.1.1.1.8. Kesb

Kesb; “Arapça bir kelime olan ‘el-kesb’, servet edinme, mal-mülk kazanma ya da sadece geçimini temin etme olarak tercüme edilebilir.” (Orman, 2010: 289).

İslam’ da kesb yani kazanç elde etmek çok önemli bir vazifedir. Peygamber Efendimiz de bir hadisinde: “Kazanç aramak Müslüman olan her erkek ve kadın için bir farzdır” buyurmuştur. Her Müslüman’ ın kendisini ve ailesini geçindirmeye ve borçlarını ödemeye yetecek miktarda helalinden kazanması gerekmektedir. Bunun dışında fazla kazançla kimsesizlere, fakirlere yardım etmekte övülmüştür. Doğru yolda harcamak ve iyi niyetli olmak şartıyla geniş bir imkâna sahip olmak, daha fazla miktarda kazanmak, mubahtır. Bir başka hadisinde de Peygamberimiz bunu ifade etmiştir: “Salih insan için Salih mal ne güzeldir” (Bilmen, 2012: 467- 468). Peygamber Efendimiz, servet sahibi olmayı hiçbir zaman kötülememiş, fakat malın esiri olmayı tehlikeli bulduğunu her fırsatta belirtmiştir (Kandemir, 2013: 68).

2.4.1.1.1.9. Zekat

Zekat sözlükte; bereket, temizlik, çoğalma gibi anlamlara gelmektedir. Bir terim olarak ise para, altın ve gümüş ile belli mal çeşitlerinin belirli bir bölümünü, Allah’ ın belirlediği bir bölümünü, belirli bir zaman sonra hak sahibi olan Müslümanlara Allah Teala rızası için zekat niyetiyle mülk olarak vermektir (Bilmen, 2012: 349; Döndüren, 2012a: 680). Zekat, Kur’ an-ı Kerim’ de de tanımlanmaktadır: “Onları kötülüklerinden temizlemek için, servetlerinden bir sadaka al.” (Akt: Garaudy, 2012: 23). Kısaca zekat, temel ihtiyaçlar çıktıktan ve bir yıl geçtikten sonra, asgari

geçimin üstünde olanlardan altında olanlara gelir transferidir. Zekat, bir nesil içinde servet ve mülkiyetin yaygınlaşmasının en önemli aracıdır (Tabakoğlu, 2012a: 108).

İslam dininde gelir dağılımı söz konusu olduğunda, sermayenin ve gelirin tabana doğru yayılmasının, üretimin artırılmasının en güzel yöntemlerinden birisi olarak zekat karşımıza çıkmaktadır. Zekat bir yönüyle bir tür vergi olarak düşünülebilir. Diğer taraftan da toplumun yaptığı ekonomik yardımlaşmanın en güzel yollarından biridir. Zekat, Kur' an-ı Kerim' de namazla birlikte üzerinde en fazla durulan konulardandır. Namazın insan ruhunu, zekatın ise insanın malını temizlediği vurgulanmaktadır (Küçükkalay, 2011: 92). Zekatla ilgili olarak Kur' an-ı Kerim' de Allah' u Teala "Namazı kılın, zekatı verin." "Müminlerin mallarından zekat al ki onları temizleyip mallarını çoğaltsın." "Hasat günü ürünün hakkını ödeyin" buyurmaktadır. Peygamber Efendimiz de, "İslam beş temel üzerine kurulmuştur: Bunlardan biri de zekat vermektir." Diğer yandan Allah'ın elçisi Muaz İbn Cebel' i Yemen' e vali olarak gönderirken: "Onlara bildir ki, Allah Teala kendilerine zekatı farz kılmıştır. Zekatı oranın zenginlerinden al, yoksullarına ver" diye buyurmuştur (Akt: Döndüren, 2012a: 680-681).

İslam devletinin mali yapısının temelini zekat oluşturmaktadır. Zekat bu mali öneminden başka İslam' ın beş şartından da birisidir. Namazdan sonra Müslümanlara verilen görevlerin başında gelmektedir. Kur' an-ı Kerim' de yirmi ayrı yerde namazdan sonra zekatın zikredilmiş olması, zekatın önemini göstermektedir (Sıddıki, 1972: 18). Zekat, Peygamberimiz (s.a.v.)'in hicretinin ikinci yılında farz edilmiştir (Bilmen, 2012: 349). Bir de zekat vermek, güzel bir inancın eseridir. Böyle bir kimse, kendi malından bir kısmını sırf Allah Teala' nın rızası için ayırıp fakir olan din kardeşlerine, karşılığında onlardan hiçbir şey gözetmeden verdiği için faydalı bir insandır. Böylece kimse kendisine ait olmayan şeylere göz dikmez, başkalarının zararına hareket etmez (Bilmen, 2012: 350).

Afrika'da zekat toplamakla görevli memurlardan Said oğlu Yahya şöyle anlatmıştır: "Ömer İbni Abdülaziz Afrika'nın zekatını toplamak ve gerekli yerlere dağıtmak üzere beni görevlendirdi. Zekat topladık fakat zekat verecek fakir bulamıyorduk. Ömer İslam adaletini İslam ahkâmını gerçek usulleriyle uyguladığı için insanları fukaralıktan kurtarmış, zengin yapmıştı. Toplanan zekatla köle satın alarak azad ediyordum" (Akt: Çiftçi, 2011: 89). Hz. Ömer' in torunu Ömer İbni Abdülaziz,

adaletiyle zulmü kaldırmış ve İslam alemi huzura kavuşmuştur (Çiftçi, 2011: 9-10). Sahabenin bütünü, İslam' a uygun bir hayat yaşamıştır. Helal kazanmak ve helale para harcamakta o kadar ileri gitmişler ki, Hazreti Ömer döneminde zekat verecek fakir Müslüman bulamamışlardır. Hatta kalbleri kazanabilmek için gayri Müslimlere bile zekat vermişlerdir (Hekimoğlu, 2011: 54).

Peygamberimiz (s.a.v.), “Zekat, İslam’ ın köprüsüdür” buyurmuştur (Çiftçi, 2011: 153). Zekat, gerçekten fakir ve kimsesiz olanların gözetilmesi, zenginlerle fakirler arasındaki uçurumu kapatarak bir sevgi bağının kurulması ve her şeyin asıl sahibinin Allah Teâlâ olduğunu bildiren bir duygu ve iman ile kurulması açısından çok önemlidir. Bu görevin, bu niyetle yapılmasında Müslüman artık Allah’ ın bir vekili olmak rütbesini kazanacak ve elindeki malın Allah’ ın malı olduğunu ve kendisinin muhtaç olan kullarına ulaştırmaya görevli olduğunu bilecektir. Bu sayede gösterdiği alçak gönüllük ile sabır gösteren fakirin hakkını vererek kalbini okşayacak ve bu sayede toplumsal refah ve huzuru sağlayacaktır (Yazır, 2011: 1. Cilt, 225-226).

Zekatın bir başka faydası da serveti korumasıdır. Zekat ve sadaka verenlerin mallarında, canlarında bir bereket olur, bunun çok üstünde olarak da Allah’ ın rızasını kazanarak birçok manevi tehlikelerden kurtulup, çeşitli mükafatlara erişirler (Bilmen, 2012: 350).

Dikkat edilirse Kur’ an-ı Kerim sürekli vermeyi teşvik etmektedir. İnsanlara ihtiyacınız için yardım isteyin dememekte, ihtiyacı olanlara yardım edin demektedir. İstemek söz konusu olunca da sadece Allah’ tan istenmesini söylüyor. Fakat vermek söz konusu olunca zekatı, sadakayı hepsini ısrarla öğütleyip, teşvik etmektedir (Eliçik, 2013: 24).

Adam Smith’ in kamu maliyesinin temelini oluşturan dört kuralın yeterliliğini görmek için zekat kavramıyla ilişkilendirilebiliriz. Bu kurallar; eşitlik, belirlilik, uygunluk, iktisat başlıkları altında özetlenmiştir. **İlk kural**, zekat degressif ve regressif değildir. Degressif, yüksek gelirleri vergiye tabi tutmaktır. Yüksek gelirli kişiler yüksek oranda vergilendirildiği halde eşit fedakarlık halinden daha az bir yüke katlanırlar. Regressif ise, basit bir tarzda belirli bir nispet üzerinden vergi almak suretiyle eşit fedakârlığı sağlar. Dolayısıyla bugünkü ülkelerde var olan karışık vergi sistemlerinin dahi başaramadıkları şeyi gerçekleştirir. **İkinci kural** ise her kişinin ödemek zorunda olduğu verginin belirli ve kesin olması gerektiğini söyler. Ödeme zamanı, ödeme şekli

ve miktarı kesin ve açık olmalıdır. Aynı şekilde zekat ödeyen kişi de bunu ne zaman, ne kadar ve nasıl ödeyeceğini kesin olarak bilir. **Üçüncü kural**, verginin mükellef için en uygun zamanda ve en uygun şekilde tahsilini gerektirir. Zekat, toprak ürünlerinden, sürüden, nakit veya ticaret maddeleri üzerinden aynen tahsil edilir. Bu durum ödeyici için kolaylık sağlar. **Dördüncü kural** ise, her verginin devlet hazinesine getireceği hasılat üzerinden mümkün olduğu kadar az masrafı getirecek biçimde tahsil edilmesidir. Başka bir ifadeyle zekatın yönetimi ve toplanmasıyla ilgili harcamalar, mümkün olan en düşük seviyede tutulmalıdır. Zekatın dini-iktisadi karakteri bir Müslüman' a yükletilen beş temel görev arasında önem bakımından ikinci sırada yer alması, onun toplanmasını çok kolay ve ucuz bir usule de bağlamaktadır (Siddiki, 1972: 29-38).

2.4.1.1.10. İnfak

Malın elden çıkarılması, harç ve sarf edilmesi “infak” olarak tanımlanmaktadır (Yazır, 2011: 1. Cilt, 224). Kur' an' ın ekonomik anlamda sunduğu temel bir perspektif olan infak, bireylerin elde ettikleri malın mülk, toplumsal düzlemde oluşmuş temel ihtiyaçlardan artanının tamamının dağıtılması ya da istihdam edilmesidir (Erdem, 2013: 29).

Kur' an-ı Kerim' de bu konuda birçok ayette buyrulmaktadır: “Ey Muhammed! Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır olarak verdiğiniz nafaka, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah onu mutlaka bilir” (Bakara Suresi: 215). “Allah, rızıkta kiminizi kiminize üstün kılmıştır. Fazla verilenler, neden rızıklarını ellerinin altındakilere aktarıp da hepsi onda eşit hale gelmiyor? Allah'ın nimetini mi inkar ediyor bunlar?” (Nahl Suresi: 71). “Söyle o iman etmiş kullarıma: namazı kılınlar ve kendilerini rızıklandırıdığımız şeylerden gizli açık infak etsinler, öyle bir gün gelmeden önce ki, onda ne alım-satım var, ne dostluk!” (İbrahim Suresi: 31). “Hem Allah yolunda niye infak etmeyesiniz ki, göklerin ve yerin mirası zaten Allah'ın? Fetihden önce infak edip savaşanlarınız diğerlerine eşit olmaz; onlar sonradan infak edip savaşanlardan derece itibarıyla daha büyüktür! Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaad buyurdu. Allah her ne yaparsanız, haberdardır” (Hadid Suresi: 10).

Kur’ an-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz insanlara, bir gün mutlaka öleceklerini bu gerçeği unutmayarak hareket etmelerini, serveti Allah rızası için, kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlayabilmek amacıyla kazanmalarını ve fazlasını yine Allah yolunda harcamalarını söyler. Müslümanlara çalışıp geçimlerini sağladıktan sonra kalan kazançlarını Allah yolunda infak etmelerini emreder. Her şeyde Allah rızasının aranıp, daima birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunulmasını öğüt verir (Tabakoğlu, 2008: 50).

2.4.1.1.1.11. Tekasür

Tekasür, “çok olmak, çoğalmak” demektir. Makam, mal ve servet çokluğu ile övünmek anlamına gelmektedir. Tekasür kavramı aynı zamanda zenginlik yarışına girme, şöhret yarışı, tüketim çılgınlığı, mal mülk hırsı gibi anlamları da çağrıştırmaktadır (Eliaçık, 2013: 21).

Kur’ an-ı Kerim’ de yer alan “Tekasür Suresi” nde insanların hayatın aldatıcı yönleriyle uğraşarak, mal biriktirme hırsına kapılmalarının sonucu anlatılmaktadır: “Bir zenginlik/çoğaltma yarışıdır (tekasür) oyalanıp duruyorsunuz. Mezarlarınıza girinceye kadar süren bir oyun ve oynaş... Fakat hayır! Yakında bileceksiniz. Fazla uzak değil; çok yakında bileceksiniz. Evet, daha derinden bakabilseydiniz. Ateşe yuvarlanmakta olduğunuzu görürdünüz. Kendi gözlerinizle onu apaçık göreceksiniz. O gün her nimetten bizzat sorgulanacaksınız...” (Tekasür Suresi: 1-8).

2.4.1.2. Hadisler

İslam dininin emirleri kesin ve açık bir belgede Muhammed Peygamber (s.a.v.)'e iletilmiş Allah kelamı olan Kur' an-ı Kerim' de ve Sünnet denilen sınırlandırılmamış çok geniş bir metinler bütünü içinde toplanmıştır. Sünnet, Peygamber' in caiz gördüğü şeyleri anlatan hadisler bütünüdür. Peygamber' in bu sözlerinin ve amellerinin Müslümanlar için uyulması gereken bir değer taşımaktadır (Rodinson, 1978: 29). Peygamber Efendimiz (s.a.v.)' in sonraki nesillere aktarılan sözleri, fiilleri ve ikrarlarına hadis; derlenen hadisleri içeren eserlere de “hadis mecmuaları” adı verilmektedir (Orman, 2010: 264). Kur' an-ı Kerim'de yeterince açıklanmayan konular hadislerde detaylı olarak açıklanır ve o konular iyice öğrenilir. Örneğin, Kur' an bize zekatın verilmesini emreder; fakat zekatın nasıl, ne kadar, hangi mallardan verileceğini sünnet ve hadislerden öğreniriz (Kandemir, 2013: 491).

2.4.1.3. Tefsirler

Müslüman ilim adamları tarafından Kur' an üzerine yapılmış yorumlara “Tefsir” denilmektedir (Orman, 2010: 265). Tefsir 'el-Fesr' mastarından tef' il babında yorumlamak, açıklamak manalarına gelmektedir. Açıklayan, kapalılığı gideren, haber veren, fısıltı yapan anlamlarına gelmektedir. Kur' an ayetlerinin yazıldığı döneme ait Arapça dilbilgisi, varsa ilgili hadis rivayetleri ve konu özelliklerini kullanarak açıklamaya çalışan bilim dalıdır. Kur' an-ı Kerim hem anlamı açık (muhkem), hem de yoruma açık (müteşabih) ayetleri içerisinde barındırdığı için Kur' an ayetlerinin manalarının netleşmesini, kıssaların açıklanmasını sağlar. Tefsir ilmiyle uğraşan kişiye ise “müfessir” denir (URL- 1).

2.4.2. İslam İktisadı

İslam iktisadı ya da İslami iktisat, geleneksel açıdan “İslam din ve gelenekleri ile uyumlu bir ekonomik düzeni teşvik” olarak tanımlanmaktadır. İslam iktisadı; geleneksel manada “İslam’ ın getirdiği varlık, bilgi ve değerler anlayış ve sistemine dayalı, bu çerçeve içinde oluşan ve işleyen iktisat bilimi ve iktisadi hayattır.” Fakat iktisadi parametreler üzerindeki hacizler ve mevcut sınırlamalar ile iktisadi hayatın

sadece “yardımlaşma ekonomisi” olarak anlaşıldığı ve uygulamanın da bu yönde olduğu düşünülmektedir (Adian, 2014: 269).

İslam iktisadı; İslami inancın, ilim ve irfan çevresinin, tarihinin ve fıkhnın belirlediği bir bilgi dalıdır (Tabakoğlu, 2008: 22). İslâm iktisadının temelini, Kur’ an ve hadisler oluşturmaktadır. Aile, miras, özel mülkiyet, zekât, israf ve ribâ yasakları ve devletin iktisadî işlevi gibi hususlar Kur’ an ve hadislere göre belirlenmektedir (Tabakoğlu, 2008: 65).

İslam uygarlığı, ilk yıllarında dünyanın en başarılı ve yaratıcı uygarlığı haline gelmiştir. Birçok sanatçı, bilim adamı ve düşünürlerin çoğu Müslümanlar arasından çıkmıştır. Bryan Turner veya Fernand Braudel gibi Batılı tarihçi ve sosyologlar, Sabri Ülgener veya Erol Güngör gibi düşünürler, meselenin özünün “iktisat” olduğunu bulmuşlardır. İslam’ ın ilk yıllarındaki başarısında Kur’ an’ ın getirdiği küresel vizyonla birlikte ticaretin önemi büyüktür. Ticaret hem zenginlik hem de sosyal hareketlilik sağlamıştır. Müslümanlar farklı kültürleri tanıyarak onlardan yeni fikirler ve teknikler edinmişlerdir (Akyol, 2011: 54-55).

İslam uygarlığında zaman zaman yaşanan ekonomik üstünlüğün en önemli nedeni İslam iktisadı ilkelerinin uygulanmasıdır. Bu temel ilkeler israftan uzaklaşma, adil gelir paylaşımı ile servetin, mülkiyetin yaygınlaştırılması ve iktisadi istikrardır. Bu ilkeler aynı zamanda ahlâki ilkelerdir. Kul hakkını önemseyen ve adalete dayanan İslam İktisadının temelinde ahlâk vardır (Tabakoğlu, 2008: 411).

İslam’ da üretim, dağıtım ve tüketimle ilgili bir takım esaslar bulunmaktadır. Bunlar incelendiğinde İslam toplumunda her kesimin beklentilerine cevap verilebilir (Döndüren, 2012a: 359). Öyle ise İslam’ da alışveriş, anlaşmalar, şirketler, sigorta, narh gibi kavramların hepsini bilerek “İslam İktisadı” ndan haberdar olunmalıdır (Hekimoğlu, 2011: 148-149).

Günümüzde İslam İktisadı ile ilgili birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Burada örnek olması bakımından Ahmet Tabakoğlu’ nun “İslam İktisadına Giriş” , Cengiz Kallek’ in “İslam İktisat Düşüncesi Tarihi” ve Hamdi Döndüren’ in “Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali” kitaplarını zikredebiliriz.

Ayrıca bu konuda çeşitli dergiler de yayınlanmaktadır. SESTRIC’ in çıkardığı üç aylık bülten (Journal of Exconomic Cooperation Among Islamic Countries), İslam

İktisadını Araştırma Dünya Merkezi' nin çıkardığı altı aylık Journal of Research in Islamic Economics¹⁰ dergileri bunlara örnek verilebilir. Ayrıca İslam Kalkınma Bankası, İslam Araştırma ve Eğitim Enstitüsü' nün çıkardığı Islamic Economic Studies ve Malezya İslam Üniversitesi' nin çıkardığı Journal of Islamic Economics dergileri de bulunmaktadır (Tabakoğlu, 2008: 78).

2.4.2.1. Emek

Emek, temel üretim faktörlerinden birisidir. İnsanın üretime dönük bedensel ve zihinsel çabalarını ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2002: 165). İngiliz iktisatçı William Petty, maddi servetin babasının emek, anasının ise toprak olduğunu söylemiştir (Marx, 2010: 34).

Emek ve alın teri sözcükleri, koşturma sonucu terlemek, başkasından almamak için kendisi çalışmak, bunun için zahmet ve sıkıntı çekmek manasındadır (Eliacık, 2013: 48). İslam dininde emeğe ve alın terine büyük önem verilmektedir. Kur' an'ı Kerim' de adaleti, iyiliği, yardımı emanetin sahibine verilmesini isteyen, ölçü ve tartının tam yapılmasını emreden ayetler, genel anlamda emeğin değerini de kapsamaktadır (Döndüren, 2012a: 671). İslam' da kişi çalışıp emek harcayarak mal, mülk elde edebilir. İslam' da emek vererek para kazanmak helal ve meşru sayılmıştır (Eskicioğlu, 1999: 32). Emeğe büyük değer veren İslam, çalışanları da koruyarak yüceltmıştır (Austruy, 2010: 23). Mikdam İbnu Ma' dikerb ez-Zübeydi, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu anlatır: “Kişi elinin emeğiyle kazandığından daha temiz bir kazanç elde etmemiştir. Kişinin nefesine, ailesine, çocuğuna ve hizmetçisine harcadığı sadakadır.” (Canan, 1993: 17. Cilt: 243).

İslam' da herkesin, harcadığı emek nispetinde, istifade görmesi temel yaklaşımdır (Bercavi, 2012: 102). Kur' an' da, “insana ancak çalıştığına karşılığının verileceği” bildirilmiş, insan helal yoldan kazanmaya teşvik edilmiştir. Emeğin karşılığının ücret olduğu Şuayb (a.s)' ın koyunlarını sulamada kendisine yardımcı olan Hz. Musa' ya bunun için ücret teklif etmesi, emeğin değerini belirten ayetlerdendir. Emekle ilgili Peygamber Efendimiz de şunları buyurmuştur: “En hayırlı kazanç, kişinin elinin emeği ve dürüst yapılan (mebrur) alış-veriştir.” “Bir kimse kendi elinin emeğini

¹⁰ Daha sonra Kral Abdülaziz Üniversitesi yayını olarak devam etmiştir.

yemekten daha hayırlı bir yemek yememiştir. Şüphesiz Allah’ ın nebisi Davud Peygamber de zırh yaparak kendi elinin emeğini yiyordu” (Döndüren, 2012a: 671).

Emek en yüce değer kaynağı ve temel üretim faktörüdür. İslam dini, farklı emeğe farklı ücret ödenmesi taraftarıdır; ancak emekçi ile emeğini kiralayan arasında hayat standardı bakımından fark olması istenmemiştir (Tabakoğlu, 2012a: 107).

İktisat denilince akla gelen isimlerden olan Adam Smith ve David Ricardo’ nun teorisinin temelinde mülkiyet teorisi bulunmaktadır. Buna göre mülkiyetin kaynağı, malı elde etmek için harcanan emektir.¹¹ Kişinin, emeğinin ürününe sahip çıkması en doğal hakkıdır. Kişilerin kendi emeğinin ürününe sahip çıktığı doğal mülkiyet sistemi tam özgürlük, yani laissez faire gerektirmektedir. Adam Smith de her insanın emeğine sahip olmasının diğer bütün mülkiyetlerin kaynağı olduğunu, bunun vazgeçilmez ve Tanrısal bir hak olduğunu söylemiştir (Kazgan, 2012: 78).

Kapitalist bir üretimde, emeğin kullanma değeri yaratıcısı olarak, somut, özelleşmiş ve mübadele değeri yaratıcısı olarak, soyut, genelleşmiş eşit olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Toplumdaki kullanma değerleri farklılıklarına göre emek çeşitleri bulunmaktadır. Özel mübadelenin bulunmadığı bir toplumda durum böyleyken, metaların özel mübadeleye konu olduğu Kapitalizmde ise durum farklıdır. Metaların değeri olarak maddi, tekil farklarını ihmal eden, bunlar arasında bir eşitlenmeye yol açan, mübadele değeri bulunmaktadır. Kullanma değeri olarak emeğin nitel, mübadele değeri olarak ise nicel bir önemi mevcuttur. Farklı nitelikteki emeğin ise bir önemi yoktur. “Ortalama emekten daha etkin veya daha girift nitelikteki emek, daha yüksek mahiyetli emek gücünün harcanması demektir; bu emek gücünün üretiminin ise, daha çok zaman ve emek gerektirdiği için vasıfsız veya basit emek gücünden daha yüksek değeri vardır... Her değer yaratma sürecinde, vasıflı emeği, ortalama toplumsal emeğe; örneğin, bir günlük vasıflı emeği altı günlük vasıfsız emeğe indirmek kaçınılmazdır” (Kazgan, 2012: 306).

¹¹ Emek-değer teorisinin laissez faire ile uyuşmayan yönü, emekle açıklanamayan mülkiyetin de var olmasıdır.

2.4.2.2. Sermaye

Emek ve doğal kaynaklarla birlikte üretimde kullanılan üretim faktörlerinden birisi de sermayedir. Bina, tesis, makine, donatım gibi üretimde kullanılan araç ve gereçlerin hepsi sermayeyi oluşturur (Seyidoğlu, 2002: 552).

Adam Smith, Karl Marx gibi iktisatçılar sermayeyi, piyasa ekonomisini harekete geçiren bir motor gibi görmüşlerdir. Sermayenin ne olduğunu, ne ürettiğini, neden Batıda daha fazla üretildiği sorularının cevaplarını bu düşünürlerin düşüncelerinde bulmamız mümkündür. Smith’ e göre ekonomik uzmanlaşma verimliliği, yani “ulusların zenginliğini” artıran temel unsurdur. Bu uzmanlaşmayı gerçekleştiren şey ise sermayedir. Smith, sermayeyi üretken maksatlar için biriktirilmiş varlıklar stoku olarak tanımlamıştır. Sermaye birikimi ne kadar fazla olursa, uzmanlaşma imkanı, toplumun verimliliği de o kadar artar. Marx da böyle düşünmüştür. Marx’ a göre de Kapitalizmin oluşturduğu servet kendini muazzam bir emtia yığını olarak sunmuştur (Soto, 2005: 25).

Sermaye, üretim ve dağıtım faaliyetine emekle birlikte katılan, bu faaliyet sonunda kâr veya zarar edebilen bir üretim faktörüdür. Emek ile sermaye birbiriyle çatışmayıp, birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir (Tabakoğlu, 2008: 265).

Günümüzde bazı kapitalist işletmeler 1990’ lı yıllardan itibaren İslami ve muhafazakâr değerler sayesinde hızla gelişerek ülkenin en büyük sermaye grupları arasında yerlerini almışlardır. “Müslüman İş Adamları” nın bu şirketleri, MUSİAD ve SİAD adı altında birleşik bir güç oluşturmak amacıyla örgütlenmiştir. “İslami Sermaye Hareketi”, geleneksel ahlâk anlayışıyla serbest piyasa arasında kurulacak bağla ekonomik gelişmeyi değerlendirmiş ve uluslar arası sermaye ile ilişkilerini genişletmeye yönelmiştir (Akdağ, 2011: 15-16).

Ayrıca birçok İslam ülkesinde İslam Ekonomik Teşkilatı, İslam Ticareti Geliştirme Merkezi, İslam Bankalar Topluluğu, İslami Borsalar, İslam Ortak Pazarı, İslam Konseyi, İslam Ülkeleri Müşterek Yardım Teşviki, İslam Ticaret Odaları Birliği gibi teşebbüsler Müslümanlar’ ın da sermayelerine birer kanıttır (Hekimoğlu, 2011: 257).

2.4.2.3. Yatırım

Ekonomik alanda yatırım, üretim araçları toplamını artırmaya yönelik harcamalardan oluşmaktadır. Bu, ekonomiye yeni bir sermaye malı kazandırarak ve mevcut üretim kapasitesini artırarak gerçekleştirilir (Seyidoğlu, 2002: 712).

Yatırım, fiziki sermaye stokuna yapılan eklemelerdir. Yatırım harcamaları üretim için kullanılacak inşaat yapımı, fabrika yapımı, üretim makineleri alımı bu eklemeleri oluşturmaktadır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 99).

İnsanların tasarruflarını birleştirerek büyük yatırımlara girişmesi ve bu yolla ekonomiye katkı sağlaması mümkündür. Bu ortaklık iki ve daha çok kişinin ortak iş veya ticaret yaparak elde edecekleri kârı paylaşması ve ortaya çıkabilecek zarara da katlanması esasına dayanır (Döndüren, 1998: 79).

İslam dininde ihtiyaç fazlası servetin, yatırım ve harcamaya dönüştürülmesi teşvik edilmiştir. İsrâf yapmamak atıl servetin harekete geçmesi ve harcamaya dönüşmesi istenmiştir (Tabakoğlu, 2008: 315).

2.4.2.4. Tüketim

İktisadi anlamda tüketim, mal ve hizmetlerin faydasından ihtiyaçları karşılayabilmek için faydalanmaktır. Tüketim bireylerin ve ailelerin gerçekleştirdikleri harcamaların yanı sıra eğitim, sağlık hizmetleri gibi kamusal yönetim tarafından sağlanan mal ve hizmetleri de kapsamaktadır (Özdemir, Sever, Mercan, Ustaoglu, 2012: 3). Kısaca toplam talebin en temel unsuru olup, dayanıklı veya dayanıksız tüketim mallarından bir avukatın, öğretmenin hizmeti için yapılan harcamalara kadar hepsi tüketim harcamalarını oluşturmaktadır (Yıldırım, Karaman, Taşdemir, 2012: 99).

Tüketim; eski dilde istihlâk, helak etme sözcüklerinden gelmektedir. Bu bakımdan tüketim, öncelikle bir eksiltme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Tüketime tanımıındaki en önemli unsur ihtiyaçların tatmin edilmesidir. İslami açıdan bakıldığında ise ihtiyaç kavramı hukuksal bir zeminde tartışılmaktadır. Ancak genel olarak kişinin

ihtiyaçları zorunlu maddeler¹², rahatlık ve kolaylık sağlayıcı maddeler ve lüks maddeler olarak sınıflandırılmaktadır (Köroğlu, 2013: 225).

İslam dini ihtiyaçlar konusu dışında tüketim konusunda da temel ilkeler ortaya koymuştur. Bu ilkeler; doğruluk, temizlik, itidal, bağış ve erdemlilik. Doğruluk ilkesiyle, insanların tüketimde Allah' ın emirleri doğrultusunda hareket etmeleri istenmektedir. Yani, helal olan şeylerin tüketilip, haram olan şeylerin tüketiminden kaçınılması demektir. Bu konuda Maide Suresi 88. ayette “Allah’ ın size helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah’ tan korkun” buyrulmaktadır. İkinci ilke temizlik ise insanlara faydası olan temiz şeylerin tüketilip, zararlı olanlardan kaçınılması gerektiği anlamındadır. Kur’ an-ı Kerim’ de “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temiz olanlarından yiyin, şeytanın peşine düşmeyin; zira şeytan sizin açık bir düşmanınızdır” buyrulmaktadır (Bakara Suresi: 168). Üçüncü bir ilke olan itidal ilkesiyle de cimrilığe düşmemek, israftan kaçınmak gerektiği kastedilmektedir. Dengeli ve ölçülü bir tüketim yapılması istenmektedir. Kur’ an’ da “Yiyin, için, israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez” buyrulmaktadır (Araf Suresi: 31). Dördüncü ilke ise bağış ilkesi ya da infak ilkesidir. Bu ilkeyle, Allah’ ın insanlara karşılıksız bir şekilde verdiği nimetlerden, ihtiyaçlarından arta kalanını ihtiyaç sahiplerine vermesi istenmektedir. Bakara Suresi 219. Ayette: “Sana şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. “İhtiyaç fazlasını” de. Allah size ayetleri böyle açıklar ki düşünesiniz” buyrulmaktadır. Son ilke olan erdemlilik ise tüketim maddelerinin usulüne uygun tüketilmesi, nimete karşı şükür edilmesi, kendisine ikramda ve yardımda bulunanlara karşı değerbilir olunması ve Allah’ a karşı şükür ve O’ nu daima anmayı kapsamaktadır (Köroğlu, 2013: 226-227).

“İslam İktisadı” nde genel olarak biriktirmeye değil, harcamaya önem verilmektedir. İslam, hem yeni gelir yaratılmasını hem de adil gelir paylaşımını sağlayan bir harcama sistemi tavsiye etmektedir. Servetin atıl tutulmasının yasaklanması, zekatın, infakın emredilmesi, harcamaların yapılması gerektiğini

¹² İslam hukukunda zorunlu maddeler, kişinin oturacağı evi, giyeceği elbiseleri, evinin eşyası, kullandığı silahları, bindiği hayvanı veya arabası, ilim adamının kitapları, sanatçının aletleri, ticaretle kullanmadığı bir yıllık nafakasının temin edecek miktardaki yiyecek ve içecek malzemesidir. Ancak bu temel değerlendirmelerin, yaşanan toplum, zaman, mekan, sosyo-ekonomik koşullara göre değişebileceği vurgulanmıştır.

göstermektedir. Kur' an-ı Kerim' de Allah yolunda yapılan harcamalar teşvik edilmiş, fakat israf derecesindeki harcamalar ve cimrilik yasaklanmıştır (Tabakoğlu, 2008: 255). Alkol, kumar ve talih oyunlarının, lüks ve israfın yasak olması bireyler arasında bir tüketim dengesi sağlamaktadır. Tüketim eğilimi toplumun her kesiminde yaygın bir şekilde canlı kalmaktadır (Tabakoğlu, 2012a: 106).

Kınalızâde malı harcanan yerler bakımından da üçe ayırmaktadır: i) Allah rızası için yapılan harcamalar. Bu ailenin geçimini sağlamak için farz olabilir, yardıma muhtaç olanlara sadaka vermek gibi müstehap da olabilmektedir. ii) Cömertlik, insanlık ve hediyeleşmek için yapılan harcamalar. İktisat, tam da malın harcanması kısmında ortaya çıkmaktadır. Harcama ahlâkıdaki iktisat (itidal, orta yol) diyebileceğimiz bu davranış tutumu, saçıp savurma ile cimrilik arasındaki orta noktadır. Bu anlamda iktisat cömertlik ve bir fazilettir. Kınalızâde' nin amaçladığı şey dengeli, düzenli bir aile veya ev ekonomisi, tükettiğinden fazla kazanan bir hanedir (Beşer, 2014: 19).

Kur' an-ı Kerim' de harcamalarla ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: “Allah' ın rızasını aramak, kendilerini veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda sabit kılmak için mallarını Allah yolunda harcayanların hali ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin haline benzer ki, ona kuvvetli bir sağnak düşmüş de yemişlerini iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese bile mutlaka bir çisenti vardır. Allah, yaptıklarınızı görür” (Bakara Suresi: 265). Abdullah b.Mes' üd (r.a.) anlatır, Peygamber Efendimiz de bu konuda şöyle buyurmuştur: "Ancak iki kişiye imrenme(haset) vardır: Allah'ın kendisine mal verip de bu malı hak yolda harcattığı kimse ile Allah'ın kendisine ilim(hikmet) verip de bu ilimle (hikmetle) hüküm veren ve bu ilmi (hikmeti öğretene kimseye" (Sahîh-i Buhârî, 2013: 1. Cilt, 57).

Harcamaların teşvik edilmesinin en önemli nedeni sırf Allah rızası için kazancını toplumla paylaşan insanda maddi eğilimin terbiye edilmesini sağlaması, bunun yanında merhamet, cömertlik ve adalet gibi güzel duyguları kazandırmasıdır (Tabakoğlu, 2008: 256).

2.4.2.5. Bankacılık

Özellikle büyük ticaretlerin finansmanında işletmelere gerekli sermayeleri bir elde toplamayı ve seferber etmeyi sağlayan sistem bankalardır (Jessua, 2005: 37). İslam dininde bankacılık hizmetleri faiz yasaklandığı için “emek- sermaye ortaklığı (mudarabe)”, “sermaye ortaklığı (müşareke)”, “icare (kira)”, “komisyonculuk”, “alım-satım” ve “döviz işlemleri (sarf)” gibi muamelelerden oluşur (Döndüren, 2012a: 436).

“İslam Bankası” olarak doğan ve günümüzde “Katılım Bankaları” ismini alan finans kurumları mevduat ve kalkınma bankaları olarak teşkilatlandırılabilir. Bu bankalar, diğer üretim araçlarını olduğu gibi sermayeyi de çalıştırarak teminat altına alacak bir sistemi geliştirirler. Bu garanti sistemiyle İslam ülkeleri arasındaki özel sermaye hareketleri teşvik edilebilir (Tabakoğlu, 2008: 387). Mannan, İslami bankacılığın uluslararası ilişkilere karşı olmadığını vurgulamıştır. Uluslar arası ilişkilerde Müslüman olmayan devletlerle karşılıklılık ve zaruret durumuna göre faiz kullanılabileceğini savunmuştur. Kureşi ise merkezi, milli para ve kredi kurumu olmasını teklif etmektedir. Bu kurumun aslı, devletin sahip olduğu ve onun idaresinde bulunan çağdaş bir Merkez Bankasının ilk örneğini teşkil eden Beytü’l-maldır. Beytü’l-mal bir devlet bankasının görevini yerine getirir. Birikmiş meblağlar üzerinden % 2.5 zekat vergisi tarh, tahakkuk ettirip, tahsil eder ve bu vergi belirli yerlere harcanır. Mannan’ ın ve Kureşi’ nin bu görüşleri Kapitalist bankacılık sisteminin İslami ilkeler doğrultusundaki bir revizyonu gibidir. Aslında günümüzdeki işleyişleriyle faizsiz bankaları bir “İslam Kapitalizmi” kurumu olarak görülebilir (Tabakoğlu, 2008: 387-388).

III. BÖLÜM:

İSLAMİ KAPİTALİZM

Bu bölümde de din ve Kapitalizm arasındaki ilişki diğer semavi dinlerde ve özellikle İslam dini ve Kapitalizm birlikteliği çerçevesinde bireycilik, devletin rolü, serbest ticaret, mülkiyet ve rekabet kavramları ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1 Din ve Kapitalizm İlişkisi

Kapitalizm ile din arasında yıllardır bir ilişki kurulmaya çalışılmış, Kapitalizmin ortaya çıkışında özellikle dinin oynadığı role vurgu yapılmıştır. Kapitalizmin inanç sistemleri ile ilişkisi konusunda farklı fikirler ortaya atılmıştır. Örneğin, Alman iktisatçı ve sosyolog Werner Sombart Kapitalizmi Yahudilikle ilişkilendirirken; Alman düşünür ve sosyolog Max Weber’ de Kapitalizmi Protestanlıkla ilişkilendirmiştir (Tatar, 2012: 149). Weber’ in Protestanlık ile ilgili tezi, Kapitalizmin ortaya çıkışına ilişkin tek ve zorunlu bir açıklama olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Din ve ekonomik gelişme arasında kurduğu ilişki Protestanlık ve Kapitalizm bağlamında doğru olmasa bile Weber’ in yaklaşımı bu konudaki çalışmaların kavramsal çerçevesini oluşturması bakımından son derece etkili ve belirleyicidir. Bugün literatüre bakıldığında dini inançlar ile ekonomi ilişkisi ağırlıklı olarak farklı dinlerin kendilerine özgü bir üretim, tasarruf, yatırım, tüketim tarzlarının var olup olmadığı, varsa bu farklılıkların ayrı bir ekonomik düzen kurmaya yetecek düzeyde olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu bir Weber paradigması olarak görülmektedir (Demir, 2013b: 150). Günümüzde de Kapitalizmin İslam ile nasıl bir ilişkisinin olduğu üzerine yapılan çalışmalarda, Maxime Rodinson (1978) “İslam ve Kapitalizm”; Seyyid Kutub (1985) “İslam- Kapitalizm Çatışması”; Erhan Akarçay (2009) “Türkiye’ de İslam Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu (Olabilir mi?)”; Jacques Austruy (2010) “Kapitalizm, Marksizm ve İslam”; Mustafa Akyol ve Murat Çizakça (2012) “Ahlâki Kapitalizm”; Vali Nasr (2012) “İslami Sermayenin Yükselişi”; İhsan Eliaçık, Eren Erdem, Hakkı Yılmaz, Yılmaz Yunak (2013) “İslam ve Kapitalizm”; Eren Erdem (2013) “Abdestli Kapitalizm” öne çıkmaktadır.

3.1.1. Yahudilik ve Kapitalizm İlişkisi

Sombart, Kapitalizm’ i Yahudilikle ilişkilendirerek, Kapitalizm’ i her türlü geleneğe karşı olan, çok geniş kapsamlı, ekonomik, kültürel ve tinsel süreçleri de kapsayan bir kavram olarak ifade etmektedir. Bu kavram, geçmiş çağların yaşam pratiklerindeki özelliklere olabildiğince somut bir bakışı zorlamaktadır (Sombart, 2013: 9).

Sombart, erken Kapitalizm döneminde dinin etkisini belirlerken temel olarak Katolikler, Protestanlar ve özellikle de Yahudiler üzerinde durmuştur. Sombart’ a göre Kilisenin insan zihninde bütün faaliyetlerinde egemen olduğu, sosyal ve iktisadî faaliyetlerin onun düzenlemelerine tabi olduğu bir çağda ortaya çıkmıştır. Din iş hayatını etkilemiştir. Katolik kilisesi günah çıkarma ile doğrudan doğruya iş adamlarını yönlendirebilmiştir. Protestanlık açısından da durum aynıdır. Ancak Museviliğin Protestanlıktan önce olduğu dikkate alındığında Püritenliğin aslında Yahudilik olduğu görülmektedir. Ancak Weber’ e göre Eski Yahudiliğin hayatı doğal bir tutum içinde değerlendirme eğilimi, Püritenizme ait özelliklerden çok farklıdır. Ortaçağ ve Yeniçağda Yahudilerin iktisadi ahlâkının, gelişen kapitalist Ethos içinde, her ikisinin de durumunu belirleyen özelliklerinden uzaktır. Yahudiler siyasal ya da spekülatif yönde eğilimi olan “maceracı kapitalizm” tarafında yer almıştı: Ethos’ ları, Kapitalizmdi, Püritenizm ise burjuva işletmesinin Ethos’ unu içinde taşıdı ve Yahudi ahlâkından da sadece buna uyanları aldı. Weber’ in eleştirilerine karşın Sombart, kapitalist insanla Yahudi insanın birbirinin aynısı olduğunu belirtmektedir. Sombart, Kapitalizmin oluşumunda Yahudilerin büyük rolleri olduğunu, kâr, ekonomik akılcılık gibi konular açısından bir Kapitalist ile Yahudi’ nin aynı olduğunu düşünmektedir. Hatta Yahudiler olmasa neredeyse Kapitalizmin imkansız olacağına inanmaktadır (Tatar, 2012: 162-164).

Şüphesiz ki Kapitalizmin gelişmesinde Yahudilerin rollerini vurgulayan tek düşünür Sombart değildir. Sombart gibi Karl Marx da Kapitalizmin gelişiminde Yahudilere dikkat çekmiş ve Kapitalist zihniyet için gerekli olan her şeyin Yahudi anlayışında var olduğunu belirtmiştir (Tatar, 2012: 164).

3.1.2. Protestanlık ve Kapitalizm İlişkisi

Marx' ın bazı temel görüşlerini reddetmesine rağmen Max Weber, ondan etkilenmiş bir düşündürdür. (Cryan, Shatil, 2009: 126). Weber (2011: 8)' e göre Kapitalizmin kazanç çabası ve sahip olma güdüsüyle doğrudan hiçbir ilgisi yoktur. Bugün var olan bu çaba geçmişte de vardı ve ileride de var olacaktır. Sınırsız kazanma açlığı, Kapitalizm ile aynı şey olarak düşünülmemelidir. Aksine Kapitalizmin ruhuna aykırıdır. Kapitalizm ancak bu akıldışı güdünün dizginlenmesi ile özdeş olabilir. Kapitalizm doğası gereği sürekli, mantıki, Kapitalist bir işletmenin peşindedir. Kapitalizm hep yeniden kazancı isteyip, verimliliğin peşindedir. Weber' e göre *Kapitalizm, kesinlikle Protestanlığın yarattığı bir şeydir* (Braudel, 2013: 63). Weber, Kapitalizmin gelişimini Protestan ahlâkı ile şekillenen Kapitalist ruh ile açıklamaktadır. Uygarlık tarihini bir bütün olarak açıklamak isteyen Weber, Kapitalizmin tarihini evrenselleştirerek bunu açıklamaya çalışmaktadır (Sunar, 2012: 38-39).

Weber, sürekli çalışmanın dini değerlendirmesinin asketizme¹³ ulaştıracak en büyük araç olduğunu belirtmiştir (Tatar, 2012: 156). Kapitalizmin gelişmesinde anlamı çok açık olan dünyevi asketik Protestanlığı Weber şöyle özetlemektedir: “-mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi, özellikle lüks tüketimini sınırlamıştır. Buna karşılık, mal kazancını, psikolojik olarak geleneksel ahlâkın yasaklarından kurtarmış, kâr çabasının zincirlerini koparıp bunu yalnız yasal hale getirmekle kalmamış, ayrıca (tartışılan anlamda) doğrudan doğruya Tanrının isteği olarak görülmüştür. Bedensel zevklere ve dünya mallarına olan bağımlılığa karşı savaş Püritenlerden başka, büyük Quaker apolojisti Barclay' ın de açıkça doğruladığı gibi, mantıki kazanca karşı bir savaşım olmayıp, mülkün akıldışı kullanımına karşı bir savaşımır” (Weber, 2011: 142).

Protestan ahlâk; "Hak eşitliği, düşünce özgürlüğü, kâr peşinde koşma, servet ve maddi başarıya saygı" gibi liberalist ideolojinin temel öğelerinin toplum hayatına yerleşmesine katkı sağlamıştır. Protestanlık ile Modern Kapitalizmin bir arada görülmesi de aralarındaki ilişki ve etkilenmeyi tesadüf olmaktan çıkarmaktadır. Max Weber, Batı iktisadi gelişmesini belirleyen faktörlerin ne olduğu konusundaki düşünceleriyle iktisat tarihine önemli bir katkıda bulunmuştur. Weber, Batı uygarlığını

¹³ Asketizm, dinde ruhun kurtuluşunu, dünya nimetlerinden uzaklaşmakta arayan ve kendini ruhani amaçlara adayan görüş; çilecilik.

çözümlemek için Kapitalizmin; Kapitalizmin anlaşılması için ise Kapitalist zihniyet ve Kapitalist insan tipinin bilinmesi gerektiğini söylemektedir. O, iktisadi gelişmeyi insan tipine ve onun zihniyet yapısına bağlayan düşünceleriyle bir çılgır açmıştır. Weber' in *Protestan Ethik* çalışması, bir bakıma, bütün medeniyet hadiselerini ekonomik temele bağlayan materyalist teoriye de karşı bir cevap niteliği taşımaktadır. Kapitalizmin ruhu Protestanlığın ruhudur; onun davranış kuralları ile pratik ahlâkıdır. İktisadi yaşayış, her yer ve zamanda, sadece dış verilerin bir araya gelişinden ibaret bir madde dünyası değildir. Öyle olsaydı Kapitalizmin başlangıç ve maddi şartlarının ortaya çıktığı yerlerde Modern Kapitalizmin gelişmesi gerekirdi. Fakat gelişmedi, çünkü Kapitalizmin ruhu olan Protestan ahlâk eksikti. Bunlara rağmen, Weber' in, tarihi maddeciliğe karşı sosyal etkilenmeyi tam tersine çevirerek olup biten her şeyi düşünce tarafına kaydardığı zannı ise bir yanılgıdan ibarettir. Bir kere, Marx' ın tam karşısında da olsa, ama Marx gibi determinist bir tutumla zihniyetin ya da dinin Modern kapitalizmi belirlediği tarzındaki bir düşünce her şeyden önce onun metodolojik tutumuyla uyuşmaz. Weber, kendi metodolojisine uygun olarak; iktisadi gelişmeyi belirleyen unsurlar arasından Marksistlerin inkar ettiği zihniyet faktörünü diğerlerinin arasından ayırıp bütün ayrıntısıyla saflaştırarak (ideal-tip) göstermek istemiştir. Onun hedefi, insanların inanç sisteminin belirli bir anda iktisadi sistem tarafından yönetilmesi gibi, iktisadi tutumlarının da inanç sistemleri tarafından yönetilebileceğini göstermekti. Sonuçta Weber, “alt yapı” ve “üst yapı” arasındaki ilişkiyi vurgulamıştır. Alt ve üst yapının önceliği konusunda bir belirleme yapılacaksa da başlangıçta, diğer şartlarla birlikte Protestan ahlâk iktisadi gelişmeyi belirlemişken; geliştikten sonra Kapitalizm, Protestanlığı kendisine çekerek bir açıdan onu belirlemiştir (Torun, 2002: 95-96).

Kapitalizme ruhunu kazandıran Protestanlığın dört temel unsuru vardır: İlki, takdiri ilahi doktrindir. Yani her şey önceden takdir edilmiş olup, insanın mukadderatını değiştirmek elinde olan bir durum değildir. İkincisi, meslek kavramıdır. Şöyle ki insanın dünyadaki mesleği Tanrı tarafından kendisine verilmiş bir görevdir. Üçüncüsü, zahitliktir. Kişi mesleğinde ilerlemek için keyif ve zevklerden uzak kalmalıdır. Tanrının verdiği işi başarılı ve iyi bir biçimde tamamlamalıdır. Sonuncusu ise insanın Tanrısı ile olan ilişkisinin bireyselliğidir. Bu unsurlar sonucunda Weber, Kapitalizmin gelişmesinde dinin özellikle de Protestanlığın önemli olduğu sonucuna ulaşmıştır (Dobb, 2007: 374).

Protestanlıkta bahsedilen bu unsurlar, Kapitalizmin ruhunu bu anlamda fazlasıyla ortaya koymuştur. Bu unsurlar bütün dünyevi zevklerden uzak durmayı, bireysel zevkler için harcama yapılmasını engellemiş ve sermaye birikimini sağlamıştır. Bireysel ihtiyaçlardan ve zevklerden tasarruf, sermayenin artan oranlarda biriktirilmesine olanak sağlamıştır. Protestanlık, özel olarak Kalvinizmin temel öğretileri ile Kapitalizmin ruhunu canlandırmıştır (Akarçay, 2009: 186). Ancak Weber' in bu tezinin ilerleyen dönemlerde hatalı olduğunun farkına varılmıştır. Bu konuya yönelik şu eleştiriler yapılmaktadır: İlk eleştiri, iktisadi gelişme ile Protestanlık arasında paralellığe rağmen, bunun ikisi arasında zorunlu bir nedensellik ilişkisi kurulamamasıdır. Çünkü iktisadi gelişme ve zenginlik ile Protestanlık arasında bir ilişki olsa dahi sadece Protestanlar zengin, zenginler de Protestan değildir. İkinci olarak, eğer Protestanlık ile Kapitalizm arasında zorunlu bir ilişki olsaydı, bu ilişkinin benzer değerleri olan diğer dini inançlarda da olması gerektiği ileri sürülmektedir. Hâlbuki Protestanlıktakine benzer değerleri olan Katolik mezhepler bulunmasına rağmen, benzer bir ilişki onların olduğu yerlerde ortaya çıkmamıştır. Üçüncüsü, Weber' in Protestanlık' ın özü olarak vasıflandırdığı dini grup olan püritenler Protestanlığın içinde küçük bir alt gruptur. Eğer bir ilişkiden bahsetmek mümkünse o zaman bu, tüm Protestanlık ile değil, Protestanlığın bir alt kolu olan püritenlikle Kapitalizm arasındaki bir ilişki olacaktır, genellemek doğru değildir. Dördüncüsü, olgusal birçok bilgi bu teze ters düşmektedir. Örneğin İtalya' da Rönesans' a öncülük eden yerlerin bazıları Weber' in tezinin aksine Katolik inancının baskın olduğu yerlerdir. En azından buraların öncü olmasında, dini faktörlerin dışında başka faktörler aramak daha doğru olacaktır. Beşincisi, Protestanlık ile Kapitalizm arasında bir ilişki varsa bile hangisinin neden hangisinin sonuç olduğu belli değildir. Altıncısı, Protestanlık ile Kapitalizm arasında bir nedensellikten ziyade eşzamanlılık ilişkisi olabilir. Yani hem Protestanlık hem de Kapitalizm üçüncü faktörlerden aynı anda etkilenmiş olabilir (Demir, 2013b: 148-150).

Weber' in dünya dinleri hakkındaki araştırmaları, Kapitalizmin oluşumunda - iktisadi örgütlenme sabitken- din unsurunun belirleyici bir öneme sahip olduğunu göstermeye yönelik bir dizi çalışma olarak görülmelidir. Bu şekilde Weber, iktisadi şartların mevcut olduğu çoğu toplumlarda, çeşitli dinlerin ürettiği değer ve tutumların Kapitalizmi neden ortaya çıkardığını ya da çıkarmadığını açıklamak istemiştir (Torun, 2002: 97).

3.1.3. İslam ve Kapitalizm İlişkisi

Kapitalizmin ruhu Weber’ in çalışmasına göre sadece Protestanlığın olduğu bölgelerde ortaya çıksa da bugün artık Kapitalizm ruhu tüm dünyada, farklı bölgelerde, farklı dinlerde toplumların iktisadi yapısının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla İslamiyet’ in olduğu bölgelerde de Weber’ in belirttiği şekilde Kapitalizmi görmek mümkündür. Bugün Kapitalizm- Sosyalizm tartışmalarının dışında İslam ve Kapitalizm arasındaki ilişki de sıkça gündeme getirilmektedir (Akarçay, 2009: 187).

Bu konudan söz edilince özellikle akla gelen isimlerden olan Maxime Rodinson “İslam ve Kapitalizm” adlı çalışmasında İslam ve Kapitalizm arasındaki ilişkiyi farklı yönlerden açıklamıştır. İslam ve Kapitalizm arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için ilk olarak Kur’ an-ı Kerim’ e baktığımızda, Kur’ an’ ın bir ekonomi, politika kitabı olmadığını, bu yüzden de onda Kapitalizme övgü ya da yergi bulmamızın mümkün olamayacağını söylemiştir. Ancak Kapitalist açıdan önemli olduğu düşünülen Kapitalizmin temel unsurlarından olan iktisadi kurumlarla ilgili değerlendirmeler bulmamız mümkündür. Örneğin, Kur’ an-ı Kerim’ de özel mülkiyete karşı hiçbir şey bulunmayıp, miras konusu da belli kurallar çerçevesinde verilmiştir. Üstelik eşitsizliklerin sıkıntı haline getirilmemesi nasihat edilmektedir. Üretim araçlarının mülkiyeti konusunda bir istisna getirilmemiştir. Ücretli emek konusuna da karşı olmayıp, ticari faaliyetler de makul karşılanmıştır. Bir İslam ilahiyatçısı bu durumu özetlemektedir: "Kuran insanın bu dünyada sadece ibadeti unutmaması gerektiğini değil aynı zamanda maddi hayatla ibadetin bir arada yürüyebileceğini hac sırasında ticaret yapılabileceğini söylemekte hatta ticari karları Tanrının lütfu olarak nitelendirmektedir. Fakat daha önemli olan husus şudur ki Kuran Arapça' da Riba denilen bir ticari işlemi yermek için sık sık zikredilen bazı parçaları da ihtiva etmektedir. Riba tam olarak nedir kesinlikle bilmiyoruz. Kelimenin asıl anlamı artma artıştır. Bu kelimenin bugünkü anlamda bir faizi değil daha ziyade borç alınan meblağın borçlu tarafından vadesinde ödenmediği zaman bir kat daha artırılmasını belirtmek için kullanıldığı açıkça görülmektedir. Kur’ an buyruklarının birçoğu gibi riba da belki arızı durumlara değinmek için kabul edilmiş arızı bir kuraldır” (Akt: Rodinson, 1978: 30-31).

Konuyu farklı bir açıdan değerlendiren Jacques Austruy “Kapitalizm, Marksizm ve İslam” adlı çalışmasında İslamiyet’ in psikolojik, sosyolojik, kurumsal engeller nedeniyle Kapitalizmle uyuşamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca İslami zihniyetin pek çok nedenden dolayı Kapitalizme karşı olduğunu vurgulamıştır. Austruy

ahlâki bir hürriyetin olmamasını, sosyal baskının olmasını, faizin yasak olmasını, rekabete ve işsizliğe karşı koruyan mesleki teşekküllerin olmasını, bazı kurumların kolektivist karakterde olmasını Kapitalizmin oluşumunda engel olarak görmektedir (Austruy, 2010: 62-76).

Kapitalizm ile din arasındaki ilişkiyi savunan Weber, temel olarak Protestanlık' ı ele almakla birlikte İslam konusunda da çeşitli fikirler öne sürmüştür. Weber' in İslam' a ilişkin çözümlemesi hiçbir zaman tamamlanmamışsa da, İslam esas itibariyle Weber' in toplam çabası olması açısından önemlidir. Bu nedenle de bazı ayrıntılarıyla bilinmesi gereklidir. Weber' in İslam hakkındaki yorumu, genel olarak iki bölüme ayrılır: İlki, Weber' in İslam değerlendirmesidir. İslam tektanrıcı bir din olarak Hz. Muhammed' in gözetiminde ortaya çıksa da başlıca toplumsal taşıyıcısı savaşçı bir grup olduğu için çileci dünyevi bir din olarak gelişmedi. Dinsel mesajın içeriği, savaşçı bir tabakanın gündelik ihtiyaçlarıyla uyumludur. Sonuç olarak İslam bir dönüştürüm dini olmaktan çok bir uyum sağlama diniydi. İkincisi ise Mekke tektanrıcı mesajı, kitlelerin duygusal, zevk ve eğlenceyle ilgili ihtiyaçlarını karşılamayı üstlenen tasavvuf tarafından bozuldu. Sonuç, savaşçı tabakanın İslam' ı askeri bir ahlâka doğru sürüklerken, Sufilerin İslam' ı, özellikle halk İslam' ını, mistik bir kaçış dinine yönlendirmiştir (Turner, 1997: 293-295). Weber ayrıca İslam' ın, ganimet, fetih ve cinsel arzularını tatmin beklentisiyle motive edilmiş disiplinli savaşçılardan oluştuğunu da iddia etmiştir. Weber' e göre İslam, kadın, lüks ve mal-mülk konusunda, hazcı bir ahlâka sahiptir. Weber, İslam konusunda çok ileri giderek ahiretin bile askerlerin nefsi arzularının tatmin edildiği bir cennet olduğunu söylemiştir. Genel olarak Weber, İslam' da Kapitalizmin gelişimini engelleyen üç temel unsurun sufilik, savaşçı ahlâkı ve doğu despotizmi olduğunu ileri sürmüştür (Kurt, 2008: 42- 44).

Weber' in İslam' a yönelik düşünceleri çeşitli düşünürler tarafından eleştirilmektedir. Weber' i eleştiren isimlerin başında gelen Turner (1997: 293) bu konuda şöyle der: “Weber' in argümanının bu kısmının amacı İslam' ın rasyonel Kapitalizmin doğuşuyla uyumlu bir ahlâkı içermediğini öne sürmektir. Weber tezinin bu yönü, olgusal açıdan hatalı olduğu veya en azından kabaca fazla basitleştirilmiş olduğu için eleştirilebilir. İslam, tüccarların ve devlet memurlarının bir kent diniydi ve böyle olmaya devam etti; birçok anahtar kavramı çöl ve savaşçı değerlerinin aksine kentsel yaşamı ve savaşçı değerlerinin aksine kentsel yaşamı ve ticari bir toplumu yansıtır.” Burada Weber' in Protestan Ahlâkı bağlamında İslam' ın önemine biraz daha dikkat

ediyoruz. Çünkü İslam'ın merkezi geleneği tek tanrıcılık, kader ve teslimiyet üzerinde yoğunlaşmışsa İslam'la Protestan Ahlâkı arasında benzerlikler bulmak mümkündür (Turner, 1997: 111). Weber'in İslami ahlâk değerlendirmesini oldukça eksik ve kusurlu bulan Turner (1997: 298) devam etmiştir: “Weber'in Kapitalizme ilişkin sosyolojik çalışmaları ve onun İslam hakkındaki yorumları, bir karşıt-örnek olarak din ve ekonomik faaliyet arasındaki ilişkiyi tasarlama girişiminden fazlasını temsil ederler; onlar ayrıca Püriten değerlerin bir kutlanmasıdır” (Turner, 1997: 312).

“Eğer Max Weber haklıysa yani Kapitalizm kendi gelişmesi bakımından gerekli rasyonalizme İslam âleminde hâkim olan ideoloji karşı koyduğu için gelişmediyse bunun sebebi İslam'da İslam dininde değil bu ideolojinin temelindeki faktörlerde İslam aleminin tüm sosyal hayatında Doğu'daki şekliyle Hristiyanlık dahil geçmiş ideolojilerde aranmalıdır” (Rodinson, 1978: 112). Weber'in Kapitalizmin Avrupa'da gelişmesini Avrupalıların kendine özgü rasyonelliğine atfeden tezi incelendiğinde, Kapitalizmin gelişmediği İslam dini gibi diğer medeniyetlerde de rasyonelliğin düşük olacağı görüşüne varılırsa, Weber'in tezi geçerliliğini kaybeder. Zaten, Weber'in görüşü kendi kendisiyle çelişmektedir. Weber'in Avrupa'da özelliklerini anlattığı üstün rasyonellik sadece modern çağ için özellikle modern Kapitalizmin hüküm sürdüğü dönem için geçerlidir. Ayrıca bu özelliklerin Kapitalizmden kaynaklanmadığı da ispatlanamaz. Öyleyse, İslam dininin Kapitalizmin gelişmesini engellediğine ve Hristiyanlık'ın da Batı Avrupa dünyasını bu yola ittiğine dair kesin bir şey yoktur. İslam, özgül bir iktisadi yolu buyurmamış ve zorla kabul ettirmemiştir. Ortaçağda İslam dünyasının iktisadi yapısı, tıpkı Japonya'nın, Hindistan'ın Avrupa'nın etkisinden önceki iktisadi yapısıyla olduğu gibi, Ortaçağ Avrupası'nın yapısıyla da karşılaştırılabilir (Rodinson, 1978: 123-124).

Weber'i eleştirme konusunda bir diğer akla gelen isim Türkiye neden Kapitalizme geçemedi sorusuna cevap arayan Sabri Fehmi Ülgener'dir. Ülgener çalışmalarında iktisadi zihniyetin kökenlerini din faktörü üzerinde durarak araştırmıştır (Yılmaz, 2013: 9). Ona göre Kapitalizmi tanımlamak oldukça güçtür. Çünkü Kapitalizm sadece iktisadi bir sistem değil, aynı zamanda iktisadi verilerin üstünde ve ilerisinde bir yaşama stili, çevre ve evrene karşı bir tavır ve davranıştır. Bu nedenle Kapitalist düzeni yüzeysel olarak birkaç ekonomik-sosyal gösterge etrafında toplayanlar yanılmaktadırlar (Ülgener, 2006: 243-245). “...Nitekim Max Weber de Kapitalist zihniyetten söz ederken onu öyle dış dünya ile ilişkisiz ve sadece içe dönük bir duygu ve inanıştan

ibaret olmayıp olsa olsa “ehtik” yanı ile (yani telkin yoluyla) kendini bir takım hareket ve davranış normları halinde açıklayan bir yaşama stiline ifadesi olduğunu belirtmiştir” (Ülgener, 2006: 16-17).

Kendisi hem Weber’ in öğrencisi hem de ona karşı görüşte olan Ülgener, Weber’ in Batı kapitalizminin kaynaklarını incelemedeki başarısına rağmen, İslam’ı nasıl yanlış değerlendirdiğini de ayrıntılı bir biçimde yazmıştır (Akyol, Çizakça, 2012: 16- 17). Weber’ in İslâm’ ı “savaşçılar dini” olarak nitelendirmesini Ülgener şöyle ifade eder: “Max Weber’ e göre, İslâm cihadla beraber kapalı bir savaşçılar topluluğunun (“kast” ının) ortak inancını oluşturmuştur. Ve asıl önemlisi: Cihad ehli, peygamberin üstün kişiliğine -“charizma” tarafına- bağlılıkla beraber, fütühatın getireceği maddi mükâfatı ve hele mal mülk sahibi olmanın heyecanını bir motif olarak hiçbir zaman küçümsemiş sayılmazdı. Bununla beraber bütün bir yayılmanın temelinde vurgun ve mal mülk cazibesi aramak ölçüyü taşımaktan başka sonuç vermeyecekti. Max Weber ki, bir yandan Marksist yazarları ilk Hristiyanlığı bir proleter hareketi olarak gördükleri için ağır biçimde tenkit etmişti. Sırası gelip kendisinin de ilk İslâm mücahitlerini aynı derecede maddi-iktisadi çıkar ilişkisine bağlamak suretiyle, tenkit ettiği görüşü tekrarlaması düşündürücüdür” (Akt: Deniz, 2009: 87-88).

İslam dünyası için büyük önem taşıyan ticaret, her şey yolunda gitseydi Weber’ in söylediği gibi Kapitalizmin yükselişine öncülük eden Protestanlık’ ın yerine İslam’ ı geçirebilirdi. Ancak Weber yine de bunu doğru bulmazdı, çünkü o İslam’ı yalnızca cihadı ve dünyevi zevklerden uzak bir yaşamı teşvik eden din olarak düşünüp Kapitalizmin önünde bir engel olarak görmekteydi (Akyol, Çizakça, 2012: 16). Weber, İslam’ ı anlatırken gerçeği yansıtmayan hareketsiz bir İslam tablosu çizmekte (Yılmaz, 2013: 9) ve bu tabloda, İslam dünyası Batıyla tamamen zıtlıklar içermektedir (Yılmaz, 2013: 17).

Ülgener ayrıca sosyal bilimlerde sübjektif değer yargılarından uzak durmanın gerektiğine inanan ve mukayeseli din araştırmalarında taraflardan birini hafife alan tasvirleri oldukça tehlikeli bulan bir düşünür olan Weber’ in İslam konusunda taraflı yargıları olduğunu da söylemiştir (Kurt, 2008: 46).

Ülgener, Weber’ den özellikle İslam’ın çalışmaya, akla, bireye, ticaret ve piyasaya önem veren ilk ve öz halini görmediği düşüncesiyle ayrılmaktadır. Ülgener, bu şekilde Kapitalizme uygun bir ahlâkın İslam’ da var olduğunu söylemektedir. Sonradan

ortaya atılan yanlış düşünceler temizlendiğinde İslam ahlâkı üzerine kurulu bir Kapitalizmin de mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2013: 41). Genel olarak Weber’ in en önemli eksiği Batı dışındaki kültürleri tam anlamıyla bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle de İslam’ ı eksik değerlendirmiştir. Hâlbuki İslam’ da “Kapitalist ahlâk”, rızkın onda dokuzunun ticarete olduğunu vurgulayan İslam tarafından Protestanlık’ tan neredeyse yıllar önce Ortadoğu’ da üretilmişti (Akyol, Çizakça, 2012: 75).

Genel olarak İslam ahlâkı, hayatı inkar etme ve dışlama değil onu icra etme tasavvuru üzerine kuruludur. İnsanlar, İslam ahlâkı ve disiplini doğrultusunda hareket ettikleri zaman, erdem ve fazilette yüklenirler. Kişisel dindarlık ve toplumsal ahlâk, hayatın zenginleşmesine, kişisel ve sosyal refahın artmasına katkıda bulunur. Zenginlik ahlâki değerler ve sosyal sorumluluklarla birlikte gerçekleştiğinde istenilen bir durumdur. Güzel bir yaşam için insanlar gayret eder. Bu dünya ve diğer dünya saadeti birbirlerini tamamlayan bir bütündür. Dünyevi aktivitelerin ahlâk çerçevesi içine yerleştirilmesi, insanları ihtiyaçlarının giderildiği bir sistem bulma arayışına sevk etti. Bireysel özgürlük, mülkiyet, piyasa mekanizması ve adaletin eşit dağıtımı İslami ekonominin vazgeçmeyeceği temel unsurlardır (Mevdudi, 2014: 29-30).

3.1.3.1. Bireycilik

Bireycilik, her türlü sosyal grup veya ortaklaşa organ üzerinde bireyin üstün derecedeki önemine olan inancı ifade etmektedir. Birey kendi beden ve ruhu üzerinde egemendir. Ancak, diğer tüm bireylerin eşit özgürlük hakkından yararlanmaları gerçeğine saygılı olmalıdır. İnsanlar, rasyonel düşündükleri için kendi çıkarları için en iyinin ne olduğunu tanımlayıp, onun peşinden gidebilirler (Heywood, 2013: 45-46). Rasyonel birey, duygularından ziyade, mantık kurallarına uygun hareket eden, tercihlerinde tutarlı davranabilen bireydir (Demir, 2013a: 51).

Bireycilik, insanı; iradesi, inançları, ruhî yönelişleri ve sorumluluklarıyla beraber ele almaktadır. İslam dininde insana çok değer verilmektedir. Kur’ an-ı Kerim’ de ayetlerde bir insanı öldürenin bütün insanlığı öldürmüş gibi olduğu, bir insanı maddi-manevi anlamlarda diriltenin ise bütün insanlığı diriltmiş gibi olduğu anlatılmaktadır. Anlaşılabileceği üzere İslam, insanı Allah’ a ulaştırma yolundaki faaliyetlerinde kesin

olarak bireysel bir tavırdan yanadır. Merhamet, adalet, hizmet gibi ahlâki temeller bireyi yansıttığı kadar toplumu da yansıtmaktadır. Bireysel yaklaşım, insanın daima topluma katkıda bulunmasını sağlar. Aynı zamanda kişinin kendi çıkarlarından ziyade toplum çıkarlarını ön planda tutarak hareket etmesini önerir (Tabakoğlu, 2012b: 47-48). İslam, bireyin bir yandan özgürlüğünü kullanması, diğer taraftan bu bireysel özgürlüğün topluma yararlı olması için toplum ve birey arasında bir denge kurmayı amaçlamaktadır. İslam, kişiliğin gelişimi için gerekli olan bireysel özgürlüğe yer vermeyen, tamamen toplum içinde eriyen bireyler olma zorunluluğu getiren iktisadi ve politik düzenlemeleri de kesinlikle kabul etmez (Mevdudi, 2004: 56).

Adam Smith (2011: 485) bireycilik ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “...Sermayesini elinden geldiğince yerli çalışmanın hayrına kullanmaya, böylelikle, o çalışmayı, ürünü en büyük değerde olabilecek biçimde yönetmeye çaba gösterdiğinden, herkes, topluluğun yıllık gelirini, ister istemez, imkan ölçüsünde çoğaltmak için didinir. Gerçekte, genel olarak, kamu menfaatini kollamaya niyeti olmadığı gibi, bu çıkarı ne derece gütmekte olduğunun da farkında değildir. ...Çalışmayı, ürünü en büyük değerde olacak biçimde yönetmekle de, yalnız kendi kazancını düşünür; bunda, birçok başka hallerde olduğu gibi, görünmeyen bir el onu, hiç aklından geçmeyen bir amacı gütmeye iter. Bunun aklından geçmeyişi, toplum için, her zaman, pek öyle kötü olmaz. Kendi çıkarı peşinden koşmakla, toplumun çıkarını, çoğu zaman, gerçekten onu kollamaya niyet ettiği zamandakine göre daha etkin şekilde kollamış olur.” Kapitalizm bireycilik konusunda İslam’ dan bir noktada ayrılmaktadır. Kapitalizm denilince akla gelen ilk isimlerden olan Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” adlı eserinde Kapitalizmin insan ruhundaki köklerinin bencillik ve açgözlülük olduğunu söylemektedir. Her ne kadar ahlâki açıdan çok kötü görülse de bu durum aslında toplumsal açıdan son derece faydalı sonuçlar verebilmektedir (Eliaçık, 2011: 18). Smith’ e göre birey altı davranış ilkesiyle hareket etmektedir: Kendini sevmek, özgür olmak, geleneklere uymak, çalışmak, duygudaşlık ve mübadele eğilimi. Bu ilkelere göre her birey, kendi çıkarının en iyi belirleyicisidir, bunu gerçekleştirebilmek için de özgür olmalıdır. Her birey kendi çıkarını gözetirken aslında “görünmeyen bir el” tarafından toplum yararına da hizmet etmeye yöneltir. Burada asıl ilginç olan şudur ki birey böyle hareket ettiği zaman toplum yararını düşünerek hareket ettiği duruma göre daha büyük bir fayda sağlamaktadır (Kazgan, 2012: 59-60).

3.1.3.1.1. Homo Economicus

İktisatta insanın nasıl ele alındığına baktığımızda çok fazla bir çeşitlilikten bahsedemeyiz. Aslında tartışmaların iki ana kolda sürdürüldüğünü söyleyebiliriz. İlki bütün insanları aynı özelliklere sahip unsurlar olarak kabul eden, fiziği ekonomiye uyarlamaya çalışan ve Homo Economicus insan tipiyle modelleşen yaklaşımdır. İkincisi ise bunun tersine insanların farklılıklarının olduğu ve bütün insanların birbirinin aynısı olmadığı kabul edildiği yaklaşımdır. Fakat genel olarak bakıldığında iktisat içerisinde genel kabul görmüş bir model niteliği kazanan ilk yaklaşımdır (Eren, 2013: 369).

Genel olarak bireylerin tek tek ya da gruplar halinde, üretken kaynakların özel mülkiyetine sahip olabildikleri ve diledikleri gibi kullanabildikleri bir iktisadi sistem olan Kapitalizmin bireye ilişkin varsayımı olarak “Homo Economicus” kavramı kullanılmaktadır (Dağcı, 2005: 13-14). Homo Economicus (iktisadi insan) iktisat biliminin karar birimi olan bireyin, rasyonellik ve kendi çıkarını gözeterek davranma özelliklerinin öne çıkarıldığı bir soyutlamadır (Demir, 2013a: 25). Homo Economicus’ un alınan ekonomik kararları tamamen belirlediğini düşünen ve bu duruma karşı çıkan isimlerden biri olan Roger Bootle Homo Economicusu, “Şüphesiz ki (kişisel menfaat güden ve mantıklı bir birey olarak) Homo Economicus, çağdaş ekonomi paradigmalarında analitik değerlerin sonuçlarını ve uygulanabilirliğini sağlayan basitleştirilmiş bir varsayımdır. Ancak insanlığı buna zorlayan şeyin ne olduğunu tanımlamak adına söylenebilir ki, bu tanımlama tamamıyla yanıltıcıdır. Burada iki sorun bulunmaktadır: Birincisi rasyonellik diğeri ise motivasyon” olarak ifade etmiştir (Akt: Mevdudi, 2004: 19).

İktisadın en temel kavramlarından biri olan rasyonellik, karar birimlerinin davranışlarını tahmin etmeyi mümkün kılar. Rasyonelliğin özü, bireylerin kararlarında kurumsal kısıtlar, eldeki bilgi ve imkanlar ölçüsünde kendi menfaatine olanı seçmesidir. Kendi menfaatine olanın ne olduğunu belirlemede akıl ve ruh sağlığı öğelerinin yanı sıra, gündelik hayatta elde ettikleri deneyimleri de kullanıp, buna göre hareket ederler (Demir, 2013b: 63). Bu kurama göre, bireyler rasyonel davranarak tercih yaparken beklenen ödül ile katlanılan maliyet arasında bir denge kurmaktadır. Ödül, bireylerin az veya çok bir bedel ödeyerek sahip olmak istedikleri her şey olabilir. Ödül, övülme, takdir edilme, mutluluk gibi soyut unsurlar olabileceği gibi, ev, araba, eşya gibi somut

unsurlar da olabilir. Maliyet ise sadece parasal maliyet olarak düşünülmeyp, alternatif maliyet, harcanan zaman, dışlanmak, aşağılanmak nedeniyle üzüntü duymak, vicdan azabı çekmek gibi katlanılan her türlü şeyi içerir. Rasyonelliğin temel varsayımı, seçim yaparken, bireylerin olası maliyetleri mutlaka ciddiye alıp, seçimleri sonucunda katlandıkları maliyete değecek bir ödül almalarıdır. Eğer ödül, katlanılan maliyete eşit veya ondan daha fazla ise yapılan seçim rasyonel; değilse irrasyoneldir (Demir, 2013b: 90-91). Rasyonel tercih kuramı ile din arasında bir ilişki kurulduğunda, bireylerin dini alana ilişkin bir seçimde bulunurken kullandıkları muhakeme tarzı ile ev, araba vb. alırken yaptıkları arasında özde bir fark olmadığı söylenebilir. Buna göre insanlar dini tercihlerde bulunurken, bir dine girerken veya dini faaliyetlere katılırken, tıpkı diğer alanlardaki gibi rasyonel davranmaktadırlar (Demir, 2013b: 66). Dinler, insanlara özünde ödül ve cezanın bulunduğu bir model sunmaktadır. Bir dine inanmak ve onun gereklerini yapmak, bu dünyada veya diğer dünyada bir ödüle hak kazanmayı, buna karşı dine karşı çıkmak ya da dinin gereklerini tam olarak yapmamak, duruma uygun bir cezayı gerektirir. Bireyin bu dünyadaki seçimleri doğrultusunda yaptıklarının bir kısmı günah, bir kısmı da sevap olarak yazılarak buna göre ödüllendirilir veya cezalandırılır (Demir, 2013b: 91).

3.1.3.1.2. Homo Islamicus

İslam dininde ele alınan insan modeli günümüz iktisat literatüründe geçerli olan insan modelinden farklıdır. İnsan maddi yanları kadar manevi yanları da olan bir varlıktır. İslam’ da insan ahlâki değerlere sahiptir ve bu değerler onun iktisadi kararlarında önemli rol oynamaktadır. İnsan, böyle birçok önemli ve karmaşık özelliği kendisinde barındırdığı için İslam, insanı çok geniş bir çerçevede ele almaktadır. İnsan, sadece kendini düşünerek hareket etmez, bütün toplumun çıkarını ve huzurunu düşünerek hareket eder. Bencil değildir, diğerkâmdır. İslam’ da insanın tüketimini, üretimini, tasarruf etmesini düzenleyen ve sınırlayan bazı kurallar bulunmaktadır ve bunlara göre hareket etmesi gerekmektedir. Ayrıca topluma karşı olduğu gibi çevreye karşı da duyarlı ve saygılıdır. Üretim, tüketim faaliyetlerinde kaynakların durumunu ve çevreye verilen zararı da göz önünde bulundurmaktadır (Eren, 2013: 372).

Önemli İslam düşünürlerinden biri olan Seyyid Ebu’ l Ala Mevdudi geleneksel ekonominin “Homo Economicus” kavramına karşılık, “Homo Islamicus” kavramını

ortaya koymuştur. İslami değerlerle yetişmiş İslam İnsanı olarak ifade edebileceğimiz “Homo İslamicus”, Allah’a kul ve O’nun yeryüzünde vekili olmak demektir. İnsan, Allah tarafından yaratılmış can ve ruha sahiptir. Homo İslamicus, mahlûkatın en değerlisidir. İslam’ ın insan kavramı, insanı yeryüzünde yaşayan ve dünyevi ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak tasvir eder, ancak insan bundan ibaret bir varlık değildir. Homo İslamicus, muhakeme ve analiz eden akıl gücüne sahiptir. Aynı zamanda o, kendi iç varlığının bilgisini elde edebilme imkanına sahiptir. Homo İslamicus, beşeri yeteneklerin sadece duyular ve akla bağlı olmadığının, varlığını kemale erdirip, zihin ve aklının manevi dünyanın ışıyla aydınlanabileceğinin ve manevi bilgiyi elde edebileceğinin farkındadır (Nasr, 1994: 21-22).

Homo İslamicus, İslam temeli üzerine inşa edilmiştir. Homo İslamicus kavramının Homo Economicus kavramından ayrıldığı iddia edilmektedir. Homo Economicus ile Homo İslamicus arasındaki en önemli fark, Kapitalist öncesi sistemlerde olduğu gibi, İslam’ da, toplumun refahı için her birey fedakâr ve dini normlara göre davranmalıdır (Farooq, 2011: 53). Kapitalizmin kendi çıkarlarını her şeyin üstünde gören “Homo Economicus” görüşü İslam’ a bu açıdan yabancı bulunmaktadır. Çünkü İslam’ da kişinin hareketlerine Allah’ a karşı sorumluluğu yön vermektedir. Bireyin iktisadi davranışlarında bazı unsurlar hâkimdir: Yalan söylememek, kul hakkına riayet, sözleşmelere uymak gibi... (Tabakoğlu, 2008: 404). Birey kararlarının oluşumunda önemli yer tutan inançlar (Demir, 2013a: 156) bireyin her alanda ilk olarak kişisel çıkarını düşünerek hareket etmesini engelleyecektir. Ancak, bireyin menfaatini düşünen bir fitratta yaratıldığı da kabul edilmektedir. Bu nedenle bireyin iktisadi davranışları, yoğun bir meta ekonomik baskı altındadır. İslam, bireyi İslami prensiplerle, Allah’ ın emir ve nasihatleriyle eğittikten sonra, iktisadi hayatta serbest bırakır. Bu şekilde, iktisadi hayatta fitraten mevcut olan iktisadi bir insan yerine eğitilmiş bir İslam insanı ortaya çıkmaktadır (Zaim, 1994: 101-102).

İktisadın temel hareket noktası olan “fayda” ve “tatmin” kavramları iktisatta dünyevi boyutla sınırlıyken, İslam iktisadında toplumsal ve uhrevi boyutlar da bulunmaktadır. Homo Economicus bir maldan kendisi faydalandığı oranda haz duyarken, Homo İslamicus başkalarına yardım etmekten de haz duyabilir. İslam’ da fayda anlayışı da bu dünyayla sınırlı olmayıp, asıl sonsuz ve mutlak faydaya ahrette ulaşılacağına inanılmaktadır (Balcı, 1994: 113-114). Bu nedenle insan, davranışlarında dengeyi korumalıdır. O sadece bir Homo Economicus değil, aynı zamanda Allah’ ın

yeryüzündeki bir halifesidir. Hemen ölecekmiş gibi ahiret için, hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışan ve Allah' ın rızkınızı arayın emrine uyarak yaşayan insandır (Zaim, 1994: 102-103).

İslam toplumunda iktisadi açıdan dengeli bir yapı oluşturulabilmesi İslam insanı tipinin yerleştirilmesine bağlıdır. Çünkü işçi, işveren, kamu ya da özel sektörde çalışan bütün yapıyı İslam insanı oluşturacaktır. Eğer iktisadi hayatta İslam ahlâkına göre davranışlarını ayarlayan İslam insanları yer alırsa, bu insanlar eline geçen iş imkânlarını iyi değerlendirip, talebi meşru ve faydalı alanlara yönlendirip, üretimi artırıp, faydalı yatırımlara yönelip, vergisini ve zekatını tam olarak ödeyip, servetini sosyal yardımlara harcaması sonucunda iktisadi gelişme gerçekleşecektir (Zaim, 1994: 110-111).

Homo Economicus ahlâki derdi olmayan, sadece kâr maksimizasyonu yapmaya çalışan bir birey olarak görülmektedir. Aslında Homo Economicus kavramının da Kapitalizmin kendisi olmadığı, Kapitalizmin üzerine felsefi olarak bir din karşıtlığının gelmesiyle ortaya çıkmış bir formül olduğu görülmektedir. Bugün Kapitalizmden bahsederken, sadece bu Kapitalizmdeki Homo Economicus kavramını görmemiz ve bundan önce Kapitalizme bütün karakterini veren etik ahlâki Kapitalizmin kökeni olan İslami Kapitalizmi göz ardı etmememiz gerekmektedir (Akyol, Çizakça, 2012: 124).

3.1.3.2. Devletin Rolü

Thomas Jefferson¹⁴, devleti ve devletin rolünü, “İnsanların birbirlerine zarar vermelerini engelleyebilen, onları kendi işlerini geliştirme konusunda serbest bırakan, emekçinin ağzındaki lokmaya göz dikmeyen akıllı ve tutumlu bir devlet...” olarak tanımlamıştır. (Akt: Gwartney, Stroup, 2004: 62). Devletin rolü, piyasanın kendi başına yapamayacağı işleri yapmaktır. Yani bir oyunun kurallarını belirlemek, hakemlik yapmak ve kuralları uygulatmak gibidir. Ayrıca, piyasa aracılığıyla yapılması mümkün olan ancak çeşitli güçlükler nedeniyle devlet aracılığıyla yapılması istenen işler de bulunmaktadır (Friedman, 2011: 37).

¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri' nin üçüncü başkanı (1801-1809). Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi' nin asıl yazarı ve ABD' deki Cumhuriyetçilik akımının ideallerini savunması ve yayması nedeniyle ABD' nin kurucu babaları arasında en etkili olanlarındandır.

Smith' e göre piyasa kendi kendini düzenleyebilmektedir. Piyasanın kendi yanlısını düzeltebilen niteliği onu şu düşünceye sevk etmiştir: İhtiyaç olanı sağlayabilmek için piyasaya güvenebiliriz; ticaretin serbestçe yapıldığı ve ihtiyaçlarımızın karşılandığı piyasanın önündeki başlıca engel devlet müdahalesidir (Cryan, Shatil, 2009: 38). Smith “Milletlerin Zenginliği” nde devlete; diğer toplumların şiddetinden ve istilasından toplumu koruma, mümkün olduğunca toplumun her bir bireyini adaletsizlikten ve baskıdan koruma ve belli kamusal işletmelerle kurumları inşa etme ve bakma olmak üzere üç temel görev yüklemiştir (Cryan, Shatil, 2009: 40). Öyleyse, devlet iktisadi hayata müdahale etmemelidir. Devlet, ulusal savunma, adalet ve yönetim, kârlı olmadığı için birey tarafından yapılmayacak, fakat toplum ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan yollar, limanlar, köprüler gibi sosyal sermaye yatırımlarını yerine getirmelidir. Bunların dışında kalan durumlar için Smith' in savunduğu gibi “görünmeyen el” daha etkindir. Şöyle ki bireysel güdülerle hareket edebilen her birey kendisi için en büyük kârı ancak böyle bir toplum düzeninde elde edebilecektir (Kazgan, 2012: 59-60).

Smith devlet müdahalesinin sonuçlarını da eleştirmiştir: “Fertlere sermayelerini ne şekilde kullanacaklarını emretmeye kalkışacak bir devlet adamı pek lüzumsuz bir meşguliyet yüklenmiş olmakla kalmaz üstelik hiçbir meclise hiçbir senatoya güvenle emanet edilemeyecek kadar büyük bir otorite elde eder: ve bu kudret, onu kullanmaya kendisini ehil zannedecek kadar deli ve kendini beğenmiş bir adamın elinde en tehlikeli halini alır” (Akt: Hayek, 2014: 87).

İslam dini de fiyatların kendiliğinden oluştuğu, karşılıklı rızaya dayalı olarak işlemlerin yapıldığı, müdahalenin olmadığı serbest bir piyasayı önermiştir (Küçükkalay, 2011: 84). Büyük İslam düşünürlerinden İbn Haldun da devletçiliğe ve devletin ekonomik hayata müdahalesine karşı çıkmıştır. Devletin iktisadi hayata müdahalesinin halkın teşebbüs gücünü zayıf düşüreceğini, teşebbüs gücü zayıflayan ülkelerin yoksullaşıp halkın yoksullaşmasının devlet bütçesini dengesizliğe sürükleyeceğini söylemiştir. İbn Haldun'a göre devletçilik bir kısır döngü meydana getirir. Devletin kendi hesabına bir takım iktisadi yatırımları, toplum çıkarlarının zarar görmesine yol açabilir. Ekonomik faaliyetlerin devletçe yürütülmesi resmi teşkilatın büyümesine ve bu da devlet gelirlerinin ihtiyaçlara yetişmemesine neden olmaktadır (Döndüren, 2012a: 360).

Kapitalist sistem içerisinde de devletin rolü konusu tartışılan bir konudur. Bu tartışmaya özellikle Kapitalist ülkelerin başında gelen Amerika’ nın tarihinde sık rastlamaktayız. On dokuzuncu yüzyılın başında Amerikan ekonomisinde devletin rolü konusunda demokrat bir grup devlet müdahalesine karşı çıkarken, diğer bir grup sağlıklı bir Kapitalizm için devletin perde arkasından desteğinin olması gerektiğini düşünmüştür (Akerlof ve Shiller, 2010: 207). Dönem dönem bu tarz farklılıklar yaşanmış olmakla birlikte genellikle devlet müdahalesinden uzak durulmak istenmiştir.

Türkiye’ de de 1990 yılında, bir grup muhafazakâr iş adamı tarafından MÜSİAD kurulmuştur. Bu dernek 1994 yılında “Homo İslamicus” isimli bir kitapçık yayımlamıştır. Bu kitapçıkta, Hz. Muhammed’ in ticaretle uğraşmasına atıfta bulunularak, sıkı çalışma ve serbest ticaret teşvik edilmiştir. Serbest piyasa sistemi önerilip, devletin ekonomideki müdahaleci rolüne karşı çıkmıştır. Asıl istenen İslam’ ın adalet ve merhamet değerleriyle bütünleşmiş bir Kapitalizmdir (Akyol, 2013: 176).

3.1.3.3. Serbest Ticaret

Alışverişlerin, ortaklıkların, sermaye hareketlerinin günlük pratiğe yönelik muamelelerinin genel ifadesi olan ticaret (Döndüren, 2012a: 8), daha çok gönüllülük üzerine kurulu karşılıklı mübadele işlemlerinin yapıldığı serbest bir piyasada en iyi şekilde gerçekleşir (Demir, 2013a: 17). Bir ekonomide piyasa sisteminin işleyebilmesi için de ekonomik birimlerin üretim ve tüketim alanlarındaki kararlarını özgürce oluşturmaları ve bu kararların oluşturulmasında herhangi bir müdahale olmaksızın arz ve talep koşullarına göre fiyatların belirlenmesi gereklidir (Ölmezoğulları, 2012: 19).

Serbest piyasaya bazı nedenlerle karşı çıkmaktadır. Bunun asıl nedeninin, piyasanın bu işi gerçekten iyi yapıyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çünkü serbest piyasa, sadece birtakım insanların istediği şeyleri değil, bütün insanların isteklerini verir. Serbest piyasaya karşı olanların çoğu, aslında özgürlüğün kendisine inanmamaktadır (Friedman, 2011: 19). Daha yüksek refah, daha kaliteli, daha çeşitli ve daha ucuza mal ve hizmet temini için savunulan serbest ticaretin (Acar, 2005: 32) pek çok yararı bulunmaktadır. Uzun vadeli sonuçları açısından en önemli yararı ise statik bir dünyaya karşı dinamik bir dünyaya kapı aralamasıdır. Bugün serbest ticaret sayesinde hayal gücü daha geniş, yaratıcı beyinler yetişmektedir (Acar, 2005: 57).

Ekonomik eşitlik, adalet olarak algılanıp serbest piyasa adaletsizliğe yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Ekonomik eşitliği sağlama çabaları, ancak bir başkasının ekonomik ve kişisel özgürlüğünü ortadan kaldırmayıp insan haklarına zarar vermezse doğru olur. Hayatın her alanında baskıyla hareket eden bir sistem, bir dönem zenginliği eşit paylaştırıp geçici olarak başarılı olsa bile “sosyal adalet sistemi” olmak yerine sadece zorba bir sistem olabilir (Mevdudi, 2004: 383). Bu konuda Avusturyalı düşünür Ludwig von Mises (2004: 10), serbest piyasa sistemi eleştirilerine karşı kişileri eleştirmektedir. Çünkü servet elde etmek için insanlara daha ucuz veya daha fazla sevdikleri şeyler teklif edilerek, onları tatmin etmeye gayret gösterilmelidir. Kanun önünde eşitlik ilkesiyle kişilere milyonlere meydan okuma gücü verilmiştir. Serbest bir piyasada çikolata krallığına, sinema yıldızına üstün gelinemiyorsa, bu başarısızlıktan sadece kişiler sorumlu tutulmaktadır. Diğer taraftan zenginlik ve yoksullukla ilgili eleştirilere de serbest piyasa sisteminde hiç kimsenin bazı insanlar zengin olduğu için ihtiyaç içinde olmadığını, bazı insanları zengin yapan sürecin pek çok insanın ihtiyacının tatminini geliştiren sürecin kendisi olduğunu ve kişilerin tüketicilere en iyi şekilde mal ve hizmet sunmada başarılı oldukları sürece zenginleşeceği yanıtını vermiştir (Mises, 2004: 38).

İslam dini, insanın ekonomik hayatını iki ayrılmaz kavram olan adalet ve özgürlük temelinde sağlamayı amaçlayan temel ilkeler koymuştur. Servetin elde edilmesi, kullanılması, artırılması ve dağıtılmasını kapsayan bir ekonomik sistemin bu temel ilkeler doğrultusunda belirlenmesi gerekmektedir (Mevdudi, 2004: 51). Toplumsal adalet kavramı, İslam toplumunda bütün ahlâki unsurların temel taşı olarak oluşturmaktadır. Kur’ an’ daki tüm ekonomik ilkeler, mutlaka toplumsal adalet kavramıyla ilgilidir (Savaş, 1997: 133). Bu nedenle İslam dininde adalet kavramına büyük önem verilerek zengin kişilerin vicdanlarıyla hareket ederek yoksul kişileri gözettiği zaman toplumdaki adaletsizliğin ortadan kalkacağı ifade edilmektedir. Sosyalizm’ de ise zengin kişilerin mallarına devlet el koymaktadır. İslam’ da zekat ve sadaka vardır, Sosyalizmde ise kolektivizasyon¹⁵ vardır. Hatta Sosyalistler, Kur’ an’ ın istediği hayırseverliği sakıncalı bile görmektedirler (Akyol, Çizakça, 2012: 59). Hâlbuki sosyal devletin her şeyi gerçekleştirebilmesi mümkün olamayacağı gibi, bir Müslüman’ ın bütün hayırseverlik sorumluluğunu tümüyle devlete yıkması da çok ahlâki bir

¹⁵ Sovyetler Birliği’ nde 1928’ den 1933’ e kadar sürdürülen Marksist- Leninist politikadır. Bireye ait toprakları ve bireysel emeği kolektif tarım ve emekle değiştirmeyi amaçlamıştır.

davranış değildir. Bu nedenle de Batı’ da, dindar ve muhafazakâr kesim sosyal devleti genişletmeye çalışmaz. Bunun yerine aşevleri, yurtlar, hastaneler, vakıflar gibi hayır kurumları yoluyla ihtiyaç sahiplerine ulaşmayı tercih ederler (Akyol, Çizakça, 2012: 81). “Demek ki Kuran ideolojisinin vazettiği adalet sosyalist düşüncenin modern toplumun geniş bir kesiminin ideali olarak devrimize empoze ettiği adalet değildir. Grimme¹⁶’ in zannettiği gibi Muhammed sosyalist değildir. Grimme bunu söylerken herhalde pek radikal olmayan bir sosyalizmi düşünüyordu” (Rodinson (1978: 39).

Akyol (2013: 174)’ un ifadesiyle “İslam, ticaret dostu bir din olarak doğdu. Bu sayede gelişen “İslami kapitalizm” ise, İslam medeniyetinin dinamizminin ve ihtişamının itici gücü oldu.” İslam dininde “serbest piyasa ekonomisi” tavsiye edilmektedir (Hekimoğlu, 2011: 158). Kur’ an’ da, iktisadi değer olarak görebileceğimiz karşılıklı rızaya dayalı serbest ticaret, insanın çalıştığından başka hakkının olmaması ve kazançtan verme infak olmak üzere üç temel üzerinde durur. Bunun anlamı insanlar özgür olduğu için serbest piyasanın esas olmasıdır. Serbest piyasada emeğin hakkı korunarak, haksızlıklar önlenerek, adalet sağlanmaktadır. Serbest ve adaletli bir rekabet ortamında kazanç sağlayanlardan bir miktar alınıp bu ortamda çeşitli şekillerde yararlanamayanlara ve ortak hizmetlere aktarılacaktır. Bu değerlerin esas olduğu bir ekonomik sistem İslam’ ın öngördüğü bir sistemdir (Eliacık, 2011: 525).

3.1.3.4. Rekabet

Amerikalı bir ekonomist olan Clair Wilcox’ e göre, “Rekabet, sınai verimlilik artışının temelini oluşturan yenilikçi gelişmelerin kaynağıdır. Bu niteliğiyle, israfı azaltarak, üretimi, maliyetini düşüremeyenlerden alır, düşük maliyetle gerçekleştirenlere teslim eder” (Akt: Gwartney, Stroup, 2004: 35). Piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması ile birlikte, rekabet ortamı da doğmaktadır. Rekabet, piyasa ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Rekabet üreticileri daha verimli çalışmaya ve tüketicilerin

¹⁶ Hubert Grimme, bir Alman şarkiyatçısıdır. Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed ile ilgili eserleri bulunmaktadır. Mohammed II eserindeki iddiasıyla dikkat çekmiştir. Bu iddiaya göre ilk ve orijinal şekliyle İslâmiyet, bir din olmaktan çok o günkü topluma hâkim olan sosyal bozuklukların giderilmesini ve özellikle zenginlerle fakirler arasındaki farklılıkların giderilmesini amaç edinen ve bunun için de fakirlere yardım edilmesini emreden sosyal bir harekettir. Ayrıca Hz. Muhammed’in başlangıçta yeni bir din tebliğcisi kişiliğiyle ortaya çıkmadığını ve insanları sosyalizme çağırdığını iddia etmiştir. Hz. Muhammed’ i sosyalist bir reformcu gibi gösteren bu iddia Batılılar arasında dahi kabul görmemiş, örneğin Hollandalı oryantalist C. Snouck Hurgronje yazdığı bir makalede Hz. Muhammed’ i bir sosyalist davetçi gibi göstermenin doğru olmadığını belirtmiştir.

tercihlerine karşılık vermeye zorlamaktadır. Ayrıca verimsiz firmaları da piyasadan yok ederek, verimli firmalara yerini bırakmaktadır (Gwartney, Stroup, 2004: 35).

Adam Smith büyük eseri “Milletlerin Zenginliği” ne serbest piyasa kapitalizmi yoluyla zenginlik ve refahın nasıl yaratılacağı konusuyla başlar ve şu üç özelliğe dikkat çeker: Özgürlük, kişisel çıkar ve rekabet. Kısaca özgürlük; ürünleri, emek ve sermayeyi üretme ve mübadele edebilme hakkıdır. Kişisel çıkar, kişinin kendi işini takip edip başkalarının kişisel çıkarına başvurma hakkıdır. Rekabet ise mal ve hizmetlerin üretim ve mübadelesinde rekabet etme hakkıdır (Skousen, 2011: 22).

Kapitalizmin Sanayi Devrimi’ nin başında İngiltere’ de sınırlanmayan rekabet, iktisadi gelişme için, bireyin refahının yükselmesi için temel unsur olarak görülüyordu. Adam Smith, rekabetin olduğu tüm toplumlarda refahın da artacağı görüşündeydi. Hatta Smith’ in döneminde İngiltere’ de piyasa şekli rekabet modeline yakındır. Böyle bir durumda gerçekten bireysel çıkarlarla toplumsal yarar sağlanabilir (Kazgan, 2012: 59-60).

Rodinson, Kur’ an’ da iktisadi faaliyetlerin yer aldığını da belirtmiştir: “Ekonomik faaliyeti, kazanç peşinde koşmayı ve sonuç olarak pazar için üretimi hem Kur’ an hem de gelenek makul karşılamaktadır...” (Akt: Akarçay, 2009: 188).

İslam toplumunun iktisat düzeni, müdahaleden uzak, serbest rekabet düzeni olarak tanımlanabilir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’ in Narh¹⁷ uygulaması teklifini “Fiyatları belirleyen Allah’ tır” diyerek kabul etmemesi, hiçbir beşeri organizmanın zorunlu bir durum olmadıkça, fiyat belirleme hakkına sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Hem bir alim hem de muhtesib olan İbn Teymiye, spekülasyonun olmadığı piyasalarda resmi olarak fiyatları belirlemenin doğru olmadığını anlatmıştır: “Normal bir piyasada tüccar ve zanaatkarlar müşteriden maliyet fiyatlarını ve ilaveten risklerinin karşılığı olan bir fazla değeri talep ederler. Daha spekülatif bir piyasa durumunda ise piyasaya iştirak edenlerin öznel değerlendirmeleri önemli bir rol oynar. Merkezi otoritelerin (kıtlik ve benzeri durumlarda) zaman zaman vuku bulan müdahalesi ahalinin temel ihtiyaçlarının giderilmesi için faydalı olabilir. Ancak, loncalar veya resmi otoriteler tarafından genel fiyat tespiti, hem verimsiz, hem de etkisiz olması hasebiyle, doğru değildir” (Özel,

¹⁷ Narh, yetkili kişi veya kuruluşun esnaf ve tüccara mallarını belli bir fiyata satmalarını emredip, bu fiyattan daha aşağı veya yukarı satışı yasaklamasıdır.

1994: 6). İslam, şeffaf bir piyasayı savunmuştur. Bu nedenle serbest rekabetin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmıştır. Arz dengesinin bozularak karaborsacılığın, malın pazar dışından alınmasının veya üreticinin elinden ucuz fiyatla alınarak tekel oluşturmanın, satın alınan bir malın kabzdan önce satışının, aşırı fiyat kırarak yıkıcı rekabet yapmanın İslam’ da yeri yoktur. Piyasa fiyatlarının dış müdahaleler olmadan arz ve talep dengesiyle oluşması amaçlanmaktadır (Döndüren, 1998: 293-294).

Hiz. Muhammed (s.a.v.) döneminde olduğu gibi dört halife döneminde de serbest rekabet sonucu oluşan piyasa fiyatları esas alınmıştır. Narh uygulaması kabul edilmemiştir. Diğer yandan, Hâtıb İbn Ebî Beltea’ nın kuru üzüm fiyatlarını çok düşürmesi üzerine Halife Ömer fiyatlara müdahale etmiştir. Fakat daha sonra serbest bırakmıştır: “Sana söylediklerim ne emirdir, ne de hüküm. Bu belde halkının hayrı için arzu ettiğim bir şeydir. Nasıl ve nerede istersen satabilirsin.” Bunlara dayanarak, İslâm’ da serbest rekabet ilkesine dayanan bir piyasa anlayışının esas olduğu görülmektedir. Piyasada serbestliğin kötüye kullanılması durumunda devletin fiyatlara müdahale edebileceği de görülmüştür (Döndüren, 2012b: 122-123).

İslam’ ın bir serbest piyasa hatta Kapitalizm geçmişi olduğu düşünülmektedir. Aslında Kapitalizm, serbest piyasa, özel mülkiyet gelişim serbestliği ise bunun da İslam dininde bir karşılığı bulunmaktadır. Hatta İslam dini, Batı’ daki şeklinden farklı olarak dünyada insani ve ahlâki bir Kapitalizmin öncülüğünü gerçekleştirmiştir (Akyol, Çizakça, 2012: 107-108).

Serbest ticaret, serbest rekabet ekonomisi öngören İslam, Müslümanların zenginleşme, servet edinme ve biriktirme arzularına da engel olmamıştır. Fakat bu arzularına ulaşmak için sınırsız rekabet etmenin, sömürgecilik yapmanın, piyasadan yararlanarak başkalarını sömürmenin yeri yoktur (Küçükcalay, 2011: 83). Weber (2011: 136)’ de bedensel zevkler ve günah için değil de Tanrı için çalışmak gerektiğini söyleyerek, zenginliği Tanrı’ nın buyruğu olarak görmüştür. Zenginliği, tembelliğe ve günahkar yaşam zevklerine karşı bir tahrik olarak gördüğü zaman tehlikeli bulmuştur. İslam, temeli İslam’ a uymayan, şükürden uzak, insanın insanı kaba biçimde sömürmesiyle ortaya çıkan zenginleşmeye karşıdır. Cahiliye Döneminde olduğu gibi, Ebu Cehillerin hükümler olduğu iktisadi bir rejime karşıdır. Bunu, her türlü zenginlik kötü olarak değil, İslam’ ın meşru kabul etmediği zenginlikten uzak durulması gerektiği şeklinde anlamalıyız (Özel, 1994: 12-13).

3.1.3.5. Mülkiyet

Mülkiyet kavramı, iktisadi ve sosyal bir sistemin temel unsurudur. Kapitalizmin temelinde de mutlak özel mülkiyet vardır. Buna göre mülkiyet hakkı kutsal ve dokunulmazdır (Tabakoğlu, 2008: 237). Kapitalist sistemin işleyişi açısından son derece önemli olan özel mülkiyet kurumunun en belirgin fonksiyonu, belirli ekonomik kaynakların nasıl kullanılacağına kimin karar vereceğinin belirlenmesidir. Özel mülkiyet Kapitalist sistemde tasarruflar ve sermaye birikimi için önemli bir teşvik aracıdır (Ölmezogulları, 2012: 26). Aristo' ya göre de özel mülk insanların yardımseverlik ve hayırseverlik erdemlerini hayata geçirme imkanı verir (Skousen, 2011: 38).

“Akılcı ve Homo Economicus olan birey, iktisadi seçim konusundaki davranışlarını tam bir serbestlik içinde yürütebilmesi için, eldeki kaynakları mutlak olarak tasarruf edebilmesi gerekir. Bu gereklilik ancak özel mülkiyet ve girişim serbestliği kurumları ile sağlanabilir. Öyleyse sonsuz gereksinimler ile sınırlı kaynaklar arasında geçiş yapan birey ister istemez özel mülkiyet ve girişim serbestliğinin geçerli olduğu bir toplumun üyesidir. Bu toplum ise kapitalist toplumdur...” (Ülgener, 2006: 190). Özel mülkiyet, toplumsal mülkiyet karşısı olarak, ancak emek araçlarının ve emeğin dış koşullarının özel kişilere ait olduğu yerlerde bulunur (Marx, 2012: 1. Cilt, 727-728).

İnsanların nerede, nasıl çalışacağına karar verip, özel mülkiyet edinmesi en doğal haklarından. Liberal düşüncede, doğal bir hak söz konusuysa bu durumda hiç kimse, hatta devlet bile buna müdahale edemez (Cryan, Shatil, 2009: 31). Mülkiyetin önemini anlayabilmek için öncelikle onun kişiler arasındaki konumunu bilmeliyiz. İnsanın kendisiyle bazı şeyler arasında başka şeyle arasında olmadığını kabul ettiği özel bir ilişki bulunur. Normal olarak bu ilişki sayesinde kişi kendisini o konuda başkalarından öncelikli görmektedir (Mutahhari, 1997: 39). Aslında mülk sahibi olma ve otoritenin bir kısmının veya tamamının yok edilmesi kişisel veya sosyal çıkarın yok olması demektir. Genel olarak da birinin sona ermesi diğerinin sonunu getirir. Bunların ikisinin birden kaybedilmesi ise oldukça acı bir durumdur (Yazır, 2011: 1. Cilt, 130-131).

Tarihçi ve yazar Hilaire Belloc' a göre, “Servetlerin istihsalini kontrol etmek bütün insan hayatını kontrol etmek demektir” (Akt: Hayek, 2014: 127). Sosyalizmin mülkiyet anlayışı ise müşterek mülkiyettir. Sosyalizmin hedefi; üretim vasıtalarını, özel

mülkiyetten organize toplumun mülkiyetine, yani devlete aktarmaktır. Sosyalist bir devlet, maddi üretim faktörlerinin hepsine sahip olur (Mises, 2007: 39). Sosyalizmde devlet tek başına onlara tasarruf eder ve onların üretimde nasıl kullanılacağına karar verip üretim yapar (Mises, 2007: 125).

İslam' ın görüşünün ne olduğunu, nasıl bir yol izlediğini araştırdığımızda İslam' ın kişisel mülkiyeti ilke olarak kabul ettiğini görmekteyiz. İslam bu yönüyle Sosyalizmle temelden çatışmaktadır. İslam' ın kabul ettiği mülkiyet, belirttiği şartlar çerçevesinde elde edilen ve temiz kazanma esasına dayanan mülkiyettir. İslam, kazanç ve mülkiyetin temelinde sadece emek arar: Şu veya bu şekliyle bedeni veya zihni bir emek (Kutub, 1985: 55). İslamiyet' te mülkiyet konusunda Rodinson, "...din hukuku bakımından, üretim araçlarının mülkiyetiyle ilgili hiçbir özel kısıtlama yoktur. Açık bir biçimde Kur' an mülkiyet hakkını tartışmamakta" der (Akt: Akarçay, 2009: 187). İslam' ın bu konudaki yaklaşımı insan fitratına uygun, bütüncü, emekten yana ve esnek özellikler içermektedir. Mutlak anlamda mülkün sahibi Allah' tır (Tabakoğlu, 2008: 237). Ancak Allah, insanlara kullanma ve tasarruf etme hakkı vermiştir. İslam' da insanın var olan mülkiyet ve mala karşı sevgi beslemesi kabul edilmiştir. Yalnız sınırsız mülk ve servet edinme yarışına dönüşecek nitelikte olması hoş karşılanmamıştır. İnsana bu anlamda bir sınırlama getirilmiştir. Nitekim kainatın, her şeyin sahibi Allah olduğu için İslam' da mutlak ve sonsuz bir mülkiyetten bahsedilemez (Küçükkalay, 2011: 80-82). Mülkiyet hakkını kullanırken özellikle bazı hususlara dikkat edilir. Mal atıl tutulmadan, başkalarına faydalı olabilmek amaçlı, zarar vermeden kullanılır. Helal yoldan kazanılır ve zekatı verilir. Malın tüketiminde israf ve cimrilikten kaçınılır (Zaim, 1994: 104). İslam dini helal yollardan zengin olan kişinin mal-mülk elde etmesini doğal karşılamaktadır. İnsanlar helal yollardan kazandıklarını, yine helal yollardan harcaması konusunda uyarılmıştır. İnsanlar güzel ve rahat bir hayat sürmeleri konusunda özgürdür. İslam dininde insanların lüks içinde yaşamaması ya da servetini keyfi biçimde harcamaması için dengeli bir sistem ortaya konulmaktadır (Mevdudi, 2004: 58).

Kur' an-ı Kerim' in sosyalist ve liberal kesim tarafından farklı yorumlanması nedeniyle, İslam düşüncesinde mülkiyet kavramı oldukça tartışmalı bir konu hâline gelmiştir. Bir kısmı Peygamber' in tüccarlığını örnek gösterirken diğeri ise malvarlığı üzerindeki mülkiyet ile üretim aracı mülkiyetinin eşdeğer olmadığını söylemektedir. Ancak şu noktada hemfikirlerdir ki Kur' an' ın izin verdiği mülkiyet, sahibine sınırsız bir hak vermemektedir (Karahöyük, 2013: 215-216).

“Gerçek şu ki, arz Allah’ ındır; ona kullarından dilediğini mirasçı kılar” (Araf suresi: 128). Bu ayet, özel mülkiyet edinmeye karşı değildir. Kur’ an aynı zamanda şunu da söylemektedir: “Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ ındır” (Bakara suresi: 284). Bu ayetten de özel mülkiyetin olmadığını, sadece kamu mülkiyetinin olduğu sonucuna ulaşılabilir mi? Her şeyin sahibi olan Allah özel mülkiyete izin vermeseydi, aynı şekilde kamu mülkiyeti konusunda da aynı şartlar söz konusu olacaktı. Ayrıca Fussilet Suresi 10. ayette şöyle buyrulur: “...Ve isteyip-arayanlar için eşit olmak üzere oradaki rızıkları dört günde takdir etti.” Bu ayetten de Kur’ an-ı Kerim’ in dünyadaki bütün nimetlerin insanlar arasında eşit olarak bölüştürmeyi öngördüğü ve bunu tüm malların kamu malı olması üzerinden yapacağı anlamı çıkarmak yanlıştır. Çünkü ‘...ve isteyip arayanlar için eşit olmak üzere...’ emri, her insanın tüm varlıklardan eşit oranda pay alması anlamına gelen “eşit pay- eşit bölüşüm” ilkesinden farklıdır. Bu mümkün değildir. Ayrıca ‘tüm rızık arayıcılar’ ibaresinin, sadece insanları içine almayıp bütün canlı varlıkları kapsamaktadır (Mevdudi, 2004: 99).

Bazı ilkelere dayanarak bazı durumlarda mülkiyet hakkından yararlanmanın ve kötüye kullanmanın sınırlandırıldığı sonucunun çıkarılabileceği düşünülse dahi Kur’ an-ı Kerim’ de mülkiyet hakkı tartışılmamaktadır. Kanunlarda da mülkiyet hakkı tartışılmayıp, kesinlikle adalete aykırı görülmemiştir. Kur’ an, iktisadi açıdan adaletin olması için aşırı bir kazanç şekli olan ribayı yasaklamaktadır. Toplum içinde zenginlerin gelirleri oranında az veya çok katılmak mecburiyetinde oldukları düzenli bir yardım olmalıdır. Tabii kabul edilen ve diğer dünyada da farklı unsurlara göre devam edecek olan sosyal şartlardaki farklılaşmaya dokunulmamaktadır (Rodinson, 1978: 37).

3.1.4. İslam Kapitalizm Uyum

İktisadi sistem, bir milli ekonominin yapısını belirleyen temel unsurlardandır (Dağcı, 2005: 17). Burada bir hatırlatma yaparak Kapitalist sistemi ve Sosyalist sistemi kısaca tanımlayabiliriz. Kapitalist sistem bir üretim biçimidir, yani bir işletmede üretimin tamamlanabilmesinde esas olan iktisadi bir modeldir (Rodinson, 1978: 21). Tarım ekonomisine dayanan feodalizmden sonra, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkmıştır. Kapitalizmin dayandığı düşünce, liberal düşüncedir. Bireycilik, özel mülkiyet, sözleşme hürriyeti, rekabet, serbest piyasa, serbest dış ticaret ve sınırlı devlet müdahalesine dayanmaktadır (Bal, 2011: 4). Sosyalist sistem, Kapitalist sistemin toplumda tüm

fertlerin refahının sağlanamayacağı düşüncesinden hareketle belirli bir azınlığın refaha ulaşacağı ve ekonomide istikrarsızlık ve dalgalanmaların yaşanacağı tezini ileri sürerek Kapitalist sisteme tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalist sistem üretim araçları mülkiyetinin kamuya ait olduğu, bu araçların insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplumu yöneten organ tarafından üretime tahsis edildiği iktisadi bir organizasyondur (Işık, 2013: 107).

Tüm bu tanımlardan yola çıktığımızda İslam' ı da bir sistem olarak görebilir miyiz, yani İslami sistem var mıdır? Bu konuda İmam el- Benna, Mevdudi, Seyyid Kutub gibi İslamcılığı savunan isimler¹⁸ İslam' ı hayatın bütün alanlarını kapsayan bir sistem olarak görmektedirler. İslamcı ideolojinin özünü oluşturan bu görüşe inananlar, Saltanat, Meşrutiyet, Cumhuriyet, Liberalizm, Kapitalizmi, yani bütün “beşeri sistemler” i reddetmektedirler. Bunların yerine “İslami Sistem” getirmek gerektiğine inanmaktadırlar. O hâlde “İslami sistem” nedir? İran gibi bir Cumhuriyet mi ya da Suudi Arabistan gibi bir Monarşi mi? İlk dönem Medine gibi bir şehir devleti mi, yoksa Osmanlı gibi bir imparatorluk mu? Bu “İslami sistem” de yöneticiler babadan oğla mı geçer, seçimle mi olur? Eğer seçimleyse, bu seçimler bir defaya mahsus mu yapılır ya da kaç yılda bir yapılır? Merkeziyet mi esastır, adem-i merkeziyet mi gibi sorular çoğaltılabilir. Genel olarak İslamcılık savunucularının dışında “İslami sistem” diye bir şey olmadığı düşünülmektedir. Elbette, Allah' ın ilmi ve kudreti her şeyi kuşatmıştır. Fakat Allah insanlara hayatın her alanını tüm detaylarıyla açıklayan bir “sistem” mi indirmiştir? Yoksa belli meseleleri hükme bağlayıp, diğer meseleleri ise, genel ilkelerle yol gösterdiği ve kendisine akıl verdiği kullarının tecrübesine mi bırakmıştır? Sorularını düşündüğümüzde de bu gerçeği daha iyi görebilmekteyiz (Akyol, Çizakça, 2012: 99-101).

İslam' a ait bir iktisadi sistem olup olmadığı da sıkça sorulan bir sorudur. Sistem kelimesinin anlamına bağlı olarak bu soru farklı şekillerde yanıt bulur. Eğer sistem kelimesiyle olmuş, bitmiş ve kesinlik kazanmışlık kastediliyorsa böyle bir İslam iktisadi sisteminin olmayacağı söylenebilir. Fakat sistem kelimesiyle diğeriyle tutarlı parçaların oluşturduğu bütün anlamı kastediliyorsa o zamanda çok fazla İslam iktisadi sisteminden söz edilebilir. Şüphesiz ki İslam' ın ekonomik hayatın düzenine dair birtakım temel kuralları vardır. Ancak bu kuralların yorumlanmasından farklı sonuçlar

¹⁸ Bkz. <http://istiraki.blogspot.com.tr/2011/02/seyyid-kutub-ve-musluman-kardesler.html>.

çıkarılabilir. Bu sebeptendir ki bazen “İslam Sosyalizmi” ile bazen de “İslam Kapitalizmi” ile karşı karşıya kalınabilir. Tabi ki bunların yanı sıra farklı görüşlerle de karşılaşmamız mümkündür (Orman, 2012: 33-34). İslam, İslam’ ın evrensel hayat görüşüne bağlı herhangi bir toplumun hayat tarzı demektir. İslam bir toplumun tabii gelişmesine ve çağdaş ihtiyaçlarına göre birçok şekle uygun görünebilir (Kutub, 1985: 96). Ancak birçok kesim tarafından en çok tartışa gelen konuların başında İslam ve Kapitalizm gelmektedir. Dindarlığın veya milletçiliğin etkisiyle hareket eden bazı Müslümanlar bu görüşü savunarak, modern iktisadi yöntemlerin benimsenmesinde dini geleneklerin karşı olmadığını veya bu geleneğin iktisadi, sosyal adaletten yana olduğunu göstermeye gayret etmişlerdir (Rodinson, 1978: 18).

Bugün Kapitalizm kaçınılmaz bir sistem haline gelmiştir. Çalışmanın, para biriktirmenin, para harcamanın bir zorunluluk haline gelmesi bizi kendiliğinden sisteme dahil etmektedir. Geriye doğal olarak bu sistemin ahlâkiliğinin sorgulanması kalmaktadır (Sponville, 2012: 11).

Kapitalist sistemin ilk dönemlerinde (vahşi kapitalizm) çalışanların aşırı sömürülmesine karşı tedbir olarak birtakım sosyal politikalar geliştirilmiştir. İşçi sınıfı hafta tatili, yıllık ücretli izin, asgari ücret gibi bazı kişisel hakların yanı sıra sendikacılık, toplu pazarlık ve grev gibi kolektif haklar elde etmiştir. Bu şekilde durum iyileştirilerek refah artırılmıştır. Fakat yine de sistem içinde uyumsuzluklar yaşanmaya devam etmiştir. Bugün hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumunda geçiş sürecinde, toplu ilişkilerden bireyci ilişkilere, çatışmadan dayanışmaya, merkezîyetçi ve otoriter yapılanmadan ademi merkezîyetçiliğe doğru bir geçiş yaşanmıştır. Kısmi süreli çalışma, evde çalışma gibi atipik çalışma tarzları giderek yaygınlaşmaktadır. Kapitalist toplumda ortaya çıkan bu unsurlar, İslam’ ın çalışma ilişkisiyle son derece uyumlu bulunmaktadır (Balcı, 1994: 115). Artık günümüz Kapitalizmi ahlâk açısından belli bir seviyeye ulaşmıştır. Bugün Kapitalizm ahlâksızlığı akılsızlık olarak görmektedir. Ahlâk ve erdemin olmadığı bir toplumda da kalkınmanın gerçekleşmeyeceği iddia edilir (Tabakoğlu, 2008: 411). Kapitalist sistem 1917-1990 döneminin ardından günümüzde küreselleşmiş ve tek dünya sistemi haline gelmiştir. En önemlisi de alternatifi olan Sosyalizm karşısında bir zafer kazanmış olmasıdır. Gerçek olan da şudur ki Sosyalizmin var olması Kapitalizmi daha ilerici ve daha ahlâki yapmıştır (Ölmezoğulları, 2012: 268). Bu nedenle bugün ahlâki bir Kapitalizme daha fazla vurgu yapılmaktadır. Helal sınırları içerisinde kazanıp, harcayan, kazancıyla

eğitimden sağlığa kadar toplumun yararı için hizmet veren insanların var olduğu Kapitalist bir toplum amaçlanmaktadır (Akyol, Çizakça, 2012: 9). Kapitalizmin gelişmesi, artık tüm dünyanın bildiği İslami inanışın yaygınlaşmasıyla paralel gerçekleşmektedir. Bugün Ortadoğu’ nun tamamında tüketimin belirlenmesinde din unsuru ön plana çıkmaktadır. İslam’ a göre yaşayan insanlar konut, eğitim, banka, yiyecek, giyecek, tatil her alanda İslami olanları tercih etmek istemektedir. İslami tüketime önem verilerek, insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik imkanlar sunularak, İslami beğeni ile küresel beğeni bütünleştirmek istenmektedir (Nasr, 2012: 32).

İslam’ ın Kapitalizme uygun bir ahlâka ve zihniyete sahip olduğuna güzel bir kanıt da Mozabitlerdir. Cezayir’in güneyindeki yaşayan Mozabitler, Abaditesler’ in Müslüman kolundandır. Bunları inceleyenler, Weber’ in Kapitalizmin doğmasında önemli bir rol oynadıklarını söylediği Kalvinistler’ e birçok bakımdan benzediklerini görmüşlerdir. Onları tanımlamak için “İslamiyet’ in Püritenleri” ifadesi kullanılmaktadır. Mozabitler çölde hurma ağacı yetiştirmek için canla başla çalıştılar. Ama bunlar, aynı zamanda tüccar insanlardı. Cezayir ve Cezayir dışında meta alım-satımıyla ve faizle ödünç para vererek büyük bir servet biriktirdiler. Bu tipik Kapitalistlerin dinin doğmasında faaliyetlerinin önemini açıklamaya yarayabilecek hususlar hakkında, genellikle İslam’ a göre kesin bir orijinallik yoktur (Rodinson,1978: 122-123).

Bankacılık alanında da bugün İslam’ a uygun gelişmeler yaşanmaktadır. Faiz konusunda hassas olan insanlar bugün birçok ülkede faaliyet gösteren İslami banka ve yatırım firmalarını tercih edebilmektedir (Nasr, 2012: 34). İslami bankacılık Batı’ daki leasing, partnership (muşaraka), mak-up financing (murabaha), profit-sharing (kar ortaklığı) uygulamalarının uyarlamasından oluşmaktadır. Bu şekilde faizsiz Kapitalizme kapılar açılmaktadır. Bu uygulamaların yanı sıra yine de bazı Müslümanlar ribanın makul bir faizi de kapsayıp kapsamadığı konusunu sorgulamaktadır. Bugün İmad-ad-Dean Ahmed¹⁹ gibi isimler ribayı herhangi bir ticari malın peşin satışından elde edilen insafsız kâr veya paradan alınan fahiş oranında faiz anlamına geldiğini söyleyip,

¹⁹ Filistin kökenli Amerikalı bir bilim adamı, Müslümanları ve Müslüman olmayanları eğitmek için 1993 yılında kurulan “Minaret of Freedom Institute” nun başkanı ve yönetmenidir. İslam dini, tarihi ve medeniyeti üzerine dersler vermektedir.

piyasanın gerektirdiği oranda faiz almanın riba sayılmaması gerektiğini düşünmektedir (Akyol, Çizakça, 2012: 17).

İslam' ın Kapitalizmden ayrıldığı temel noktalardan birisi, Kapitalizmde servetini biriktirmekle ve daha sonra faiz içeren bir yatırımda kullanmakla parasını katlanarak arttırılacağı düşünülmektedir. Fakat İslam dininde faiz yoluyla servetin artmasından ziyade aksine azaldığına inanılmaktadır (Mevdudi, 2004: 146). Kapitalist sistemde, fırsatçılık yaparak sınırsız servete sahip olma imkanı bulunurken, İslam fırsatçılığı kabul etmeyip gerçek hayatta hem toplum hem de kendisi adına menfaat sağlaması kaydı ile tüm bireylere hayatlarını kazanmaları için eksiksiz bir özgürlük verir (Mevdudi, 2004: 57).

Kapitalizm mevcut düzeni, ahlâk ve vicdanı bozmak, devlet ve toplumu altüst etmek, ferdi ve sosyal yıkılışı hazırlamak suçuyla itham edilmektedir (Kutub, 1985: 19). Bu nedenle de bazı Müslümanlar tarafından Sosyalizme daha uygun olduğu söylenmektedir. Sosyalizmin aslında iyi bir şey olduğu, çünkü sonuçta fakirlerin ve ezilmişlerin hakkını savunduğu ve eşitlikçi bir toplum hedeflediği, bu yönden de İslam' ın toplumsal amaçlarına uygun olduğu düşünülmektedir. Hâlbuki durum farklıdır. Çünkü fakirler ve ezilmişler konusunda İslam' ın ve Sosyalizmin öngördüğü araçlar zıtlık göstermektedir. Aliya İzzetbegović²⁰, bu durumu şöyle özetlemiştir: “İslam vermeyi, sosyalizm el koymayı emreder.” Yani, İslam, toplumsal adaletsizliği, toplumdaki zenginlerin vicdanlarını harekete geçirerek azaltmayı amaçlamaktadır (Akyol, Çizakça, 2012: 58-59). Kur' an-ı Kerim' deki bazı ayetler yanlış yorumlanarak Allah' ın rızık tüm kulları arasında eşit olarak paylaşmak istediği savunulmaktadır. “Allah, rızık yönünden bir kısmınızı diğerlerinden üstün kıldı. Kendilerine bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere vermiyorlar ki, onda eşit olsunlar. Durum böyle iken Allah' ın nimetini inkar mı ediyorlar?” (Nahl Suresi: 71). “Allah, size kendinizden bir misâl verdi: Hiç size rızık olarak verdiğimiz şeylerde elleriniz altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur, aranızda birbirinizi saydığınız gibi, onları da sayar mısınız? İşte biz, düşünecek bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz” (Rum Suresi: 28). Mevdudi (2004: 102-104), bu ayetlerde insanlar arasında ekonomik eşitsizlik ile ilgili bir kınamanın varlığına veya gelir bakımından eşitlik sağlamanın gerekliliğine dair her hangi bir işaret olmadığını ifade etmektedir.

²⁰ Bağımsız Bosna Hersek' in ilk cumhurbaşkanı.

Unutulmamalıdır ki “...Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır” (Nur Suresi: 38). İnsanların, ihtiyaçlar ve gelirler açısından eşit olmadıkları bilinen bir gerçektir. Kur’ an- ı Kerim bize eşitsizliğin ilahi adaletin bir parçası olduğunu ve Allahın sonsuz hikmetinden kaynaklandığını bildirmektedir. Ancak farklı sistemler tarafından oluşturulan yapay dengesizlik ve eşitsizlikler buna dahil değildir. Kur’ an’ da insanın, doğal eşitsizliği eşitliğe dönüştürmesi ve toplumun her bireyinin ekonomik açıdan eşitlendiği bir sistemi vücuda getirmesi gerektiği ile ilgili herhangi bir yaklaşım bulunmamaktadır (Mevdudi, 2004: 100-101).

İslam’ ı Sosyalist olarak yorumlayanlar, Hz. Muhammed’ in ünlü hadisine sık sık atıfta bulunur: “Komşusu aç iken tok yatan, bizden değildir.” Bir Müslüman’ ın “aç yatanlar” a, muhtaçlara karşı kayıtsız kalamayacağının en açık göstergesidir. Bu nedenle de “vicdansız” bir Kapitalizmi hiçbir Müslüman savunmamalıdır (Akyol, Çizakça, 2012: 80).

Bugün birçok Müslüman İslam’ la Kapitalizmi bir arada düşünmek bir tarafa Kapitalizme karşı nefret duymaktadır. Çünkü Kapitalizm maddecilik, açgözlülük, paraya tapınma gibi ahlaksızlıklarla aynı şey olarak düşünülmektedir. Halbuki Kapitalizm bu değildir. Kapitalizm, devletin otoritesinin sınırlandığı sosyal ve ekonomik bir düzen ve girişimci bireyleri yaratıcılık ve yenilikçiliğe teşvik eden bir kültürdür. (Akyol, Çizakça, 2012: 55). Kapitalizm asıl olarak serbest piyasa, özel mülkiyet gelişim serbestliğidir. Gerçekte Kapitalizm böyleyse İslam uygarlığı aslında ahlâki bir Kapitalizmin öncülüğünü gerçekleştirmiş demektir (Akyol, Çizakça, 2012: 108). İslam ekonomisi Kapitalizmin orijinal, etik, çirkinleşmemiş halidir (Çizakça, 2012: 137). Rodinson (1978: 109) da bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Sonuç olarak Kuran’ın ideolojisi İslam’ ı hiçbir şekilde Kapitalizme düşman bir ekonomik yola ya da hatta Eski ve Yeni Ahit’ten esinlendikleri varsayılan toplumların izledikleri yoldan tamamen farklı bir yola yöneltememişse sorun daha sonraki bir safhada tartışamaz mı? İslam ideolojisinin Kuran sonrası gelişiminin İslam’ a böyle bir yön verdiği iddia edilemez mi?”

İslam’ ın kendi Kapitalizmini oluşturduğu ve buna dair temel ifadelerin Kur’ an’ da yer aldığına dair çeşitli kanıtlar bulunmaktadır. Hz. Muhammed’ in hayatında da bunun örneklerini görmemiz mümkündür. Peygamber Efendimiz’ in kendisi de serbest piyasayı teşvik eden, fiyatlara müdahaleyi reddetmiş ve ticaretle uğraşmıştır. Aynı

zamanda Hz. Ebu Bekir kumaş tüccarlığı, Hz. Osman' da tahıl ithalatçılığı yapmıştır (Akyol, Çizakça, 2012: 29). Kur' an-ı Kerim ve Sünnet' in ışığında yaşayan bir İslam dünyasında ticari ve mali sermaye faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Kapitalist üretim tarzıyla üretici sermayenin verimi de görülmektedir. Bu ekonomik faaliyetlerin hiçbiri İslam dünyasına aykırı değildir. Öyleyse Kapitalist bir sektörden söz edilebilir (Rodinson, 1978: 67).

“İslami Kapitalizm” kârın ve zararın paylaşıldığı bir paylaşma ekonomisidir (Akyol, Çizakça, 2012: 32). Kapitalizmin alametleri bugün işadamlarının varlıklarını korumaya yönelik tedbirlerde, her türlü modern perakende satış kuruluşunda, alışveriş merkezinin yaygınlaşmasında ve daha birçok alanda İslam dünyasının her yerinde kendini göstermektedir (Nasr, 2012: 30). Kapitalizme inanan düşünürler özel mülkiyetin, piyasa ve fiyat mekanizmasının, bireyler arasında serbest sözleşme sisteminin ve devletin ekonomideki rolünün minimum olduğu bir toplumda iktisadi problemlerin en iyi şekilde çözümleneceği inancındadırlar (Küçükkalay, 2011: 505). Kapitalizme inananlar temel iki unsurun var olmasının en iyi sonuçların alınabilmesi için yeterli olduğunu düşünmüşlerdir. İlki, bireyler mülkiyet hakkına ve istediği konuda sözleşme yapma özgürlüğüne sahip olmalıdır. İkincisi ise ekonomik sorunların çözümü piyasaya bırakılmalıdır. Serbest piyasa sistemi iyi işlediğinde fiyat mekanizması da her işi görünmez bir el gibi düzenleyip, devlet müdahalesine gerek duyulmayacaktır (Dağcı, 2005: 14). Sonuç olarak serbest ticaret, doğal haklar ve rekabet halindeki bireyler bunların hepsi Kapitalizmin ideolojik araçlarıdır (Cryan, Shatil, 2009: 86). **İslami Kapitalizm;** ahlâki değerleri olmayan, insanları sömüren, ihtiyaç sahiplerine karşı hiçbir ahlâki sorumluluğu olmayan Kapitalizm değildir, tam tersine gerçek bir ahlâki temel üzerine yükselen ahlâki, vicdani bir Kapitalizmdir (Akyol, Çizakça, 2012: 136).

SONUÇ

Din, insanların günlük yaşamlarını, psikolojik, kültürel yapılarını, çalışmaya karşı tutumlarını, üretim, tüketim alışkanlıklarını kısacası insanla ilgili olan her şeyi etkilemektedir. İnsanlara mal ve hizmet üreten birtakım kurallar bütünü olan iktisadi sistemler de iktisadi hayatın tüm alanlarını kuşatan bir yapıdır. Bu kavram çok değişik ve farlı biçimlerde tanımlanabilmektedir. İktisadi sistem insanların sonsuz ihtiyaçlarını karşılamak ve eldeki kaynaklarını bu amaca uygun bir biçimde değerlendirme ihtiyacından doğmuştur. Bu nedenle iktisadi sistemler ile dinin birbirinden ayrı düşünülmemesi gerekmektedir. Yıllardır din ile iktisat birbirinden ayrı tutulmaya çalışılsa da bunu inceleyen insanlar aslında ayrı olmadığını, tamamen birbirinin içinde olduğunu görmüşler ve bu bütünlük üzerinde yoğunlaşmışlardır.

Dinin etkileyen özelliği hususunda özellikle Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi ile ilişkilendirilen görüşler incelendiğinde geçmişte Protestanlık ve Yahudilik ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Günümüzde ise evrensel bir din olan İslam' ın Kapitalist sistem ile ilişkisi merak edilen bir konu olmaktadır. Bu değişim sürecinde dinin en önemli etkisi, Kapitalist sistemin uygulanması için belirli ilkeler ihlal edilmediği müddetçe bir serbestlik alanı oluşturmada görülmektedir.

İktisadi sistemler toplumsal hayatı düzenlerken dini açıdan gerekli temel ilkeleri göz ardı etmeden uyguladığı müddetçe insanlar arası ilişkilerde ve toplumda ilerleme kaçınılmaz olmaktadır. İslam' daki temel kural ahlâki ölçüler çerçevesinde kişinin istediği işi yapabilmesine olanak sağlayıp, başkalarına zarar vermeden ve hatta faydalı olabilecek bir zihniyetle hareket etmeyi söylerken şöyle bir bakıldığında da ahlâki bir Kapitalizmle de bir bütünlük oluşturduğunu görmemek mümkün değildir.

Buradaki asıl amaç maddi olarak hep yükselmek, ilerlemek olmalı ki diğer insanlarda bundan faydalanabilsin. Bunun en güzel örneğine İslam' ın geldiği dönemlerde rastlamak mümkündür. Hz. Hatice' nin zengin bir tüccar olması, Hz. Osman ve Hz. Ebubekir' in ticaretle uğraşması sadece onların kendisine sağlamış olduğu bir fayda değildir. Aynı zamanda onların ticaret ahlâkı günümüze dahi ışık tutmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) insanları çalışmaya teşvik ederek, onurlu bir şekilde hayatlarını devam ettirebilmeleri için insanlara örnek teşkil etmiştir. İslam' ın emrettiği bu hususlardan çalışmak o ülkenin kalkınması, paylaşmak da bencilliğin ortadan kalkması demektir. Nitekim “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi

insanların sadece kendisi için çalışmaması gerektiğini çevresindeki insanları da gözetmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İslam dini haksızlığa karşı bir dindir. İnsanlar çalışıp kazandıktan sonra ihtiyacının arta kalanını gönüllü olarak dağıtması paylaşmanın en güzel örneğidir. Zaten İslam dininde zekat ve sadakanın gayesi de insanlar arasındaki sevgi ve saygı bağına güçlendirmektir. İslam’ a göre kişinin vermesi maddi kazancının azalması anlamına gelmediği gibi hem bu dünyada hem de ahirette de kârda olacağı hadis ve ayetlerle de sabittir. Özellikle Peygamber Efendimiz’ in “Veren el, alan elden üstündür” hadisi bunu pekiştirmektedir.

Sanayi Devrimiyle birlikte Avrupa’da ortaya çıkan ve giderek tüm dünyayı etkisi altına alan iktisadi sistem olarak Kapitalizm, o tarihlerden bugüne kadar belli temel niteliklerine rağmen sürekli bir değişim halinde olup kendini yenilemektedir. Ancak yine de Kapitalist sistem en çok adaletsizlik, eşitsizlik noktalarında eleştirilmektedir. Dini açıdan bakıldığında da eğer herkes eşit yaratılmış olsaydı bu dünyaya geliş amacının olmaması gerekirdi. Allah insanları farklı özelliklerde yaratmıştır. Ayrıca kader ve irade kavramlarından dolayı İslam’ da iktisadi alanda mutlak bir eşitlik söz konusu değildir. Zaten mutlak bir eşitlik söz konusu olsaydı imtihanında bir önemi olmazdı. Hayat herkesin karşısına farklı şekilde çıkan bir imtihandır, mal da en zor imtihanlardan biridir. Müslüman’ ın mal ile imtihanını sosyal adalet açısından ele alınca, bütün dinlerin, iktisadi sistemlerin gerçekleştirmeye çalıştığı en önemli noktalardan biri olan sosyal adalet, insani olgunluğa ulaşmakla sağlanmaktadır. Mal ile imtihan, nimeti başkalarıyla paylaşarak herkesin farkında olabilmektir. Bugün bile insanları değerlendirirken nasıl ki bir sınav yapıyorsa elbette ki insanların da çalışması ve çalışmaması açısından da bir farklılık olacaktır. Çünkü insanlar tembelliklerinin cezalarını, çabalarının da ödülleri aldıkları zaman ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışırlar. Kişinin çabaları karşılığında ödüllendirileceği bir işi veya çalışma düzenini arama özgürlüğüne sahip olması da bu açıdan son derece önemlidir. Kapitalist sistem bu noktada insana özgürlüğü ve bağımsızlığı sunarak kendi istediği ve seçtiği işi yapmasında daha verimli olmasını sağlamaktadır. Kendisine hizmet eden birey Adam Smith’ in deyişiyle “görünmeyen bir el” gibi aynı zamanda topluma da hizmet etmektedir. İslam dininde de esas istenilen budur: çalışmak, çaba göstermek ve başkalarına faydalı olabilmek.

Kur’ an-ı Kerim’ in birçok ayetinde de insanlara çalışma emredilmiştir. İnsanları bu şekilde yönlendiren bir din nasıl Kapitalizme ters düşebilir? Bilakis

çalışma, mülkiyet edinme, onu dilediği gibi kullanma hakkı insanın elinde olduğu için Kapitalizmle örtüşmektedir. Bunları daha iyi açıklayabilmek için İslam dininin çok iyi anlaşılması gerekmektedir. “Bir lokma, bir hırka” anlayışı ile ihtiyaçların zaruri ölçülere indirilerek malın esiri olmamak öğütlenmiştir. Yoksa İslam yorumlandığı şekliyle bir köşeye çekilip durmayı değil, aksine çalışmayı ve ilerlemeyi emreden bir dindir.

İslam, topluma özellikle içinde yaşayan bireylere yaşamın her alanında kolaylık sağlayan hükümleri sunarken bunların uygulamaya yönelik olmasına da dikkat etmiş. Özellikle iktisadi konularda net ve anlaşılır şekilde hükümlerini açıklamıştır. İslam dininde serbest rekabete açık bir piyasa anlayışı esastır. İslâm'ın iktisadi hayatla ilgili olarak getirdiği temel ilkeler; ticari ve iktisadi hayatta aldanmayı, aldatmayı, haksız kazancı önleme, karşılıklı yararlanma ilkesini esas alma olarak özetlenebilir. İslam, zekat gibi bir sosyal yardımlaşma kurumuyla zor durumda olan insanlara da sahip çıkmaktadır. Önceki semavî dinlerde ve İslam’ da üretime dayalı olmayan, emek veya ticaret riski de bulunmayan haksız bir kazanç yolu olarak sayılan riba yasaklanmıştır. Riba yasağındaki hikmet, zayıf durumda olan borçluyu korumak ve haksız kazanca engel olmak olarak söylenebilir. Fakat yine de ribanın yasaklanması bir zulüm aracı olmasından mı yoksa sadece imtihan olarak yasaklamasından mıdır bilinemez. Ayrıca riba ile faiz kavramlarının tamamen aynı mı yoksa ribanın faizin bir alt türü olan tefecilik mi olduğu konusunda da İslam alimleri arasında görüş ayrılıkları sürmektedir.

İnsan doğası gereği malı sever ve dünya nimetlerine de heveslidir. Allah insanın bu noktasına dikkat çekmek için malın bir imtihan vesilesi olduğunu da açıklamıştır. Zenginlik ile fakirliğin Allah’ tan bir imtihan olduğu ve insanın sabır sayesinde fakirliği; şükür sayesinde de zenginliği aşabileceği bilinmelidir. İslam hiçbir zaman ticarete ve kazanmaya karşı bir din olmamıştır. Çalışmak, kazanmak her zaman istenilen bir durum olmuştur. Ancak kazanırken de harcarken de belli ilke ve esaslar gözetilir. Müslüman serveti kibirlenmek için değil, Müslüman’ a yakışır bir şekilde yaşamak, ihtiyaç sahiplerini koruyup kollamak, fakirin elinden tutmak, Allah yolunda harcamak için kullanılmalıdır. Her adımda kazancı ile harcaması arasındaki dengeyi gözden geçirmelidir. Ancak bütün bunları yaparken haksızlığın karşısında olduğunu da açıkça bildirmiştir. O halde İslam ile Kapitalizmin birbirine zıt olduğu değil, tam tersine doğru gerçekleştirildiğinde bir bütünlük içinde işleyebileceği görülmektedir.

Gerçekten İslam adaleti doğru bir şekilde uygulansa İslam ülkelerinde fakirle zengin arasında aşırı bir uçurumun olmaması gerekir. İslam dini çalışıp, helalinden mal, mülk ve para kazanmayı, zenginliği emretmekte ve teşvik etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) de çeşitli hadislerinde insanın servet karşısındaki durumuna dikkat çekmiştir. Meşru yoldan kazanılan, zekatı verilen ve kötü şekilde kullanılmayan serveti “ İyi mal iyi kişilerin elinde ne güzeldi” hadisiyle övmüştür. Bunun en güzel örneğini İslam’ ın ilk dönemlerinde düşman karşısına büyük orduların çıkarılmasını sağlayan Hz. Ebubekir ve Hz. Osman gibi varlıklı sahabelerin yardımlarında görmekteyiz. İslam, hem dünyevi konularda hem de ahiretle ilgili konularda ibadet ile iktisadı birbirine yakınlaştırmaktadır. İkisi arasında bir zıtlığın olmadığı da bildirilmektedir. Sadece malın çekiciliği karşısında yanlış düşme Karun gibi zirvedeyken en dibe düşme tehlikesinin önüne geçilmek istenmiştir. Bütün bunlar, Kur' an' ın iktisadi alana ilişkin önemli mesajları verdiğini göstermektedir. Kur' an inançlı bir insanın iktisadi zihniyetinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir.

Bugün dünya artı değerleri oluşturabilecek tek sistem olan Kapitalist bir sistemde yaşıyor. İslami bir toplumda asıl uygulanması gereken İslam’ daki temel ilkeleri dikkate alarak Kapitalizm ile arasındaki ilişkiyi doğru uygulayıp Kapitalizmi toplum açısından faydalı kılabilmehtir. Müslümanlar bir yandan dinlerine daha fazla bağlanırken, kapitalist bir dünyanın getirilerinden de yararlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa (2005). *Piyasa, Devlet ve Müdahale* (1. Baskı). Ankara: Orion Yayınları.
- Acar, Mustafa ve Demir, Ömer (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (6. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Adian, Sam (2014). *The Theory of Islamic Economics Alternative Solutions for Conventional Banking Practices and Economic Efficiencies*. Hong Kong.
- Akarçay, Erhan (2009). *Türkiye’de İslam Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu (Olabilir mi?)*. Adnan Menderes Üniversitesi VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, “Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar”, 180-199.
- Akdağ, Yusuf (2011). *Din Kapitalizm ve Gülen Cemaati* (4. Baskı). İstanbul: Evrensel Basın Yayınları.
- Akerlof, A. George ve Shiller, Robert J. (2010). *Hayvansal Güdüler*. Çev: Neşenur Domaniç, Levent Konyar. İstanbul: Scala Yayınları.
- Akyol, Mustafa (2011). *Dini Dünya İşlerine Karıştırmamanın Faydaları*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Akyol, Mustafa (2012). *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Akyol, Mustafa (2013). *Özgürlüğün İslami Yolu* (1. Baskı). Çev: Ömer Baldık. İstanbul: Doğan Yayınları.
- Akyol, Mustafa ve Çizakça, Murat (2012). *Ahlaki Kapitalizm*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Altuntaş, Halil (2014). *İslami Bakışla Varlık ve Servet Algımız*. Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 287, 9-11.
- Appleby, Joyce (2012). *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi* (1. Baskı). Çev: Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ariely, Dan (2012). *Akıldışı Ama Öngörülebilir*. Çev: Asiye Hekimoğlu Gül, Filiz Şar. İstanbul: Optimist Yayınları.

- Austruy, Jacques (2010). *Kapitalizm Marksizm ve İslam* (1. Baskı). Çev: Agah Oktay Güner. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Bal, Oğuz (2011). *Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi ve İstihdam* (*Capitalism as Economic System and Its Evolution and Employment*). International Conference of Political Economy.
- Balcı, Yusuf (1994). *İslam' da Çalışma İlişkileri. İş Hayatında İslam İnsanı (Homo Islamicus)*. Haz: Hüner Şencan. MÜSİAD Araştırma Raporları- 9, Aralık, 113-127.
- Beşer, Ali Haydar (2014). *Ahlakta İktisat: Ahlak-ı Alai' de İktisadi Meseleler*. İş Ahlakı Dergisi, 7 (1), 5-33.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (2012). *Büyük İslam İlmihali*. Sadeleştiren: Mehmet Talü. İstanbul:Yasin Yayınları.
- Braudel, Fernand, (2013). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (1. Baskı). Çev: İsmail Yerguz. İstanbul: Say Yayınları.
- Canan, İbrahim (1993). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Cilt: 17. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cryan, Dan ve Shatil, Sharron- Piero, (2009). *Kapitalizm* (2. Baskı). Çev: Melih Pekdemir, İstanbul: NTV Yayınları.
- Coşkun, Ahmet (2010). *Kur' an-ı Kerim' de Rızık ve İktisadi Hayat* (1. Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Çapak, İsmail (2012). *Kur' an ve Ekonomi* (1. Baskı). İstanbul: Sokak Kitapları Yayınları.
- Çiftçi, Ebuseyf (2011). *İslam'da Adaletli Yöneticiler ve Vahşi Kapitalizm*. İstanbul: Gonca Yayınları.
- Dağcı, Kenan (2005). *Avrupa Birliği ve Kapitalizm* (1.Baskı). İstanbul: Tasam Yayınları.
- Dalgın, Nihat (2010). *Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar*. Edt: Ali Acar. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi İslam İktisadi Özel Sayısı, Sayı: 16, 77-110.

- Demir, Ömer (2013a). *Akıl ve Çıkar* (1. Baskı). Ankara: Sentez Yayınları.
- Demir, Ömer (2013b). *Din Ekonomisi*. Ankara: Sentez Yayınları.
- Demircan, Adnan (2014). *H. Peygamber (s.a.s.) ve Ticari Hayat*. Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 287, 66-69.
- Deniz, Ergün (2009). *Sabri Fehmi Ülgener' in İktisadi- Felsefi Anlayışı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dinler, Zeynel (2010). *İktisada Giriş* (16. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2009). *Kur' an-ı Kerim Mealî* (10. Baskı). Ankara.
- Dobb, Maurice (2007). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler Geçiş Tartışmaları*. Çev: F. Akar. İstanbul: Belge Uluslar arası Yayınları.
- Döndüren, Hamdi (1998). *İslami Ölçülerle Ticaret Rehberi 100 Soru- 100 Cevap*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Döndüren, Hamdi (2012a). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Döndüren, Hamdi (2012b). *İslam' da Ekonominin Dayandığı Başlıca Temel İlkeler*. Sabahattin Zaim İslam ve Ekonomi Sempozyumu II-III, İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 109-128.
- Eğilmez, Mahfi (2012). *Makroekonomi Türkiye'den Örneklerle* (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- El-Humeyyis, Muhammed B. Abdurrahman (2013). *Hanefî Ulemasına Göre Şirk ve Sebepleri* (4. Baskı). Çev: M. Emin Akın. İstanbul: Guraba Yayınları.
- Eliaçık R. İhsan (2011). *İslam' ın Yenilikçileri İslam Düşünce Tarihinde Yenilik Arayışları Kişiler, Fikirler, Akımlar*. Cilt: 2, İstanbul: İnşa Yayınları.
- Eliaçık, R. İhsan; Erdem, Eren; Yılmaz, Hakkı ve Yunak, Yılmaz (2013). *İslam ve Kapitalizm* (4. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi Yayınları.
- Erdem, Eren (2013). *Abdestli Kapitalizm* (7. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.

- Eren, İsmail (2013). *İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus ile Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı:1, 367-384.
- Eskicioğlu, Osman (1979). *İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı*. Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, İzmir.
- Eskicioğlu, Osman (1999). *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası, Anadolu Dağıtım.
- Eskicioğlu, Osman (2010). *İslam'da Ekonomik Sistem*. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16, 35-46.
- Farooq, Mohammad Omar (2006). *Self-Interest, Homo Islamicus and Some Behavioral Assumptions in Islamic Economics and Finance*. International Journal of Excellence in Islamic Banking and Finance, Vol. 1, No. 1, 52-79.
- Friedman, Milton (2011). *Kapitalizm ve Özgürlük* (2. Baskı). Çev: Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Garaudy, Roger ve Bercavi, Faik (2012). *İslamiyet ve Sosyalizm* (3 Baskı). Çev: Hasan Erdem. İstanbul: Rebeze Kitaplığı Yayınları.
- Gençoğlu, Aylin Yonca (2012). *Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emegın Konumu*. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 1, Yıl: 1, Sayı: 1.
- Görmez, Mehmet (2014). *Varlık İmtihanı*. Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 287, 4-6.
- Gül, Ali Rıza (2010). *İslam İktisat Düşüncesinin Kur'andaki Temelleri*. Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayınları, 35-89.
- Güngör, Erol (2011). *İslam Tasavvufunun Meseleleri* (10. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gwartney, James D. ve Stroup, Richard L. (2004). *Temel Ekonomi*. Çev: Yıldray Arsan. Ankara: Liberte Yayınları.
- Hayek, Friedric A. von (2014). *Kölelik Yolu* (5. Baskı). Çev: Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan, Atilla Yayla. Ankara: Liberte Yayınları.

- Hekimoğlu, İsmail (Ömer Okçu) (2011). *Müslüman ve Para* (15. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Heywood, Andrew (2013). *Siyasi İdeolojiler* (5. Baskı). Çev: Ahmet Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan. Ankara: Liberte Yayınları.
- Hirschman, Albert O. (2008). *Tutkular ve Çıkarlar* (1. Baskı). Çev: Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Işık, Abdurrahman (2013). *Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri*. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, 105-118.
- İbn Haldun (2013). *Mukaddime I*. Çev: Turan Dursun. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- İslatince, Hasan (2009). *İktisadi Sistemler* (1. Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Jessua, Claude, (2005). *Kapitalizm* (1. Baskı). Çev: Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Jongen, Marc (Haz) (2010). *İlahi Kapitalizm* (1. Baskı). Groys, Boris; Hörisch, Jochen; Macho, Thomas; Sloterdijk, Peter; Weibel, Peter ile Para, Tüketim, Sanat ve Tahrifat Üzerine Söyleşi, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kallek, Cengiz (2004). *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi* (2. Baskı). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kandemir, M. Yaşar, (2013). *Gönlümüzün Sultanı Habibullah*. İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Karahöyük, Mustafa (2013). *Din ve Ekonomi İlişkisi*. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, 193-220.
- Karakuş, Abdil (2006). *İslam Hukuk Kaynaklarındaki Faiz Kavramının Modern Ekonomi Bağlamında Yeniden Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

- Kazgan, Gülten (2012). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi* (18. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keskin, Y. Mustafa (2004). *Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme*. Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi IV, Sayı: 2, 7-21.
- Koloğlu, Mahmut (1950). *Kapitalizm İnkâr Edilebilir mi?* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 3-4, 558-566.
- Koroğlu, Cemile Zehra (2013). *Tüketim Kültürü ve Çevre: İslam Perspektifinden Bir Değerlendirme*. Toplum Bilimleri Dergisi, Temmuz- Aralık 7, 217-232.
- Kurt, Abdurrahman (2008). *İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, 35-72.
- Kutub, Seyyid (1985). *İslam- Kapitalizm Çatışması*. Çev: Yaşar Nuri Öztürk. İstanbul: Bir Yayınları.
- Kuznetsov, Y.; Zubritski, Y.; Mitropolski, D.; Kerov, V.; Gretski, F.; Lozovski, İ.; Kolossov, P. (1995). *Kapitalist Toplum*. Çev: Sevim Belli. Sol Yayınları.
- Küçükcalay, Abdullah Mesud (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Leba, Reyhan (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. Mevzuat Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 43.
- Lings, Martin (Ebubekir Siraceddin), (2006). *Haz. Muhammed'in Hayatı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Marx, Karl, (2010). *İktisat Üzerine* (1. Baskı). Haz: Robert Freedman, Çev: Ali Çakıroğlu. İstanbul: Belge Yayınları.
- Marx, Karl (2012). *Kapital Ekonomi Politikin Eleştirisi 1. Cilt Sermayenin Üretim Süreci*. Çev: Mehmet Selik ve Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, Karl, (2013). *Halkın Afyonu*. Çev: Özge Öztürk. İstanbul: Kafekültür Yayınları.
- Mevdudi, Ebu' l Ala (1985). *Faiz*. Çev: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Bir Yayınları.

- Mevdudi, Ebu' l Ala (2004). *İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri*. Çıra Yayınları.
- Mises, Ludwig von, (2004). *Anti Kapitalist Zihniyet Kapitalizm Düşmanlığının Anatomisi*. Çev: Yusuf Şahin. Ankara: Liberte Yayınları.
- Mises, Ludwig von, (2007). *Sosyalizm*. Çev: Yusuf Şahin. Ankara: Liberte Yayınları.
- Mutahhari, Murtaza (1997). *İslami İktisadın Felsefesi*. Çev: Kenan Çamurcu. İnsan Yayınları.
- Mutlu, İsmail (1990). *Günümüzün Meseleleri Faiz Ticaret*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (1994). *Modern Bilimsel Düşünce Üzerine İş Hayatında İslam İnsanı (Homo İslamicus)*. Haz: Hüner Şencan. MÜSİAD Araştırma Raporları- 9, Aralık, 15-27.
- Nasr, Valı (2012). *İslami Sermayenin Yükselişi*. Çev: İhsan Durdu. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Nelson, Julie A. (2011). *Hayatımızdaki Ekonomi* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Orman, Sabri (2010). *İktisat, Tarih ve Toplum* (2. Baskı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Orman, Sabri (2012). *İslam, İnsan ve İktisat*. Sabahattin Zaim İslam ve Ekonomi Sempozyumu II-III. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 29- 37.
- Ölmezoğulları, Nalan (2012). *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm* (6. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, Gazi (2010). *Din ve Beyin* (8. Baskı). İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Özdemir, Zekai; Sever, Erşan; Mercan, Birol; Ustaoglu, Murat (2012). *Mikro İktisadi Analiz*. Der Yayınları.
- Özel, Mustafa (1994). *Adam Zengin Olur mu? İş Hayatında İslam İnsanı (Homo İslamicus)*. Haz: Hüner Şencan. MÜSİAD Araştırma Raporları- 9, Aralık, 3-14.
- Özkalp, Enver (2011). *Sosyolojiye Giriş* (19. Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayınları.

- Öztürk, Yaşar Nuri (2013). *Din Maskeli Allah Düşmanlığı Şirk ve Şirke Tepkinin Felsefeleşmesi: Deizm* (5. Baskı). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Özyurt, Cevat (2013). *Said Halim Paşa Düşüncesinde Değişim ve Süreklilik: Muhafazakar- Reformcu İslamcılığın Oluşumu*. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 37, 67-102.
- Parasız, M. İlker (2006). *İktisada Giriş* (8. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, M. İlker (2012). *İktisadın ABC'si* (12. Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Rand, Ayn (2005). *Kapitalizm Nedir?* Çev: Necdet Kandemir, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 37, 165-184.
- Rodinson, Maxime (1978). *İslam ve Kapitalizm*. Çev: Orhan Suda. Hürriyet Yayınları.
- Sağlam, Hadi (2009). *İslam Hukukuna Göre Sigorta- Riba ve Faiz İlişkisi Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sayı: 84.
- Sahîh-i Buhârî (2013). *Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*. Çev: Abdullah Feyzi Kocaer. Turkuvaz Matbaacılık, 2 Cilt.
- Savaş, Vural Fuat (1997). *İktisatın Tarihi*. Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- Selik, Mehmet (1982). *Marksist Değer Teorisi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 484, 13-14.
- Seyidoğlu, Halil (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük* (3. Baskı). İstanbul: Kurtiş Matbaası.
- Sezer, Baykan (2006). *Sosyolojinin Ana Başlıkları* (1. Baskı). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Sıddiki, Selim A. (1972). *İslam Devletinde Mali Yapı*. Çev: Rasim Özdenören. İstanbul: Fikir Yayınları.
- Skousen, Mark (2011). *İktisadi Düşünce Tarihi* (5. Baskı). Çev: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak. Ankara: Liberte Yayınları.

- Smith, Adam (2011). *Milletlerin Zenginliği* (5. Baskı). Çev: Haldun Derin. Sunuş: Gülten Kazgan. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sombart, Werner (2013). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* (2. Baskı) Çev: Necati Aça, Ankara: Pharmakon Yayınları.
- Soto, Hernando De, (2005). *Sermayenin Sırrı*. Çev: Murat Aygen. Ankara: Liman Kitapları.
- Sponville- Comte, Andre (2012). *Kapitalizm Ahlâki midir?* (1. Baskı). Çev: Dilek Yankaya. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sunar, Lütfi (2012). *Weber’ in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet*. Sosyoloji Konferansları No: 45, 19-42.
- Şener, Ayşe (2014). *Varlıkla İmtihan Olunanlar*. Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 287, 12-15.
- Şentürk, Recep (2004). *Yeni Din Sosyolojileri*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2008). *İslam İktisadına Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2012a). *Türkiye İktisat Tarihi* (11. Baskı). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, Ahmet (2012b). *İktisat Öznesi Olarak İnsan*. Sabahattin Zaim İslam ve Ekonomi Sempozyumu II-III, İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 41-52.
- Tatar Canbay, Hüsnîye (2012). *Din ve Kapitalizm*. Sosyoloji Konferansları No: 45, 149-168.
- Torun, İshak (2002). *Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlak”*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2.
- Torun, İshak (2008). *Max Weber’e Göre İktisadi Zihniyetin Rasyonalizasyonu*. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 15, 15-34.
- Turner, Bryan S. (1997). *Max Weber ve İslam* (2. Baskı). Çev: Yasin Aktay. Ankara: Vadi Yayınları.

- Ülgener, Sabri Fehmi (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm' ler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Ünsal, Erdal M. (2010). *Mikro İktisat* (8. Baskı). Ankara: İmaj Yayınları.
- Wallerstein, Immanuel (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık* (6.Baskı). Çev: Necmiye Alpay. İstanbul: Metis Yayınları.
- Weber, Max (2011). *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev: Hasan İlhan, İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Wood, Ellen Meiksins (2000). *Mutsuz Aileler: Küresel Kapitalizm ve Ulus-Devlet* (1. Baskı). Der. ve Çev: Kafaoğlu, A. Başer, 2000'li Yıllara Girerken Kapitalizm. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yakut, Kemal (1999). *Kapitalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin Ortaya Çıkması*. Çağdaş Dünya Tarihi, Ünite 5, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 85-111.
- Yazır, M. Hamdi. *Kur' an-ı Kerim Meali*. Sadeleştirenler: Mehmed Göktaş, Nezir Ergenç, Mehmet Durmuş. Kayseri: Okyanus Yayınları.
- Yazır, M. Elmalılı (2011). *Hak Dini Kuran Dili*. Sadeleştirenler: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel. 10 cilt. İstanbul: Azim Dağıtım.
- Yıldırım, Kemal; Karaman, Doğan; Taşdemir, Murat (2012). *Makroekonomi* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, Mehmet Sami (2014). *İnsan-Allah İlişkisi Bağlamında Kur'ân' ın İktisadi Alana İlişkin Mesajı*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 27-37.
- Yılmaz, Faruk (2011). *Dinlerin Kökeni (Dinler Tarihine Giriş)*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Yılmaz, Murat (2013). *Muhafazakâr Bir Düşünür Olarak Sabri Ülgener' de İktisadi Zihniyet*. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 37, 9-45.
- Yılmaz, Kamil (2014). *Müslümanın Varlıkla İmtihani*. Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 287, 6-8.

Zaim, Sabahattin (1994). *Ekonomik Hayatta Müslüman İnsanın Tutum ve Davranışları. İş Hayatında İslam İnsanı (Homo Islamicus)*, Haz: Hüner Şencan. MÜSİAD Araştırma Raporları- 9, Aralık, 101-112.

Zeytinoglu, Erol (1985). *Ekonomik Sistemler*. Marmara Üniversitesi Yayın No: 429. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 373. İstanbul: Fatih Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Ay, Osman (2013). *Dinin İnsan Hayatındaki Yeri ve Önemi*.
<http://www.dinibil.com/default.asp?L=TR&mid=993> [Erişim Tarihi: 31.07.2014].

Dinçer, Fehmi (2008). *Kelimelerin Tarihi: “Kapitalizm Kelimesinin Tarihi”*.

<http://blog.milliyet.com.tr/kelimelerin-tarihi--kapitalizm--kelimesinin-tarihi/Blog/?BlogNo=103577> [Erişim Tarihi: 20.12. 2014].

Ekinci, İsmail (2005). *Din ve İktisadi Hayat*, Ankara.

http://ismailekinci.com/Pages.asp?Pages=D%DDN%20VE%20%DDKT%DDSAD%DD%20HAYAT&cat_id=6&cat2_id=6&wid=41 [Erişim Tarihi: 13.07.2014].

El-Maliki, Abdurrahman (1963). *İdeal Ekonomi Siyaseti*.

<http://www.kalifaat.org/pdf/IdealEkonomi.pdf> [Erişim Tarihi: 14.07.2014].

Gevgilili, Ali (1973). *Türkiye’ de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*.

Ürünlü, Coşkun (2008). *Karl Marx ve Kapitalizmin Günümüzdeki Buhranı*.

<http://www.urunlu.com/89-karl-marx-ve-kapitalizmin-gunumuzdeki-buhrani> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 1: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tefsir> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 2: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Protestanl%C4%B1k> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 3: <https://www.nkfu.com/kalvinizm-nedir/> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 4: http://tr.wikipedia.org/wiki/Avusturya_Okulu [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 5: http://tr.wikipedia.org/wiki/Thomas_Jefferson [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 6:

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=140163&idno2=c140098>
[Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 7:

<http://istiraki.blogspot.com.tr/2011/02/seyyid-kutub-ve-musluman-kardesler.html>
[Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 8: <http://www.minaret.org/Staff.htm> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 9: http://tr.wikipedia.org/wiki/Alija_Izetbegovi%C4%87 [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 10: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kolektivizasyon> [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL- 11: http://www.kuranmeali.org/kuran_meali.aspx [Erişim Tarihi: 21.12.2014].

URL-12:<http://www.iskenderpasa.com/C47D8503-560D-4C3D-8229376EA276CE4E.aspx> [Erişim Tarihi: 23.06.2015].

URL- 13: http://www.ozgurtoplumundegerleri.com/res/Norman_Barry_Kapitalizm.pdf
[Erişim Tarihi: 26.06.2015].

URL-14:<http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/30-sayi-211/246-marx-keynes-ve-kapitalizm> [Erişim Tarihi: 26.06.2015].

EKLER

EKLER

EK - 1: KUR' AN - I KERİM' DE İKTİSADİ KONULARA DAİR AYETLER

Bakara Suresi 16. Ayet: “İşte onlar o kimselerdir ki, hidayet karşılığında sapıklığı satın aldılar da, ticaretleri kâr etmedi, doğru yolu da bulamadılar.”

Bakara Suresi 29. Ayet: “O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir.”

Bakara Suresi 155. Ayet : “Şüphesiz biz sizi biraz korku, biraz açlık, birazda mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenleri!”

Bakara Suresi 168. Ayet : “Ey insanlar! Bütün yeryüzündeki nimetlerimden helâl olmak, temiz olmak şartıyla yiyin. Fakat Şeytan'ın adımlarına uymayın; çünkü o size belli bir düşmandır.”

Bakara Suresi 172. Ayet: “Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yeyin ve Allah'a şükredin, eğer ancak O'na tapıyorsanız!

Bakara Suresi 212. Ayet: “Küfredenler için Dünya hayatı bezendi (süslendi) de iman edenlerle eğleniyorlar. Halbuki o müttaki müminler kıyamet günü onların üstündedir, Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”

Bakara Suresi 215. Ayet: “Sana Allah yolunda mallarını neye harcayacaklarını sorarlar. De ki: Vereceğiniz nafaka, ana, baba, en yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah onu muhakkak bilir.”

Bakara Suresi 219. Ayet: “Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Ancak günahları yararlarından daha büyüktür. Yine sana neyi başkalarına vereceklerini soruyorlar. De ki: Sizi sıkmayanını. Allah, düşünesiniz diye, ayetlerini size böylece açıklıyor.”

Bakara Suresi 247. Ayet: “Peygamberleri onlara ‘İşte, demişti: Allah size melik olmak üzere Talut’u gönderdi.’ ‘A!... dediler, nasıl oluyor da o bizim üzerimize melik oluyor? Melik olmağa biz ondan daha lâyıkHz ve ona malca bir genişlik ve bolluk da verilmemiştir.’ ‘Onu, sizin üzerinize Allah seç (ip görevlendir) miştir ve ona ilim ve

cüsse bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir’ dedi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah’ın rahmeti geniştir, O her şeyi bilir.”

Bakara Suresi 261. Ayet: “Mallarını Allah yolunda harcayanların misali, bir danenin misali gibidir ki, yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz dane var. Allah dilediğine daha da katlar, Allah’ın lütfu geniştir, her şeyi bilir.”

Bakara Suresi 265. Ayet: “Allah’ın rızasını aramak, kendilerini (veya kendilerinden bir kısmını Allah yolunda) sağlam kılmak için mallarını harcayanların misali ise, bir tepe üzerindeki güzel bir bahçenin misali gibidir ki, kuvvetli bir sağanak düşmüş de, yemişlerini iki kat vermiştir. Sağanak düşmese bile mutlaka bir çisinti vardır. Allah yaptıklarınızı görür.”

Bakara Suresi 275. Ayet: “Riba (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar. İşte bu, onların ‘alış-veriş de aynen faiz gibidir’ demeleri yüzündendir. Halbuki Allah alışverişi helâl kıldı, ribayı da haram kılmıştır. Bundan sonra her kim Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine (faize) son verirse, artık geçmişte olanlar kendisinedir. Hakkındaki hüküm ise Allah’a aittir. Her kim de döner yeniden alırsa işte onlar cehennem ehlidirler ve orada ebedi olarak kalacaklardır.”

Bakara Suresi 278. Ayet: “Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve artık riba hesabından arta kalanı bırakın, eğer gerçekten müminler iseniz.”

Bakara Suresi 279. Ayet: “Yok eğer yapmazsanız, o halde Allah ve Resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tevbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Ne zalim olursunuz ve ne de mazlûm!”

Bakara Suresi 280. Ayet: “Ve şayet borçlu sıkıntıda ise, ona kolayca ödemesi için bir süre tanıyın. Bununla beraber sadaka olarak bağışlamanız hakkınızda daha hayırlıdır, eğer bilerseniz.”

Bakara Suresi 282. Ayet: “Ey iman edenler! Belli bir vade ile karşılıklı borçlandığınız vakit onu yazın. Hem aranızda doğruluğuyla tanınmış, yazı bilen biri yazsın. Yazıcı Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın, yazsın. Bir de hak kendi üzerinde olan kişi söyleyip yazdırsın ve her biri Rabbi olan Allah’tan korksun da haktan bir şey eksiltmesin. Şayet borçlu, bir akılsız veya küçük bir çocuk ise, veya söyleyip yazdıramayacak durumda biri ise, velisi doğrusunu söyleyip yazdırsın. Erkelerinizden

hazır bulunan iki kişiyi şahit yapın. Şayet iki tane erkek yoksa, o zaman doğruluğuna güvendiğiniz şahitlerden bir erkekle iki kadın (şahit olsun) ki, birisi unutunca diğeri hatırlatsın. Şahitler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar. Siz yazanlar da, az olmuş çok olmuş onu vadesine kadar yazmaktan usanmayın. Böyle yapmanız Allah katında adalete daha uygun olduğu gibi, şahidlik için daha sağlam, şüpheyi düşmemeniz için daha elverişlidir. Yok eğer aranızda hemen devredeceğiniz bir ticaret olursa o başka, o zaman bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alım satım yaptığınızda da şahit tutun. Bir de ne yazan ve ne de şahitlik eden bir zarar görmesin. Eğer onlara zarar verirsiniz, bu, muhakkak size dokunacak bir günah olur. Allah'tan korkun, Allah size ilim öğretiyor, Allah her şeyi bilir.”

Al-i İmran Suresi 26. Ayet: “De ki ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın; dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. Hayır yalnız senin elindedir. Gerçekten sen, her şeye gücü yetensin.”

Al-i İmran Suresi 37. Ayet: “Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu ve güzel bir surette yetiştirdi, Zekeriyya' nın himayesine verdi. Zekeriyya (kızın bulunduğu) mihraba ne zaman girse, yanında yeni bir rızık buluyordu. ‘Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?’ deyince o da ‘Bu, Allah katındandır’ derdi. Şüphesiz Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.”

Al-i İmran Suresi 130. Ayet: “Ey iman edenler! Öyle kat kat artırarak faiz yemeyin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.”

Nisa Suresi 29. Ayet: “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ancak kendi rızanızla yaptığınız ticaretle yemeniz helaldir. Birbirinizin canına kıymayın. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”

Nisa Suresi 126. Ayet: “Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatıcı bulunuyor.”

Nisa Suresi 132. Ayet: “Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.”

Maide Suresi 87. Ayet: “Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı hoş olan nimetlerini kendinize haram etmeyin ve aşırı da gitmeyin; çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”

Maide Suresi 88. Ayet: “Hem Allah'ın size rızık olarak verdiği nimetlerden helal ve temiz olarak yiyin hem de kendisine inanmış olduğunuz Allah'tan korkun!”

Maide Suresi 120. Ayet: “Allah’ındır o göklerin ve yerin ve bunlarda ne varsa hepsinin mülkü. O her şeye kadir, daima kadirdir!”

En’am Suresi 12. Ayet: “ ‘Kimindir şu göklerdeki ve yerdeki?’ de. ‘Allah’ındır’ de. O kendi üzerine rahmeti yazdı. Mutlaka sizi kıyamet günü toplayacaktır; bunda şüphe yoktur. Kendilerine yazık edenlerdir ki iman etmezler!”

Araf Suresi 31. Ayet: “Ey Adem oğulları, her mescide gittiğinizde süsünüzü tutunun, yiyin, için; ancak israf etmeyin, çünkü O, israf edenleri sevmez.”

Araf Suresi 32. Ayet: “De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zinetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılmış? De ki: «Bunlar, bu dünya hayatında inananlar içindir, kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur». İşte böylece biz âyetleri bilen bir topluluğa uzun uzun açıklıyoruz.”

A’raf Suresi 158. Ayet: “De ki: ‘Ey insanlar! Haberiniz olsun, ben size, sizin hepinize Allah’ın (gönderdiği) Rasulüm! O (Allah) ki, bütün göklerin ve yerin mülkü O’nundur. O’ndan başka ilâh yoktur! Hem diriltir, hem öldürür. Onun için gelin iman edin Allah’a ve Resulü’ne, Allah’a ve bütün kelimasına iman eden o ümmî Peygamber’e, ve uyun ona ki hidâyete erebilesiniz!”

En’fal Suresi 28. Ayet: “Ve iyi bilin ki, mallarınız ve evlâtlarınız bir fitneden (imtihandan) ibarettir; Allah yanında ise büyük mükafatlar vardır!”

Tevbe Suresi 24. Ayet: “Onlara de ki; eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, akrabalarınız, kabileniz, elde ettiğiniz mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticaret, hoşlandığınız evler ve meskenler, size Allah ve Resulünden ve Allah yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah böyle fasıklar topluluğuna hidayet nasip etmez.”

Tevbe Suresi 34. Ayet: “Ey iman edenler! Haberiniz olsun ki, haham ve rahiblerden birçoğu insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah yolundan çevirirler. Altını ve gümüşü hazineye doldurup da onu Allah yolundan sarfetmeyenler... İşte onları acıklı bir azâp ile müjdele!”

Tevbe Suresi 35. Ayet: “O gün ki, bunların üzeri cehennem ateşinde kızdırılacak da alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak ‘İşte budur, diye, nefisleriniz için derleyip tıkıyordunuz?’ denilir.”

Tevbe Suresi 41. Ayet: “Sizler gerek ağırlıksız ve gerek techizatlı olarak seferber olunuz ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihâd ediniz! Eğer bilerseniz bu sizin için hayırdır!”

Tevbe Suresi 60. Ayet: “Sadakalar ancak şunlar içindir: Fakirler, miskinler, onun üzerinde çalışan memurlar, kalbleri ısındırılacak olanlar, köleler hakkında, borçlular, Allah yolundakiler ve yolda kalmışlar... Allah tarafından katî olarak böyle farz buyruldu. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

Tevbe Suresi 88. Ayet: “Fakat Peygamber ve beraberindeki Mü'minler mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. Bunları görüyor musun, bütün hayırlar işte bunlar içindir ve işte bunlar kurtuluşa erenlerdir.”

Tevbe Suresi 105. Ayet: “Ve de ki: Çalışın, çünkü amelinizi hem Allah görecektir hem Resulü ve hem de mü'minler ve hepiniz mutlaka o gizliyi ve aşıkırı bilen (Hakk) ın huzuruna götürüleceksiniz. O zaman size haber verecek neler yapıyordunuz!”

Tevbe Suresi 116. Ayet: “Muhakkak ki Allah, bütün göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir de, öldürür de. Sizin için O'ndan başka ne bir veli vardır, ne bir yardımcı!”

Yunus Suresi 31. Ayet: “De ki: ‘Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya o kulaklara ve gözlere sahip olan kimdir ve kim o ölüden diriye çıkarıyor ve diriden ölüyü çıkarıyor? Ve emri kim yönetiyor? Derhal diyecekler ki ‘Allah!’ De ki: ‘O halde sakınmaz mısınız?’ ”

Yunus Suresi 55. Ayet: “Uyanın! Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Uyanın! Allah'ın vaadi muhakkak gerçektir, fakat çokları bilmezler.”

Yunus Suresi 59. Ayet: “De ki: ‘Baksanıza Allah sizin için rızık olarak neler indirdi de siz ondan bir haram, bir helâl yaptınız? De ki: ‘Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah’a iftira mı ediyorsunuz?’ ”

Hud Suresi 6. Ayet: “Yeryüzünde hiçbir kıpırdamayan da yoktur ki, rızkı Allah’a âit olmasın! O onun karar kıldığı yeri de bilir, emanet bulunduğu yeri de. Hepsi de açık bir kitaptadır.”

Hud Suresi 86. Ayet: “Allah’ın helâlinden bıraktığı kâr sizin için daha hayırlıdır, eğer mü'min iseniz! Gerçi ben sizin üzerinizde gözcü değilim.”

Ra’d Suresi 22. Ayet: “Onlar ki, Rablerinin rızasına ermek için sabretmekte, namazı dosdoğru kılmakta ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli-açık harcamaktadırlar ve kötülüğü iyilikle defederler. İşte bunlar, (dünya) yurdunun güzel sonucu bunlarındır!”

Ra’d Suresi 26. Ayet: “Allah dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır da. Onlar ise dünya hayatı ile sevinmekteler. Halbuki dünya hayatı, âhiretin yanında bir yol azığından ibarettir.”

İbrahim Suresi 2. Ayet: “O Allah’ın ki, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O’nundur! Şiddetli bir azâbdan dolayı vay o kâfirlerin haline!”

İbrahim Suresi 3. Ayet: “Onlar ki dünya hayatını sever, Âhiret’e tercih ederler ve Allah yolundan çevirirler ve onun eğrilmesini isterler. İşte bunlar çok uzak bir sapıklık içindedirler!”

İbrahim Suresi 31. Ayet: “Söyle o iman etmiş kullarıma: namazı kılsınlar ve kendilerini rızıklandığımız şeylerden gizli açık infak etsinler, öyle bir gün gelmeden önce ki, onda ne alım-satım var, ne dostluk!”

İbrahim Suresi 37. Ayet: “Ey Rabbimiz! Ben, zürriyetimden bir kısmını senin Beyt-i Haramının yanında, ekin bitmez bir vâdide yerleştirdim; ey Rabbim, namazımı kılsınlar diye. Bundan sonra insanlardan bir takım gönülleri onlara doğru yönelt ve onları ürünlerle rızıklandır ki şükretsinsinler.”

Hicr Suresi 84. Ayet: “Ve o çalışıp kazana geldikleri şeylerin kendilerine hiç bir faydası olmadı.”

Nahl Suresi 52. Ayet: “Hem, göklerde ne var, yerde ne varsa O’nundur. Din de daima onun içindir. Öyleyken siz Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz.

Nahl Suresi 56. Ayet: “Bir de, bizim kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, tutuyorlar bir şey bilmeyen nesnelere pay ayırıyorlar. Tallahi siz bu yaptığınız iftiralarından mutlaka sorulacaksınız!”

Nahl Suresi 71. Ayet: “Allah bir kısmınızı bir kısmınıza rızıkta üstün kıldı; üstün tutulanlar ellerinin altındakilere aktarıyorlar da hepsi onda eşit oluyor da değil! Şimdi Allah’ın nimetini mi inkar ediyorlar?”

Nahl Suresi 75. Ayet: “Allah şunu misal getirdi; bir köle, hiçbir şeye kudreti yok; bir de öyle bir kişi ki, kendisine tarafımızdan güzel bir rızık nasip etmişiz de ondan gizli-açık sadaka dağıtıp duruyor. Hiç bunlar aynı olurlar mı? Bütün hamd Allah’adır, amma çokları bilmezler!”

Nahl Suresi 90. Ayet: “Haberiniz olsun ki Allah size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla vermeyi emrediyor ve edepsizlikten, kötülükten ve azgınlıktan menediyor, size nasihat ediyor ki, dinleyip, anlayıp tutasınız!”

Nahl Suresi 114. Ayet: “Onun için siz Allah’ın size verdiği rızıklardan helâl ve hoş olarak yeyin de Allah’ın nimetine şükredin, eğer gerçekten O’na kulluk edecekseniz.”

Nahl Suresi 122. Ayet: “Biz ona hem dünyada bir güzellik verdik, ve hem de şüphesiz ki o âhirette salihlerdendir.”

İsra Suresi 26. Ayet: “Yakın akrabaya da hakkını ver, yoksula da, yolda kalmışa da! Bununla beraber saçıp savurma!”

İsra Suresi 27. Ayet: “Çünkü saçıp savuranlar şeytanın kardeşleridir. Şeytan ise Rabbin’e karşı çok nankördür.”

İsra Suresi 30. Ayet: “Çünkü Rabbin dilediğinin rızkını genişletir, dilediğine de sıkar. Çünkü o kullarından haberdardır, görmektedir.”

İsra Suresi 70. Ayet: “Andolsun ki biz Adem oğullarını mükerrem kıldık, karada ve denizde binidlere yükledik ve güzel güzel nimetlerden rızıklandırdık, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik.”

Kehf Suresi 46. Ayet: “O mal ve oğullar, dünya hayatının zinetidir; baki kalacak Salih ameller ise Rabbinin katında sevapça da hayırlıdır, emelce de hayırlıdır.”

Meryem Suresi 6. Ayet: “Ki, hem benim mirasımı, hem Yakub oğullarının mirasını ala! Hem de onu Razi olunanlardan eyle Rabbim!”

Meryem Suresi 55. Ayet: “Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve Rabbin’in katında hoşnutluğa ermişti.” (Hz. İsa)

Taha Suresi 6. Ayet: “Bütün semalardakiler ve bütün yerdekiler ve bütün bunların aralarındakiler ve bütün yerin dibindekiler hep O’nundur!”

Taha Suresi 81. Ayet: “Size verdiğimiz rızıkların en hoşlarından yeyin ve bu hususta azgınlık etmeyin ki, sonra üzerinize gazabım iner. Her kimin üzerine de gazabım inerse, o uçuşuma gitmiştir.”

Taha Suresi 132. Ayet: “Hem, ehlini namaz (kılmak)la emret, hem de kendin ona sabırla devam et! Biz senden bir rızık istemiyoruz, biz seni rızıklandırırız. Güzel sonuç takvanındır.”

Hacc Suresi 28-29. Ayet: “Gelsinler, kendilerine ait bir takım menfeatlere şahid olsunlar ve hayvanlardan kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlıklar) üzerine belli günlerde Allah’ın ismini ansınlar da -onlardan yeyin ve yoksulu, fakiri doyurun- sonra kirlerini atsınlar ve adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atik’ı tavaf etsinler.”

Hacc Suresi 64. Ayet: “Göklerdeki ve yerdeki hep O’nundur. Muhakkak ki Allah, hamd olunacak yegâne zengin ancak O’dur!”

Müminun Suresi 4. Ayet: “Onlar ki, zekât vermek için çalışırlar.”

Nur Suresi 37. Ayet: “Nice erlerdir ki, ne ticaret, ne alış-veriş kendilerini Allah’ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymaz. Kalblerin ve gözlerin kıvrınacağı günden korkarlar.”

Nur Suresi 38. Ayet: “Çünkü Allah kendilerine işledikleri amellerin en güzeliyle ecir verecek, lütfundan da fazlasını bahşedecektir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”

Nur Suresi 42. Ayet: “Bütün o göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Hem bütün gidış O’nadır.”

Furkan Suresi 2. Ayet: “O ki, bütün göklerin ve yerin mülkü O’nun! Hem hiç bir çocuk edinmedi, hem mülkte O’na hiçbir ortak da yok! Her şeyi yarattı da bir takdir ile her birinin hadd ve miktarını tayin ederek hepsinin mukadderatını hazırladı.”

Kasas Suresi 54. Ayet: “İşte bunlara ecirleri iki defa verilecektir, çünkü sabretmişlerdir. Hem de kötülüğünü iyilikle defederler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayra sarf ederler.”

Rum Suresi 26. Ayet: “Hem göklerde ve yerde kim varsa O’nundur. Hepsi O’na divan durmaktadır.”

Rum Suresi 28. Ayet: “Size kendinizden bir misal getirdi. Hiç size verdiğimiz rızıklarda ellerinizin altındaki kölelerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz eşit olur, kendinizi saydığınız gibi onları sayar mısınız? İşte akıl edecek bir toplum için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.”

Rum Suresi 37. Ayet: “Görmediler mi Allah dilediğine rızkı serer, hem sıkır da? Şüphesiz bunda iman edecek bir toplum için âyetler vardır.”

Rum Suresi 38. Ayet: “O halde yakınlığı bulunana da hakkını ver, yoksula da, yolcuya da! Allah’ın yüzünü murad edenler için bu daha hayırlıdır, Felâha erenler de işte bunlardır.”

Rum Suresi 39. Ayet: “İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz ribâ (fâız) Allah yanında artmaz. Allah’ın yüzünü murad ederek verdiğiniz zekât ise, katlayanlar işte onlardır.”

Lokman Suresi 26. Ayet: “Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır! Şüphesiz Allah, öyle Gani, öyle Hamîd’dir.”

Sebe’ Suresi 24. Ayet: “De ki: ‘Size, göklerden ve yerden kim rızık veriyor?’ De ki: ‘Allah. Ve her halde biz veya siz mutlak bir hidayet üzerindeyiz veya açık bir şaşkınlık içinde!’ ”

Sebe’ Suresi 36. Ayet: “De ki: ‘Rabbim rızkı dilediğine döşer ve dilediğine sıkır, fakat insanların çoğu bilmezler.’ ”

Sebe’ Suresi 39. Ayet: “De ki: ‘Hakikaten Rabbim kullarından dilediği kimseye rızıkı hem döşer, hem sıkar. Ve her neyi hayra sarfederseniz, O onun yerine başkasını verir. Hem O rızık verenlerin en hayırlısıdır.’ ”

Fatır Suresi 3. Ayet: “Ey insanlar! Allah’ın üzerinizdeki nimetini anın, Allah’tan başka bir yaratıcı mı var? Size gökten ve yerden rızık verir; Başka ilah yok, ancak O var! O halde nasıl çevrilirsiniz?”

Fatır Suresi 29. Ayet: “O, Allah’ın kitabını okur/ardınca gider olanlar, namazı kılıp kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve açık sarfetmekte olanlar muhakkak öyle bir ticaret umarlar ki, hiç batma ihtimali yoktur.”

Yasin Suresi 47. Ayet: “Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden hayra sarfedin!” denildiği zaman onlara, o küfredenler iman edenler için şöyle dediler; ‘Biz hiç yedirir miyiz o kişiye ki, Allah dilese ona yiyeceğini verirdi, siz apaçık bir sapıklık içinde değil de nesiniz?!’ ”

Zümer Suresi 6. Ayet: “O, sizi bir nefisten yarattı. Hem sonra onun eşini de ondan var etti. Sizin için yumuşak başlı hayvanlardan sekiz çift indirdi. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa yaratıp duruyor. İşte Rabbiniz Allah O’dur. Mülk O’nundur, O’ndan başka tanrı yoktur. O halde nasıl haktan çevrilirsiniz?”

Zümer Suresi 44. Ayet: “De ki: ‘Allah’ındır o şefaet bütün! O’nundur göklerin ve yerin mülkü, sonra döndürölüp hep O’na götürüleceksiniz.’ ”

Mü’min Suresi 64. Ayet: “Allah O’dur ki sizin için yeryüzünü bir karagah yaptı, semayı bir bina; size suret verdi, sonra da suretlerinizi güzelleştirdi. Güzel nimetlerden sizi rızıklandırdı. İşte o Allah’tır Rabbiniz! Ne yücedir o alemlerin Rabbi Allah!”

Şura Suresi 12. Ayet: “Göklerin ve yerin anahtarları O’nundur! Rızıkı dilediğine açar, kısar Çünkü O her şeyi bilir.”

Şura Suresi 19. Ayet: “Allah kullarına çok lûtuflârdır, her dilediğini bir suretle rızıklandırır. Öyle Kavi, öyle Aziz!”

Şura Suresi 27. Ayet: “Eğer Allah rızkı kullarına bol bol verseydi, mutlaka yeryüzünde azgınlık ederlerdi. Fakat O dilediğini belli bir ölçüye göre indiriyor. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, onları hakkıyla görür.”

Şura Suresi 38. Ayet: “Ve onlar ki, Rableri için davete icâbet etmekte ve namazı kılmaktadırlar, işleri de aralarında şurâ iledir; kendilerine verdiğimiz rızıktan onlar infak da ederler.”

Casiye Suresi 27. Ayet: “Ve Allah’ındır bütün göklerin ve yerin mülkü. Ve o gün ki, saat gelecek, o gün o batıl ehli hep hüsrâna düşeceklerdir.”

Fetih Suresi 14. Ayet: “Allah’ındır hep o göklerin ve yerin mülkü! Kimine diler mağfîret buyurur, kimine de diler azâp eyler! Allah Gafur ve Rahim olandır.”

Necm Suresi 39. Ayet: “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.”

Necm Suresi 31. Ayet: “Hem bütün göklerdeki ve yerdeki Allah’ındır! Sonunda kötülük yapanları yaptıklarıyla cezalandıracak, güzellik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırarak.”

Necm Suresi 48. Ayet: “Hakikat, zengin eden, sermaye veren O!”

Hadid Suresi 2. Ayet: “Göklerin ve yerin mülkü O’nundur, hem diriltir, hem öldürür, hem O her şeye kadîrdır!”

Hadid Suresi 5. Ayet: “Bütün göklerin ve yerin mülkü O’nundur ve bütün işler Allah’a döndürülür.”

Hadid Suresi 10. Ayet: “Hem Allah yolunda niye infak etmiyesiniz ki, göklerin ve yerin mirası zaten Allah’ın? Fetihten önce infak edip savaşanlarınız diğerlerine eşit olmaz; onlar sonradan infak edip savaşanlardan derece itibarıyla daha büyüktür! Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaad buyurdu. Allah her ne yaparsanız, haberdardır.”

Hadid Suresi 11. Ayet: “Kimdir o, Allah'a güzel bir borç verecek olan ki, Allah da onun verdiğini kat kat artırsın ve onun için şerefli bir mükafat da versin.”

Saff Suresi 10. Ayet: “Ey iman edenler! Size öyle bir ticaret göstereyim mi ki sizleri elem verici bir azâptan kurtarır.”

Saff Suresi 11. Ayet: “Allah ve Resulü’ne iman edip mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz! Bu sizin için çok hayırlıdır, eğer bilerseniz.”

Cuma Suresi 9. Ayet: “Ey iman edenler! Cuma günü namaz için nida olduğunda hemen Allah’ın zikrine koşun ve alım-satımı bırakın, o sizin için daha hayırlıdır, eğer bilerseniz!”

Cuma Suresi 10. Ayet: Sonra da namaz kılındı mı yeryüzünde dağılın da Allah’ın lütfundan nasîp arayın ve Allah’ı çok zikredin ki felâh bulasınız.”

Cuma Suresi 11. Ayet: “Böyle iken bir ticaret veya eğlence gördüklerinde, ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar. De ki: ‘Allah’ın yanındaki, eğlenceden de ticaretten de hayırlıdır ve Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır!’

Münafikun Suresi 10. Ayet: “Ve sizlere rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak edin her birinize ölüm gelmezden evvel ki, sonra: ‘Ya Rabb’i! Beni yakın bir süreye kadar ertelesen de sadaka versem ve salihlerden olsam’ der.”

Teğabün Suresi 16. Ayet: “Onun için gücünüz yettiği kadar Allah’a (sığınıp) korunun, dinleyin, itaat edin, infak edin, kendiniz için hayır yapın! Her kim de nefsinin hırsından korunursa işte onlar felâh bulanlardır.”

Talak Suresi 7. Ayet: “Genişliği olan genişliğinden nafaka versin, rızkı dar olan da Allah’ın ona verdiğinden infak eylesin! Allah bir nefse verdiğinden başka teklif etmez, Allah bir zorluğun arkasından bir kolaylık yapar.”

Mülk Suresi 1. Ayet: “Ne yücedir O ki, mülk O’nun elinde ve O her şeye kadîrdir!”

Mülk Suresi 21. Ayet: “Yoksa kimdir şu sizlere rızık verecek, O rızkını keserse? Hayır, bir ürküntü ve azgınlık içinde inada dalmışlar.”

Fecr Suresi 15. Ayet: “Amma insan, her ne zaman Rabb’i onu imtihan edip de ona ikram eyler, ona nimetler verirse, o zaman ‘Rabbim bana ikram etti’ der.”

Fecr Suresi 16. Ayet: Amma her ne zaman da imtihan edip rızkını daraltırsa o zaman da ‘Rabbim bana ihanet etti’ der.

Fecr Suresi 17. Ayet: “Hayır hayır, doğrusu siz yetîme ikram etmiyorsunuz.”

Fecr Suresi 18. Ayet: “Bir birinizi yoksulu yedirmeye teşvik eylemiyorsunuz.”

Fecr Suresi 19. Ayet: “Halbuki mîrası öyle bir yiyiş yiyorsunuz ki dermecesine.”

Fecr Suresi 20. Ayet: “Malı öyle bir seviş seviyorsunuz ki yığmacasına!”

Leyl Suresi 18. Ayet: “O ki, malını verir, temizlenir, arınır.”

Leyl Suresi 19. Ayet: “Ve onda hiç kimsenin karşılık verilecek bir nimeti yoktur.”

Leyl Suresi 20. Ayet: “Ancak yüce Rabbinin rızasını aramak için verir.”

Hümeze Suresi 2. Ayet: “O ki bir mal toplamış ve onu saymaktadır.”

Hümeze Suresi 3. Ayet: “Malı kendisini ebedi kılmış sanır!”

Maun suresi 2. Ayet: “O dur ki işte iter yetîmi.”

Maun Suresi 3. Ayet: “Ve kayırmaz doyurmak üzere miskîni.”

Maun Suresi 7. Ayet: “Yardımlığı sakınır (zekâtı vermezler).”